

A konfliktuselemzés módszertani iskoláiról

Szerkesztette
KOVÁCS KATALIN
TÁLAS PÉTER

diológ Campus

A KONFLIKTUSELEMZÉS
MÓDSZERTANI ISKOLÁIRÓL

A KONFLIKTUSELEMZÉS MÓDSZERTANI ISKOLÁIRÓL

Szerkesztette:
Kovács Katalin – Tólas Péter

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szerzők

Bauer Kristóf

Etl Alex

Nádudvari Anna

Pénzváltó Nikolett

Tálas Péter

Szakmai lektor

Csiki Varga Tamás

© A Kiadó, 2020

© A szerző, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó

A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak konfliktusértelmezése (<i>Etl Alex</i>)	11
1. A realista iskola konfliktusértelmezése	13
1.1. Klasszikus vagy biológiai realizmus	13
1.2. Strukturális vagy neorealizmus	17
1.3. Offenzív realizmus	20
1.4. Defenzív realizmus	22
1.5. A realista iskola konfliktusértelmezése	23
2. A liberális iskola konfliktusértelmezése	24
2.1. A liberális iskola	24
2.2. A klasszikus liberális iskola	25
2.3. A modern liberális iskola	27
2.4. A liberális iskola konfliktusértelmezése	32
3. A konstruktivista iskola konfliktusértelmezése	34
3.1. A konstruktivista iskola	34
3.2. A konstruktivista iskola és a konfliktuselemzés	39
3.3. A konstruktivista iskola konfliktusértelmezése	41
4. Összegzés	42
Felhasznált irodalom	44
A konfliktuselemzést megalapozó kutatási irányzatok áttekintése (<i>Nádudvari Anna</i>)	49
1. A konfliktus mint jelenség	49
1.1. A konfliktus általános fogalma	49
1.2. A konfliktus az erőszak és a biztonság kontextusában	51
1.3. A konfliktus folyamatának keretet adó mechanizmusok	52
1.4. A konfliktusok változó arcai	53
2. A konfliktus témáival foglalkozó tudományterületek	55
3. A konfliktus vizsgálata a stratégiai és háborús tanulmányokban	57

3.1. A konfliktus szakirodalma a stratégiai tanulmányok területén	60
3.2. A stratégiai tanulmányok módszertani megközelítései a konfliktus vizsgálatában	62
3.3. Meghatározó kutatóközpontok és intézetek a stratégiai tanulmányok területén	63
4. A konfliktus vizsgálata a béke- és a konfliktustanulmányok irányzataiban	65
4.1. A béke- és konfliktustanulmányok eredete	65
4.2. A béke- és konfliktuskutatás területének megosztottsága	65
4.3. A konfliktustanulmányok kialakulása és jellemzői	66
4.4. A béketanulmányok kialakulása és jellemzői	68
4.5. Koncepcionális viták – a pozitív béke és a strukturális erőszak fogalma	69
4.6. A konfliktus- és béketanulmányok meghatározó témái és kutatási projektjei	71
4.7. A konfliktus és béke kutatásának módszertani fejlődése	75
5. A konfliktusmegoldás és a békeépítés alkalmazott területei	77
5.1. A konfliktusok megoldásában megjelenő tevékenységek – a békeműveletek és a konfliktusmegelőzés	77
5.2. A konfliktuskezelés, a konfliktusmegoldás és a konfliktustranszformáció irányzatai	78
Felhasznált irodalom	81
Az emberi alapszükségletek elmélete a konfliktuselemzésben (<i>Etl Alex</i>)	91
1. Az emberi alapszükségletek elmélete a konfliktuselemzésben	91
1.1. Az emberi alapszükségletek elmélete	92
2. A gyakorlati alkalmazhatóság lehetőségei	97
2.1. Konfliktuskezelés az emberi alapszükségletek elméletén keresztül	97
3. Koncepcionális és gyakorlati problémák	102
4. Összegzés	105
Felhasznált irodalom	107
Konfliktustranszformáció (<i>Pénzváltó Nikolett</i>)	109
1. Mi a konfliktustranszformáció?	109
2. A konfliktustranszformáció konfliktusképe	110

3. A konfliktustranszformáció egy lehetséges definíciója	110
4. A konfliktustranszformáció célja	111
5. A konfliktustranszformáció fő jellegzetességei	111
5.1. Hosszú időtáv és komplexitás	112
5.2. A konfliktus kontextusának kiemelt vizsgálata, az emlékek és kapcsolatok szerepe	117
5.3. Marginalizált társadalmi csoportok beemelése	119
6. A konfliktustranszformáció szereplői és eszközei	121
7. Összegzés helyett: a konfliktustranszformáció alapelvei	123
Felhasznált irodalom	127
 A többdimenziós, a többszintű és a multikauzális konfliktuselemzés (<i>Tálas Péter</i>)	129
1. A többdimenziós konfliktuselemzés	130
2. A többszintű konfliktuselemzés	133
3. A multikauzális konfliktuselemzés	140
4. Zárszó	144
Felhasznált irodalom	144
 Konfliktuselemzési eszközök (<i>Bauer Kristóf</i>)	147
Bevezetés, kontextus	147
1. Konfliktus-idővonal	147
2. Konfliktusfa	149
3. Konfliktusperspektíva-elemzés	151
4. Igények és félelmek elemzése	153
5. A konfliktus feltérképezése	154
5.1. A konfliktus története	154
5.2. A konfliktus kontextusa	155
5.3. A konfliktusban részt vevő felek	155
5.4. Problémák	157
5.5. Dinamika	158
5.6. Alternatív megoldási javaslatok	159
5.7. Konfliktusszabályzási potenciál	159
6. A Glasl-féle eskalációs modell	160
7. Az eszközök összefoglalója	164
Felhasznált irodalom	165

Vákát oldal

Előszó

Tankönyvünk a napjainkra önálló szakterületté vált konfliktuselemzés módszertani alapjaival ismerteti meg az olvasót. A nemzetközi konfliktusok elemzésének célja, hogy sikeres megelőzésük, illetve megoldásuk érdekében minél pontosabb képet alkothassunk azokról a körülöttünk zajló nemzetközi konfliktusokról, amelyek meghatározhatják, illetve befolyással lehetnek a biztonságunkra. Mint látni fogjuk, a konfliktuselemzés módszertana párhuzamosan fejlődött a biztonság fogalmának megváltozásával, és szorosan kötődik a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak, a stratégiai tanulmányok, illetve a nemzetközi biztonsági tanulmányok tudományterületeinek fejlődéséhez.

A biztonság értelmezésének változásával az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott, átalakult és kibővült a konfliktus fogalma, ennek eredményeképpen pedig differenciálódtak a konfliktuselemzés keretei és módszertani eljárásai is. Egyrészt több önálló tudományterület jött létre a konfliktuskutatás területén (*war studies, peace studies, conflict studies*). Másrészt új és önálló alkalmazott szakterületek határolódtak el a konfliktusokkal való gyakorlati foglalkozás terén (*konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, konfliktusmegoldás, konfliktusátalakítás*). Az önálló-
sodó tudomány- és szakterületeken felhalmozott elméleti és gyakorlati tapasztalatok pedig új koncepciókat, új elemzési kereteket, új módszertani eljárásokat és új eszközöket hoztak létre, sőt hoznak létre ma is a konfliktusok elemzése, megismerése és kezelése terén. Kötetünk tanulmányai az említett folyamatokat, illetve azok elméleti és gyakorlati eredményeit foglalják össze röviden és érthetően.

A tanulmányok a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak konfliktusértelmezésével, a konfliktuselemzést megalapozó kutatási irányzatokkal, a konfliktuselemzés emberi alapszükségleteken alapuló elméletével, a konfliktustranzformáció iskolájával, a többdimenziós, többszintű és a multikauzális konfliktuselemzéssel, illetve a konfliktuselemzés legfontosabb eszközeivel ismertetik meg az olvasót. Szerzőinket – akik maguk is gyakorló elemzők – a konfliktuselemzés azon legfontosabb területeinek

és módszereinek bemutatására kértük fel, amelyek meggyőződésünk szerint jó elméleti és gyakorlati kiinduló alapot biztosítanak ahhoz, hogy a kötetünkkel megismerkedő olvasók tanulmányaik vagy (jövőbeni) munkájuk során maguk is megpróbálkozhassanak egy-egy konfliktus bemutatásával, elemzésével. Leginkább azonban azt reméljük, hogy az olvasóink közül minél többen kapnak kedvet a konfliktuselemzés területének a jelen tankönyvön túli megismeréséhez is.

A szerkesztők

Etl Alex

A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak konfliktusértelmezése

Hasonlóan bármely más tudományterülethez, a nemzetközi kapcsolatok terén alkotott koncepcióinkat, módszertani eljárásainkat és elemzési kereteinket is meghatározzák a területet uraló elméleti iskolák. Ezek célja, hogy a minket körülvevő társadalmi valóságról alkotott megfigyeléseinkből rendszereket állítsanak fel, hogy segítsék a tájékozódásunkat. Ezek a rendszerek egyszerre könnyítik meg és korlátozzák számunkra a világ értelmezését. Megkönnyítik, hiszen támaszt – kvázi viszonyítási pontot – nyújtanak a munkánk során, másfelől viszont korlátozó hatással is rendelkeznek, hiszen az értelmezésük csak a rendszer adta kereteken belül történhet.

Attól függően, hogy mely elméleti iskola mentén alakítjuk a munkánkat, más-más eszközök állnak rendelkezésünkre a vizsgálatunk elvégzéséhez, ezáltal pedig más-más végkövetkeztetésre juthatunk egy adott probléma kapcsán. Mindez nem feltétlenül jelenti azt, hogy az elemző egy-egy konfliktus tanulmányozása során minden esetben, explicit módon besorolja magát valamely elméleti iskolába, ugyanakkor az elméletek minden esetben közvetett vagy közvetlen hatást gyakorolnak az elemzőre, köszönhetően egyéni tanulmányainak, tapasztalatainak, olvasmányainak és szocializációs folyamatának.

Nincs ez másképp a konfliktusok elemzése esetén sem, amely minden bizonnyal a nemzetközi kapcsolatok terén az egyik leginkább vitatott kérdéskörnek számít. Éppen ezért könyvünk e fejezetének célja az, hogy bemutassa, milyen megközelítéseket alkalmaznak a területet uraló nagy elméleti iskolák a konfliktuselemzés szempontjából. Már az elején fontos leszögeznünk, hogy tökéletes elmélet nem létezik és nem is létezhet, hiszen a világunk teljes komplexitásában sosem ragadható meg az elmélet szintjén – és mint említettük, az elméletnek nem is ez a célja, hanem hogy a felállított rendszer által segítse a tájékozódásunkat. Tehát nem is lehet

az a célunk ebben a kötetben, hogy eldöntsük, melyik elméleti iskola „jobb” vagy „alkalmasabb” a konfliktusok elemzésére. Ahogy az sem, hogy tovább építsük az éppen elemzett elméleti iskolákat. Ehelyett elsősorban azt tartjuk szem előtt, hogy az adott elméleti iskola szemüvegét magunkra húzva áttekintsük, mit tudhatunk meg a konfliktusokról és azok elemzéséről. Más szóval egymás mellé tesszük a nemzetközi kapcsolatok tudományterületének domináns rendszereit, és megvizsgáljuk, hogy az egyes rendszerek mit állapítanak meg a konfliktusokról.

A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy az egyes iskolák minden részletét vizsgálva, teljesen átfogóan mutassuk be azokat az olvasó számára. Erre azonban nincs is szükség, hiszen ilyen céllal számos kiváló könyv látott már napvilágot az elmúlt évek során.¹ Az sem lehetséges, hogy a sok esetben rendkívül tágan értelmezett iskolák minden egyes irányzatát és az egyes irányzatokhoz kapcsolódó minden egyes munkát megvizsgáljuk. Ehelyett azt az önkényes, ám a keretek megtartása érdekében szükségszerű önkorlátozást tesszük, hogy az általunk leginkább befolyásosnak ítélt irányzatokra fókuszálunk. Elemzésünk fő logikai vonalát az adja, hogy minden egyes iskola esetében három fő kérdésre keressük a választ, amelyek sorrendben a következők:

- az elméleti iskola mit/miket tekint a konfliktusok okainak;
- a konfliktusok elemzése során melyek a rendelkezésre álló eszközök az iskolán belül;
- az iskola szerint melyek a konfliktusok megoldási lehetőségei.

Munkánkat a három tradicionális iskola – realista, liberális, konstruktivista – mentén haladva alakítjuk. A fejezet első felében a realista értelmezési keretrendszer vizsgáljuk, ezt követően a liberális iskola sajátosságait elemezzük, majd ezután térünk át a konstruktivista értelmezés bemutatására.

¹ Lásd például: BURCHILL et al. (2005): *Theories of International Relations*. Third Edition. London, Palgrave Macmillan; MCGLINCHEY, Stephen – WALTERS, Rosie – SCHEINPFLUG, Christian eds. (2017): *International Relations Theory*. Bristol, E-International Relations Publishing; KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.

1. A realista iskola konfliktusértelmezése

Ahogy Jack Donnelly megfogalmazta, a realista iskola nem egy feltételek és javaslatok által explicit módon meghatározott elmélet. Sokkal inkább nevezhető egyfajta elméleti megközelítésnek, amely számos olyan elemző munkája nyomán emelkedett ki, akik valamilyen módon ehhez az irányzathoz kötötték magukat. (DONNELLY 2000, 6.) Ahogy a realizmus a 20. század egyik legbefolyásosabb elméleti iskolájává vált, létrejött a realista munkák kifogyhatatlan tárháza is. E folyamat során számos – akár egymásnak is ellentmondó – aliskola különült el egymástól, így például megkülönböztethetünk klasszikus vagy biológiai realizmust és strukturális vagy neorealizmust, valamint beszélhetünk offenzív és defenzív realizmusról.² (SZÜCS 2011) Mindez azt is jelenti, hogy nincs két, teljes egészében egyforma realizmus, és e kötetnek nem is lehet célja egységes értelmezési keret felállítása a realista iskolára vonatkozóan. Ehelyett elsősorban arra fókuszálunk, hogy röviden áttekintsük az egyes aliskolákat a konfliktusok sajátosságaira vonatkozó megállapításaik szempontjából.

1.1. Klasszikus vagy biológiai realizmus

A nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok realista iskolájának egyik legrégebb referenciapontjaként Thuküdidész görög történetíró *A peloponnészoszi háború* című munkája szolgál.³ Rajta kívül szintén klasszikus realista írónak tekinthető Niccolò Machiavelli és Thomas Hobbes, de munkáinak jellege alapján szintén e csoporthoz sorolhatjuk például a 20. században alkotó Hans J. Morgenthaut. A klasszikus szó ebben a tekintetben tehát nem feltétlenül régit, hanem sokkal inkább egy közös

² Más kategorizálás radikális, erős és kiegyensúlyozott realizmust különít el egymástól, ám ebben a fejezetben csak a tradicionális offenzív és defenzív felosztással foglalkozunk. (DONNELLY 2000, 11.)

³ A háború történetét dialógusok formájában feldolgozó könyv legfontosabb része a realista iskola szempontjából az úgynevezett *Méloszi dialógus*. Kr. e. 416-ban az athéniak ostrom alá vették – a náluk jóval korlátozottabb katonai képességekkel rendelkező – Mélosz szigetét. A dialógus az ostromot megelőző béketárgyalások történetét dolgozza fel, és számos olyan megállapítást tartalmaz, amelyek alapjaiban járultak hozzá a realista iskola megerősítéséhez.

elméleti alapot jelent. Ennek kiindulópontja pedig az emberi természet sajátosságaiban rejlik – innen a biológiai realizmus kifejezés.

Ahogy Thuküdidész a *Méloszi dialógusban* megfogalmazza, az emberi természetet alapvetően a hatalomvágy befolyásolja: „az emberről pedig minden bizonnyal állíthatjuk, hogy a természetükben mindig ott rejlik a kényszer alapján, ha megvan rá a hatalmuk, uralkodni akarnak”. (THUKÜDIDÉSZ 1999, 402.) Erre az észrevételre alapoz Machiavelli is, akinek *A fejedelem* című műve alapvetően a hatalom koncepciója köré épül. Machiavelli szerint a fejedelemnek a rókát (megtévesztés) és az oroszlánt (hatalom) kell követnie ahhoz, hogy sikeres (kül)politikát folytathasson. (ANTUNES–CAMISÃO 2017, 16.) Thuküdidészhez és Machiavellihez hasonlóan Morgenthau is azt állítja, hogy az emberi természet mit sem változott, amióta az ókori filozófusok megállapították annak törvényeit. Ebben a tekintetben pedig a legfontosabb észrevétel, hogy a politikus gondolkodását és cselekedeteit alapvetően a hatalomként meghatározott önérték vezeti. (MORGENTHAU 2005, 5.) Az államok vagy az őket vezető emberek, racionális aktoroknak tekinthetők, a racionális (jó) külpolitika pedig a kockázatok minimalizálására és a haszon (hatalom) maximalizálására törekszik. (MORGENTHAU 2005, 10.)

Ez a jelenség direkt módon a nemzetközi konfliktusok alapjának is tekinthető. Már a *Méloszi dialógus* során is egyértelművé teszik az athéniaiak a mélosziak számára, hogy csak és kizárólag hatalmuk kiterjesztése miatt kezdték el az ostromot. (THUKÜDIDÉSZ 1999, 398.) Az athéni értelmezés szerint – a katonailag jóval gyengébb – Mélosz számára nincs más lehetőség, mint hogy behódoljon, és ezáltal megmeneküljön a pusztulás elől. Ez a hatalom természete, hiszen „a hatalmas [...] végrehajtja, amit akar, a gyenge pedig meghajlik előtte”. (THUKÜDIDÉSZ 1999, 398–399.)

A probléma, hogy ebben a folyamatban nincs önkorlátozás, hiszen az egyes szereplők mindig hatalmuk maximalizálására törekcsenek, és a gyengébb mindig ki van szolgáltatva az erősebb önkényének. Ahogy Thomas Hobbes rámutat, mindez egyfajta természeti állapot, amelyben anarchia van. Az emberek szuverén államokat hoznak létre, hogy megszüntessék az egymás közti természeti állapotot, ám ezáltal létrehozzák az államok közti természeti állapotot (anarchiát), hiszen az államok között nincs felsőbb hatalom – világkormány –, amely korlátozná élet-halál harcukat. (SZÜCS 2011, 83.)

A rendszer stabilitását mégis az adja, hogy az egymással versengő államok – elsősorban pedig a nagyhatalmak – között létrejön a hatalmi

egyensúly rendszere. E rendszeren belül az egyes (nagy)hatalmak kiegyensúlyozzák egymás képességeit, ezáltal megakadályozzák, hogy bármelyikük is korlátlan dominanciára tegyen szert a többi fölött. Mindez pedig relatív stabilitást biztosít a nemzetközi rendszerben, hiszen egy jól kalibrált hatalmi egyensúlyi helyzet irracionálissá teszi a nagyhatalmak közti háborúskodás lehetőségét. Ennélfogva pedig a klasszikus realisták úgy vélik, hogy a jó külpolitika célja ennek a hatalmi egyensúlynak a megteremtése és fenntartása. Az egyensúlyozás alapvetően kétféle módon történhet: vagy az erősebb fél meggyengítésével, vagy pedig a gyengébb fél megerősítésével. (MORGENTHAU 2005, 31.) Előbbire klasszikus példa az „oszd meg és uralkodj” elve, amelynek során az adott állam megpróbálja a potenciális vetélytársait gyengén tartani. (MORGENTHAU 2005, 31.) A gyengébb fél megerősítése pedig három tipikus módszerrel történhet: kompenzáció, fegyverkezés és szövetségi rendszerek révén. A (területi) kompenzáció lényege, hogy amennyiben egy nagyhatalom nyereségre tesz szert, ezáltal pedig megbillenti az addig fennálló hatalmi egyensúlyt, úgy a többi nagyhatalom kompenzációt kap a hatalmi egyensúly fenntartása érdekében. (MORGENTHAU 2005, 32.) A fegyverkezés az egyik leggyakoribb megnyilvánulási formája a hatalmi egyensúlyozásnak, amelynek során az egyik állam a saját katonai képességeinek növelésével igyekszik a másik állam hatalmi képességeinek utolérésére, mindez pedig nagyon gyakran a fegyverkezési versenyek és egy rendkívül instabil rendszer kialakulásához vezet. (MORGENTHAU 2005, 33.) A hatalmi egyensúly rendszerének pedig történelmi szempontból legfontosabb megnyilvánulása a szövetségek, szövetségi rendszerek létrehozása, amely szükségszerű velejárója a kettőnél több szereplővel rendelkező anarchikus nemzetközi rendszereknek. (MORGENTHAU 2005, 34.)

A hatalmi egyensúly rendszere tehát legalább két, egymást kiegyensúlyozni igyekvő pólusból áll, valamint – ahogy Morgenthau megállapítja – a rendszer hosszú távú fenntartása szempontjából kulcsszerep juthat a mérleg nyelveként funkcionáló államnak, amely függetlenül a két pólus politikai céljaitól, mindig a gyengébb mellé áll, akár egymás után váltogatva szövetségeseit, ezáltal kiegyensúlyozva a másik oldal törekvéseit.

A hatalmi egyensúlyozás alkalmazása – Gyakorlati példák Morgenthau nyomán

Hans J. Morgenthau munkájában számos gyakorlati példán keresztül szemlélteti a hatalmi egyensúlyozás alkalmazásának lehetséges módszereit. (MORGENTHAU 2005)

Oszd meg és uralkodj: A potenciális vetélytárs gyengén tartásának egyik eklatáns példája Franciaország hozzáállása a német egység kérdéséhez. Franciaország hatalmi képességeinek fenntartása szempontjából ugyanis kulcsfontossággal bírt, hogy Párizs megakadályozza egy méreteiben és erőforrásaiban is nagyobb hatalom létrejöttét a szomszédságában. Ebből kifolyólag a 17. századtól, és elsősorban a Richelieu bíboros nevével fémjelzett korszaktól, kezdve lényegében a második világháború végéig a francia külpolitika egyik fő célja a német államok összeolvadásának ellehetetlenítése vagy a Német Birodalom felosztása volt.

Kompenzáció: A vetélytársak közti kompenzáció iskolapéldája Lengyelország három felosztása (1772, 1793, 1795) a három nagyhatalom – Ausztria, Poroszország és Oroszország – között. Miután e három hatalom belátta, hogy Lengyelország egyoldalú bekebelezése felborítaná az európai hatalmi egyensúlyt és a relatív békét, úgy döntöttek, hogy a lengyel területekből megközelítőleg egyformán részesedik mindhárom fél.

Fegyverkezés: A történelem számtalan fegyverkezési versenye végső soron mind visszavezethető a hatalmi egyensúly politikájára. Idesorolhatjuk például az első világháborút megelőző angol–német flottaépítési versenyt vagy akár a hidegháború fegyverkezési versenyt is a NATO és a Varsói Szerződés közt. Mivel e fegyverkezési versenyek óriási anyagi terhet rónak a részt vevő államokra, az önkorlátozás egyik eszköze lehet a kölcsönös leszerelés – például az 1922-es washingtoni haditengerészeti szerződés vagy az 1972-es ABM-szerződés.

Szövetségi rendszerek: A történelem számos példát szolgáltat a szövetségi rendszerek kialakulására. A hatalmi egyensúly politikája szempontjából az egyik legizgalmasabb az első világháborút megelőző szövetségi rendszerek kialakulása. A Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia

és Olaszország által létrehozott hármass szövetség (1882), valamint az ezzel szemben kialakuló antant – Franciaország, Anglia, majd később az Orosz Birodalom – versengése jól szimbolizálja az európai hatalmi egyensúlyozási törekvéseket.

A mérleg nyelve: A két pólus politikai céljaitól függetlenül, azok kiegyensúlyozását szem előtt tartó, a mérleg nyelveként funkcionáló hatalom volt évszázadokon keresztül Nagy-Britannia. A fényes elszigeteltség (*splendid isolation*) korszakában London stratégiai célja az volt, hogy fenntartsa az európai államok közti egyensúlyt, ezáltal pedig megakadályozza egy kontinentális hegemon felemelkedését.

1.2. Strukturális vagy neorealizmus

A strukturális vagy neorealizmus – bár számos ponton hasonlóságot mutat a korábbi realista gondolkodókkal – mégis egyértelműen elkülöníthető aliskolát jelent, amelynek megalapítása elsősorban Kenneth Waltz munkásságához köthető. Az elnevezésből is látható, hogy az irányzat a struktúrákra helyezi a hangsúlyt az elemzés során, szemben a klasszikus emberi természetre fókuszáló megközelítéssel, amelyben a hatalomért vívott küzdelem játszotta a központi szerepet. Ez nem jelenti azt, hogy a neorealisták feltétlenül optimistábbak lennének az emberi természetet illetően, ugyanakkor rámutatnak néhány olyan, a nemzetközi rendszert jellemző struktúrára, amelyek egyformán kényszerpályára terelnek minden államot.

Mint azt már a klasszikus realisták is hangsúlyozták, az államok felett álló hatalom hiányából fakadóan az államok között egyfajta természeti állapot uralkodik. Az államok feladatai ebben a tekintetben általában egyformák, és mindegyikük legfontosabb motivációja, hogy biztosítsa a saját túlélését. Mivel az államok feladatai lényegében egyformák, elsősorban a (hatalmi) képességeik különböztetik meg őket egymástól. A saját túlélését pedig minden állam igyekszik biztosítani, ezért a rendszer sajátosságait figyelembe véve mindegyikük a legrosszabbra készül. Másképp kifejezve egyik állam sem lehet biztos a másik szándékait illetően, és mivel a rendszerben anarchia uralkodik, ennél fogva mindig a legrosszabbat kell feltételeznie a másiktól a saját túlélésének biztosítása érdekében. Ez az áthidalhatatlan probléma pedig tragikus csapdahelyzetet eredményez köztük. (BUTTERFIELD 1950)

Waltz szerint az ilyen, önsegély alapú rendszerben az államok kénytelenek a saját jólétük elé helyezni a túlélésüket, ami pedig szoros összefüggésben áll más államok relatív képességeivel. Így például még ha az államok közti együttműködés kölcsönösen kifizetődő is lenne, az érintett államok amiatt aggódnának, hogy a másik potenciálisan több nyereségre tesz szert a folyamat során, ezáltal pedig relatíve nagyobb mértékben növeli képességeit, tehát végső soron veszélyezteti az együttműködő állam túlélését is. (WALTZ 1979, 106.) Ehhez hasonlóan Waltz arra is rámutat, hogy bár a világ jólétét növelhetné, ha az államok specializálódnának bizonyos területeken (egyfajta munkamegosztást létrehozva), mégis ez egy olyan függőségi viszony kialakulását eredményezné, amely már – a túlélésüket féltő aktoroknak – nem áll érdekükben. (WALTZ 1979, 106.)

Az érv lényege tehát, hogy az államok nem feltétlenül a hatalmukat akarják maximalizálni a nemzetközi rendszerben, hanem a rendszer sajátosságai terelik őket bizonyos kényszerpályákra, amelyek mentén aztán cselekedniük kell. Mivel pedig minden állam saját magáért felel, ezért a rendszer stabilitása és a rendszerszintű érdek követése helyett az önérdeket állítják a középpontba. Waltz szerint ez az oka annak, hogy a rendszerszintű, sok állam közti együttműködést kívánó problémák megoldása rendkívül komoly akadályokba ütközik.

Történelmi távlatokban vizsgálva pedig megállapítható, hogy a különböző nemzetközi rendszerek minőségükben nem térnek el – mind anarchikus –, ezáltal pedig a valódi meghatározó különbséget köztük a hatalmi képességek eloszlása, gyakorlatilag pedig a nagyhatalmak száma és képességei jelenti. Az adott rendszer strukturális sajátosságai azok, amelyek a hatalmi egyensúlyozás politikájára kényszerítik az államokat. Ez az oka annak, hogy a politikai berendezkedésüket tekintve élesen különböző államok is hajlamosak egymással szövetségre lépni, ha a hatalmi egyensúly politikája azt diktálja – például az Egyesült Államok és a Szovjetunió szövetsége a náci Németországgal szemben. (DONNELLY 2000, 18.)

Biztonsági dilemmák a gyakorlatban

Meglepőnek tűnhet, de implicit módon már Thuküdidész *Méloszi dialógusában* is utalást találhatunk a biztonsági dilemma egyik alapelemére, azaz a másik szándékait illető bizonytalanságra. Az athéniak ugyanis hangsúlyozzák a mélosziak számára, hogy „ti se higgyétek, hogy meggyőzhettek minket, azt állítva, hogy noha ti

a lakedaimoniak gyarmatosai vagytok, nem nyújthattok nekik fegyveres segítséget, vagy hogy nekünk még soha semmi sérelmet nem okoztatok”. (THUKÜDIDÉSZ 1999, 398.) Ebben az értelmezésben Athén tehát támadásra kényszerül saját túlélésének biztosítása érdekében.

A legkézenfekvőbb biztonsági dilemma ugyanakkor a hidegháború nukleáris és konvencionális fegyverkezési versenye az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Az 1945-ben még szövetségesként harcoló két ország a második világháború lezárását követően rövid idő alatt vált egymás ellenségévé. Az ideológiai szembenállást hamar kiegészítette a katonai fenyegetés – a konvencionális erők tekintetében a Szovjetunió dominált az európai kontinensen, ugyanakkor 1949-ig egyedül az Egyesült Államok kezében lévő nukleáris technológia globális katonai fölényt biztosított Washington számára. A kölcsönös gyanakvás és a másiktól, illetve annak terjeszkedésétől való félelem jegyében mindkét oldal kiépítette saját szövetségi rendszerét, és rohamos ütemben folytatta katonai képességeinek fokozását is. A szovjet atombomba kifejlesztésével megkezdődött a nukleáris fegyverkezési verseny, amelyben a több ezer töltetet felhalmozó felek egyaránt képesek lettek volna a másik fél – és saját maguk – teljes megsemmisítésére. A biztonsági dilemma alapján nem az a kérdés tehát, hogy mennyire voltak agresszívak vagy békések Washington vagy Moszkva szándékai. Ezzel szemben a központi probléma, hogy a rendszer strukturális sajátosságai – a szándékoktól függetlenül – elvezetnek a szembenálláshoz.

A strukturális sajátosságok közül pedig a legmeghatározóbb elem nem más, mint az úgynevezett biztonsági dilemma, amely tulajdonképpen a játékelméletről ismert fogolydilemmának a nemzetközi kapcsolatok nyelvére lefordított változata. A dilemma a korábbiakban már említett, Butterfield által meghatározott tragikus csapdahelyzetre épít, amelynek alapján a rendszerben létező államok soha nem lehetnek teljesen biztosak a másik szándékait illetően, ennél fogva pedig mindig a legrosszabbra készülnek. Az egymástól való félelemtől vezérelve az egyes csoportok, közösségek és államok mindig a saját biztonságuk növelésére törekednek. (HERZ 1950, 157.) Más szóval saját hatalmi képességeiket növelik annak érdekében, hogy a többi állam hatalmi képességei fölé kerekedjenek a saját biztonságuk szavatolása érdekében. (HERZ 1950, 157.)

Szélsőséges esetekben mindez odáig fokozódhat, hogy az adott állam úgy véli, a saját biztonságának növelése érdekében a leginkább kézenfekvő lehetőség az agresszív terjeszkedés. (JERVIS 2017, 63.) Ez ugyanakkor visszahat a többi államra, amelyek a másik állam hatalmi képességeinek növekedését látva szintén félni kezdenek, és saját képességeiket kezdik el növelni a biztonságuk érdekében. (HERZ 1950, 157.) A helyzet végül öngerjesztő folyamattá válik, amelyből nincs menekvés az államok számára. (HERZ 1950, 157.) Ennek a megnyilvánulóbb – ám korántsem az egyetlen – megnyilvánulási formája az államok közötti fegyverkezési verseny. (JERVIS 2017, 66.) Összességében tehát az anarchia, más szóval maga a struktúra az, amely az államokat szembehelyezi egymással, még akkor is, ha azok jó szándékkal viszonyulnának egymáshoz. Vagy ahogy John Herz megfogalmazza, a probléma nem biológiai vagy antropológiai, hanem szociális jellegű.

1.3. Offenzív realizmus

A hidegháború vége egyfajta sokkhatást jelentett a realista iskola számára, annál is inkább, mert az irányzat képtelen volt előre jelezni a bipoláris nemzetközi rendszer összeomlását. Erre válaszul a realista iskola tovább diverzifikálódott, és a neorealista aliskolán belül több, egymástól elkülöníthető értelmezés is teret nyert, így alakult ki az offenzív és defenzív realizmus. (SZÜCS 2011, 59.)

Az offenzív realizmus megteremtése John J. Mearsheimer nevéhez kötődik. Mearsheimer gondolati kiindulópontja, hogy a nagyhatalmak végső célja nem más, mint a hegemonia megszerzése a nemzetközi rendszerben. (MEARSHEIMER 2001, 29.) E tekintetben minden nagyhatalom egyforma, hiszen mindegyikük hegemoniára törekszik (a hegemont leszámítva pedig egyik sem tekinthető a status quo fenntartásában érdekelt államnak). (MEARSHEIMER 2001, 29.) Ennek oka ugyanakkor nem saját szándékaikban vagy az emberi természetben keresendő, hanem a rendszer struktúráiban. A struktúrákból fakadó kényszerpályák öt fő tényezőre vezethetők vissza (MEARSHEIMER 2001, 30–32.):

- a nemzetközi rendszerben anarchia van;
- minden nagyhatalom rendelkezik bizonyos méretű támadó katonai képességgel, ami lehetőséget biztosít arra, hogy kárt okozzon a másik számára;

- az államok sosem lehetnek biztosak a másik szándékait illetően (például a másik támadó katonai képességeire vonatkozóan);
- az államok túlélésre törekszenek, amelyet elsősorban területi integritásukból és belpolitikai szuverenitásukból vezetnek le;
- a nagyhatalmak racionális aktorként viselkednek.

Mearsheimer szerint ebből három fő tényező – a félelem, az önsegély és a hatalommaximalizálás – vezethető le. Az elmélet arra mutat rá, hogy a nagyhatalmak félnek egymástól, mert sosem lehetnek biztosak a másik szándékaiban. Ráadásul, mivel a túlélésük forog kockán, e félelem nem szüntethető meg. Mivel minden állam ki van téve ennek a problémának, a saját túlélésüket csak ők maguk tudják garantálni önsegély útján, a saját érdekeiket követve. (MEARSHEIMER 2001, 33.) A túlélés pedig a legegyszerűbben úgy biztosítható, hogy az adott állam a leghatalmasabb a rendszeren belül. (MEARSHEIMER 2001, 33.) Ennél fogva pedig az államok mindig arra törekednek, hogy különböző eszközökkel, legyenek azok gazdasági, diplomáciai, katonai vagy más jellegűek, a saját érdeküknek megfelelően módosítsák a hatalmi egyensúly rendszerét. (MEARSHEIMER 2001, 34.) Mivel a rendszeren belül az egyik állam nyeresége közvetve a másik állam vesztesége, a nagyhatalmak zéró összegű játszmában vesznek részt. (MEARSHEIMER 2001, 34.) A végső cél tehát a hegemonná válás, azaz a rendszer teljes dominálása. Mearsheimer szerint lényegében lehetetlen, hogy egy állam globális hegemonná váljon a nemzetközi rendszerben, lehetősége van viszont a regionális szintű hegemonia elérésére és a közelébe eső földrajzi régiók ellenőrzés alatt tartására. Azok az államok, amelyek elérik ezt a pozíciót, arra törekszenek, hogy megakadályozzák a többi nagyhatalom regionális hegemonná válását.

Az államok céljainak hierarchiájában az elsődleges fontosságú mindig az adott állam biztonságának fenntartása. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a kooperáció lehetetlen a nemzetközi rendszerben, csupán azt, hogy a kooperáció lehetőségének alapvetően határt szab az önsegély, az önérdek és a hatalmi egyensúly politikája. (MEARSHEIMER 2001, 52.) A háború – bár velejárója a rendszernek – mégsem állandó. A háborúk gyakoriságát és intenzitását Mearsheimer szerint elsősorban az adott nemzetközi rendszer határozza meg a hatalmi viszonyok alakulásának függvényében. Ennek alapján arra a következtetésre jut, hogy a legstabilabb a bipoláris nemzetközi rendszer, amelyben rendkívül alacsony a két nagyhatalom közti direkt háború esélye. Ezt követi szerinte

a kiegyensúlyozott – potenciális hegemon nélküli – multipoláris rendszer. Végül pedig a leginkább instabil a nem kiegyensúlyozott – potenciális hegemonnal rendelkező – multipoláris rendszer, amelyben a potenciális hegemon sokkal inkább készenk mutatkozik a többi nagyhatalommal vívott háborúra. (MEARSHEIMER 2001, 338.)

1.4. Defenzív realizmus

A defenzív realizmus aliskolája elsősorban arra a megfigyelésre épít, hogy az államok közti kooperáció korántsem olyan nehézkes és problematikus minden esetben, mint ahogy azt a klasszikus realista vagy offenzív realista iskolák jósnák. Ez utóbbiak ugyanis képtelenek voltak leírni a hidegháború utáni nemzetközi rendszer bizonyos eseményeinek (például az európai integrációnak) a sajátosságait. (SZŰCS 2011, 65.)

A Robert Jervis, Stephen Van Evera, Charles Glaser és sok más elemző nevével fémjelzett defenzív realista aliskola számos ponton egyetért a strukturális realista irányzattal, annál is inkább, mivel szerintük is elsősorban a rendszer sajátosságaiból fakadó kényszerpályák azok, amelyek a nemzetközi konfliktusokhoz vezetnek. Ugyanakkor világnézetük korántsem olyan pesszimista, mint az offenzív realista irányzat esetében, hiszen az államok közti kooperációt sokkal gyakoribbnak tekintik. Ennek oka, hogy véleményük szerint az államok végső célja nem az, hogy hegemonná váljanak a rendszeren belül a saját túlélésük érdekében, hanem sok esetben megelégednek a status quo fenntartásával, ha az számukra kedvező.

A defenzív megközelítés kiindulópontja, hogy a nemzetközi rendszerben anarchia van, és ez az anarchia a fentiekben már tárgyalt biztonsági dilemma kialakulásához vezet. E biztonsági dilemma hatásai, nevezetesen, hogy adott állam biztonságnövelő intézkedései más állam biztonságát csökkenthetik, megkerülhetetlenek a rendszer szereplői számára. (JERVIS 1999, 49.) Az államok sok esetben hajlandók lennének az egymás közti status quo fenntartására, ugyanakkor csapdahelyzetük és az egymástól való félelem ezt nem teszi lehetővé. (JERVIS 1999, 49.) Éppen ezért a defenzív realisták szerint oly módon kell alakítani a struktúrákat, hogy azok inkább az együttműködést ösztönözzék az államok között, és elretentsék őket a konfliktusoktól.

Ahogy Van Evera megfogalmazza, az államok akkor harcolnak egymással, „amikor úgy vélik, hogy győzni fognak, amikor úgy vélik, hogy

előnyük származik abból, ha övék a kezdeményezés, amikor relatív hatalmi képességeik csökkennek, amikor relatíve nagy az erőforrások csoportosulása és mindenekelőtt, amikor úgy vélik, hogy a hódítás könnyű”. (VAN EVERA 1999, 255.) Ennélfogva az államok percepciójának jóval nagyobb szerepe van a nemzetközi konfliktusokban, mint azt a klasszikus vagy offenzív realisták vélik.

A konfliktusok kialakulásának esélye pedig jelentős mértékben csökkenthető bizonyos strukturális fékek beépítésével. Bár a biztonsági dilemma nem kerülhető meg egyik állam számára sem, ugyanakkor a konfliktusok kialakulásának veszélye nem egyforma. Ilyen strukturális változó lehet az offenzív-defenzív egyensúly – a támadó és védelmi célú katonai eszközök közti különbségtétel, a mobilizációs képességek, a katonai fejlettség foka, a háború megvívásának módszerei stb. –, a földrajzi távolság, a nyersanyagokhoz való hozzáférés, a nemzetközi gazdasági nyomásgyakorlás és a regionális katonai egyensúly. (TALIAFERRO 2000, 137.) Ehhez hasonlóan a defenzív realisták arra is felhívják a figyelmet, hogy a külpolitika nagyban függ a külpolitikai vezetők és döntéshozók meggyőződéseitől, fogalmi rendszerétől, percepciójától, ellenségképétől, a döntéshozatal rendszerétől, valamint a belpolitikai helyzettől. (TALIAFERRO 2000, 141–142.) Ennélfogva a percepció pontosítása, a különböző bizalomerősítő intézkedések és a különböző strukturális fékek mind hozzájárulhatnak a biztonsági dilemma negatív hatásainak korlátozásához, ezáltal pedig a nemzetközi konfliktusok csökkentéséhez.

1.5. A realista iskola konfliktusértelmezése

A fentiek alapján jól látható tehát, hogy meglehetősen nehéz konszenzust kialakítani a realista iskola nézetei között. A különböző aliskolák számos ponton ellentmondanak egymásnak és a klasszikus realista hagyományoknak is. Néhány észrevételt ugyanakkor tehetünk a realista iskola konfliktusértelmezésével kapcsolatban.

A konfliktusok okai: Mindegyik realista megközelítés egyetért a tekintetben, hogy a konfliktusok elidegeníthetetlen, természetes velejárói a nemzetközi rendszernek. Abban is egyetértés mutatkozik, hogy a konfliktusokat teljes mértékben megszüntetni sem lehet. Jelentős különbség mutatható ki ugyanakkor a klasszikus és strukturális irányzatok között a konfliktusok okait kutatva. Míg előbbiek az emberi természetre és a hatalomért

folytatott örök küzdelemre helyezik a hangsúlyt, addig utóbbiak szerint nem ez, hanem a nemzetközi rendszer sajátosságaiból fakadó kényszerpályák, illetve a defenzív realisták szerint a struktúrákról alkotott percepciók tekinthetők az államok közti konfliktusok fő okainak.

A konfliktusok elemzése során rendelkezésre álló eszközök: Mint láthattuk, a realista aliskolák alapvetően két fő elemzési eszközt – a hatalmi egyensúly politikáját és a biztonsági dilemmát – alkalmazták a nemzetközi konfliktusok vizsgálata során. Előbbi a Morgenthau által képviselt klasszikus megközelítéshez áll közelebb, és a nagyhatalmak közti hatalmi egyensúlyi változásokat helyezi a fókuszba. Utóbbi a nemzetközi rendszer fogolydilemmáit (biztonsági dilemma) állítja az elemzés középpontjába, és az államok közti – szándékotól bizonyos mértékig független – strukturális sajátosságokra helyezi a hangsúlyt, amelyek öngerjesztő spirált alkotnak.

A konfliktusok megoldási lehetőségei: A realista értelmezés szerint a konfliktusokat megszüntetni nem lehet, ugyanakkor azok száma és intenzitása bizonyos korlátok között csökkenthető. A klasszikus realista vonal alapján éppen ez a jó külpolitika lényege, amely a helyes hatalmi egyensúlyi politikán és a megfelelő egyensúlyozáson keresztül érhető el. Ezzel szemben a defenzív realista aliskola elsősorban a strukturális fékek beépítésének fontosságát hangsúlyozza. Ennek alapján az államok közti kooperációra való hajlandóság jelentősen fokozható, ha a rendszer sajátosságai azt racionálissá teszik.

2. A liberális iskola konfliktusértelmezése

2.1. A liberális iskola

Csakúgy, mint a realista iskoláról, a liberális iskoláról is elmondható, hogy nem egy egzakt módon meghatározott elméletről, hanem sokkal inkább egy – számos különböző koncepciót magába foglaló – megközelítésről beszélhetünk. Az ezeket összekötő közös ismertetőjegy, hogy elsősorban arra keresik a választ, hogy miképp akadályozható meg vagy mérsékelhető az államok közti erőszak a nemzetközi rendszerben. (MEISER 2017, 22.) Mindezt jól szimbolizálja az is, hogy az egyik legfontosabb különbség a realista és a liberális iskola között a két irányzat világnézetében található, hiszen míg előbbi egy kvázi pesszimista szemlélettel felvértezve

az államközi erőszakot elkerülhetetlennek tartja, addig utóbbi egy jóval optimistább jövőképpel lehetőséget lát annak jelentős csökkentésére.

2.2. A klasszikus liberális iskola

A nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok liberális iskolájának legfontosabb elméleti alapjait Immanuel Kant *Az örök béke* és Joseph Schumpeter *Az imperializmus szociológiája* című műveiben találhatjuk. Az általuk megfogalmazott elvek pedig mind a mai napig a liberális irányzat legfontosabb pilléreinek tekinthetők.

Kant véleménye szerint az emberek közötti béke alapvetően nem természetes állapotnak tekinthető. A természetes állapot sokkal inkább a folytonos ellenségeskedés, amelyet különböző eszközök sokaságával kell lebontani. Kant két fő részre osztja a művét: az első szakasz az államok közötti örök békéhez szükséges hat előzetes cikket tartalmazza, amelyek közös jellemzője, hogy úgynevezett „tilalmi cikkek”, azaz azt fejezik ki, hogy mit nem szabad csinálni az örök béke elérése érdekében. Kant ide-sorolja, hogy

- nem szabad olyan békeszerződést létrehozni, amely a „jövendő háború anyagának titkos fenntartásával köttetett”;
- nem szabad, hogy valamely állam egy másik által „öröklés, csere, vásárlás vagy ajándékozás útján megszerezhető legyen”;
- az „állandó hadseregeknek idővel egészen meg kell szűnniük”;
- „nem szabad államadósságot csinálni a külső államüzletek vonatkozásában”;
- nem szabad beavatkozni erőszakosan egy másik állam alkotmányába és kormányzásába;
- végezetül pedig egy háborúban nem szabad megengedni olyan fokú ellenségeskedést, amely a kölcsönös bizalmat a jövőben lehetetlenné tenné. (KANT 1985, első szakasz)

Ezt követően Kant rátér a három definitív cikk bemutatására. Ezek közül az első arra hívja fel a figyelmet, hogy az olyan államokban, ahol az uralkodó hatalma korlátlan, a háborúskodás csak és kizárólag a döntéshozó önkényén múlik. Ezzel szemben a republikánus alkotmányon alapuló államok sokkal kevésbé hajlandók a háborúra, hiszen ahhoz a polgárok közös döntése szükséges, és e döntés meghozatala előtt mérlegelnék annak

gazdasági és minden más jellegű kockázatait is. A második cikk arra mutat rá, hogy a „népjognak szabad államok föderalizmusán kell alapulnia”, azaz egyfajta népszövetség jön létre a republikánus alkotmányon alapuló államok között. Végezetül pedig a harmadik cikk – a másodikhoz szorosan kapcsolódva – bevezeti a világpolgárjog/hospitalitás fogalmát, azaz egy idegennek azt a jogát, hogy más valakinek a földjére való megérkezése miatt az nem bánhat vele ellenséges módon.

Kanthoz meglehetősen hasonlóan gondolkozik Joseph Schumpeter, aki ugyanakkor nem önmagában az államformában, hanem a demokrácia és a kapitalizmus interakciójában látta a nemzetközi béke elsődleges garanciáját. Schumpeter szerint, mivel a kapitalizmusban az emberek energiáit a termelés köti le – a gazdasági racionalizmusból fakadóan –, az esetleges háború okozta instabilitás elrettentő erővel bír számukra. (DOYLE 1986, 1153.) Ezzel szemben a háborúból csak és kizárólag a háború megvívásában érdekelt szűk kör profitálhat, tehát egy demokratikus/liberális berendezkedésű államban az ő érdekük nem kerekedhet felül a többségi érdeken. (DOYLE 1986, 1153.) Ennélfogva pedig a demokratikus kapitalizmus békéhez vezet, amelyet tovább erősítenek a különböző nemzetközi szervezetek, amelyeket e rendszerek létrehoznak. Schumpeter ezzel a John Stuart Mill és Adam Smith által megkezdett gondolatot folytatja, és rámutat arra, hogy az államok közti közös gazdasági érdek az, amely hozzájárulhat a nemzetközi erőszakos konfliktusok felszámolásához, ennek viszont alapfeltétele a szabadkereskedelem megteremtése.

A klasszikus liberális iskolát vizsgálva egyfelől láthatjuk, hogy Kant számára magától értetődő a kölcsönös bizalmatlanság a nemzetközi rendszerben, hiszen az emberek között az ellenségeskedés a természetes állapot. Ez a folyamat véleménye szerint megfordítható, és jelentős erőfeszítések árán a rendszer jóval stabilabbá tehető. E tekintetben tehát Kant optimistább, mint bármely realista szerző. Másfelől Kant és Schumpeter szerint – hasonlóan a realista írókhoz – az állam a nemzetközi kapcsolatok legfőbb aktora, amely szuverén entitásként képes cselekedni, ugyanakkor rámutat arra, hogy annak vizsgálata nem választható el a rendszer egészét érintő kérdésektől. (DOYLE 1986, 1157.)

Kant ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az állam önrendelkezését feltétlenül tisztelni kell a pozitív végkimenetel érdekében. Ami ugyanakkor valóban forradalmi gondolatnak tekinthető, az Kant első és második definitív cikkelye. Az elsőben azt állítja – szemben a realista írókkal –, hogy az adott állam belpolitikai struktúrái kiemelt fontossággal bírnak a nemzetközi

rendszer egésze szempontjából, konkrétan a republikánus berendezkedésű államok kevésbé hajlandók a háborúskodásra, ezáltal pedig csökkentik a nemzetközi konfliktusok kialakulásának, lehetőségét. A másodikban pedig rámutat arra, hogy ezen államok elmozdulhatnak egyfajta népszövetség vagy föderális közösség irányába, amely, ha kiterjed a világ összes államára, elvezethet az örök békéhez, azaz az erőszakos konfliktus nélküli nemzetközi rendszerhez.

Végezetül pedig a kanti gondolatot folytatva, ám azt közgazdaságtani megfontolásokkal kiegészítve Joseph Schumpeter rámutat arra, hogy a nemzetközi béke szempontjából az államformák mellett kulcsfontossággal bírnak a gazdasági tényezők is. Míg a kapitalizmus és a szabadkereskedelem fokozza a rendszer stabilitását és racionális megfontolások miatt csökkenti a konfliktusok kialakulásának esélyét, addig az ezzel ellentétes intézkedések növelik az instabilitást és a konfliktusok kirobbanásának kockázatát.

2.3. A modern liberális iskola

A nemzetközi kapcsolatok terén fennálló realista dominanciát a hidegháború vége és a Szovjetunió nem várt összeomlása törte meg. Mivel a realisták képtelenek voltak előre jelezni e rendszerszintű változásokat, így a realista koncepciókba és elemzési eszközökbe vetett hit is megingott, ami pedig teret engedett más irányzatok – köztük a liberális iskola – előretörésének. E folyamat nem volt előzmény nélküli, hiszen liberális elméleti kerettel rendelkező elemzések a hidegháború alatt is születtek, jelentős népszerűsége ugyanakkor csak ezt követően tettek szert.

A rendkívül sokat idézett Francis Fukuyama az 1990-es évek elejének eseményeire, elsősorban pedig a Szovjetunió összeomlására úgy tekintett, mint a liberális demokráciák ideológiai győzelmére, hiszen azok – a kommunista modell megroppanásával – gyakorlatilag vetélytárs nélkül maradtak. (FUKUYAMA 1992, xi–xii.) Ezt támasztotta alá a globális demokratizálódási hullám Kelet-Ázsiától Kelet-Európán keresztül egészen Latin-Amerikáig. Ahogy arra Scott Burchill rámutat, Fukuyama számára a hidegháború vége az ideális állam és a liberális ideológia, valamint a kapitalizmus győzelmét jelentette, és úgy vélte, hogy az alapvető elvek és az intézményi struktúrák szintjén már nem várható jelentős változás. (BURCHILL 2005, 56.) Mindennek számos következménye van: először is Fukuyama szerint

az emberiség politikai és gazdasági fejlődése véget ér a liberális-kapitalista modellnél; másodsor e modell terjedése kapcsán nem jelentenek problémát a kulturális és nemzeti sajátosságok; harmadszor pedig az államok belpolitikai berendezkedése alapvetően meghatározza a nemzetközi rendszer konfliktusosságát. (BURCHILL 2005, 56.)

Ez utóbbi sajátosságot elemzi a demokratikus béke elmélete. Michael W. Doyle már 1983-ban írt cikkében rámutat arra, hogy a liberális demokráciák nemzetközi kapcsolatai alapvetően különböznek a nem liberális demokráciák nemzetközi kapcsolataitól. Doyle munkájában visszatér a Kant által megszabott keretekhez, és a nemzetközi háborúk vizsgálatán keresztül arra a következtetésre jut, hogy bár a liberális berendezkedésű államok számos háborúba bocsátkoztak az elmúlt évszázadok során, ugyanakkor az alkotmányosan stabil alapokon álló liberális demokráciák nem vívtak egymással háborút. (DOYLE 1983, 213.) Mindez Doyle szerint nem azt jelenti, hogy ilyen háború teljesen elképzelhetetlen, ugyanakkor az empirikus adatok alapján szembeötlő azok hiánya, ezek az államok ugyanis sokkal inkább hajlamosak érdekkonfliktusaikat más módon rendezni.

Doyle azt is hangsúlyozza, hogy mindez nem jelenti a nemzetközi rendszer bizonyos sajátosságainak megváltozását. A rendszer ugyanis véleménye szerint továbbra is anarchikusnak tekinthető, amelyben a realisták által meghatározott biztonsági dilemma minden államot érint. (DOYLE 1983, 232.) Ez alól a liberális demokráciák sem jelentenek kivételt, ám képesek arra, hogy mérsékeljék ennek hatásait. Az alapvetően stratégiai érdekeken alapuló szövetségek és gazdasági kapcsolatok liberális és nem liberális államok között törékenyek és mulandók, ugyanakkor a liberális államok hasonló sajátosságain és közös érdekeken alapuló politikai közösség láthatóan stabil alapot biztosít az agresszió elkerülésére egymással fenntartott kapcsolataikban. (DOYLE 1983, 232.) Fontos kitétel azonban, hogy mindez nem jelenti, hogy a liberális demokráciák kerülnek a háború alkalmazását a nem liberális demokráciákkal szemben. (DOYLE 1983, 235.) Csak hogy az elmúlt évek példáit nézzük, jól szimbolizálja mindezt a NATO beavatkozása a Balkánon és Afganisztánban, vagy az Egyesült Államok és szövetségeseinek iraki intervenciója is.

Variációk demokratikus békére

Bár maga a demokratikus béke elmélete nem Michael W. Doyle nevéhez fűződik, 1983-ban megjelent írása mégis nagyban hozzájárult annak népszerűvé válásához és az elmélet körüli akadémiai viták felélénküléséhez. Abban viszonylag hamar konszenzus született, hogy a demokráciák továbbra is előszeretettel alkalmazzák a háború eszközét a nem demokráciákkal szemben, ugyanakkor számos kérdés felvetődött annak kapcsán, hogy valóban lemondanak-e a háborúról egymás közti viszonyaikban. Erre mutat rá Michael R. Tomz és Jessica L. P. Weeks, akik szerint a demokráciák közvéleménye kevésbé támogató más demokráciákkal szembeni esetleges katonai csapások kapcsán. Ennek egyik oka, hogy a közös demokratikus hagyomány megváltoztatja az adott állammal kapcsolatos fenyegetettségpercepciót a társadalmon belül. (TOMZ–WEEKS 2013) A demokratikus béke elméletének statisztikai eszközökkel történő bizonyítása ugyanakkor nélkülözhetetlenné teszi a demokráciák pontos fogalmi meghatározását és a demokráciák/nem demokráciák közti határvonal kijelölését. Már ez számos értelmezésnek enged teret. Így például Doyle hangsúlyozza, hogy az elmélet csak a stabil, három évnél idősebb demokráciákra vonatkozik. James Lee Ray szerint csak a számos kritériumnak – például a felnőtt lakosság legalább 50 százaléka szavazhat, legalább egyszer már sor került hatalomátadásra – megfelelő demokráciák mintáján értékelhető a demokratikus béke elmélete. (RAY 1995)

Ehhez hasonlóan, az elmélet kapcsán további fogalmi problémát jelent a háború tartalmi elemeinek meghatározása. Más szóval az, hogy pontosan hány halálos áldozattól kezdődően tekinthetünk egy konfliktust háborúnak. Hiszen ha például csak a relatíve nagy méretű háborúkra fókuszálunk, úgy kis méretű lesz a statisztikai méréshez használt mintánk, és olyan konfliktusokat hagyunk figyelmen kívül, mint például az Izland és az Egyesült Királyság között az 1960-as, 1970-es évek során vívott tőkehalháborúk. Mindazonáltal Stuart A. Bremer 1816–1965 közötti mintavételének segítségével arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a demokráciák közti – kevésbé erőszakos – konfliktusok esélye még így is statisztikailag szignifikánsan kisebb. (BREMER 1993)

Az elmélet ugyanakkor nem aratott osztatlan sikert akadémiai körökben. Henry S. Farber és Joanne Gowa amellett érvelnek, hogy a demokráciák közti békés állapot elsősorban a hidegháború időszakának

sajátos jellemvonása, és ezt megelőzően nem maga a demokráciák fejlődése, hanem a demokratikus berendezkedésű államok közös érdekei határozták meg a konfliktusokat. (FARBER–GOWA 1997) Azar Gat pedig mellett érvel, hogy bár a demokratikus államok közti béke valóban létező jelenség, ugyanakkor annak elsődleges kiváltó oka nem a demokráciák létrejötte, hanem a modernitás más elemei, például gazdasági kapcsolatok azok, amelyek kevésbé kifizetődővé teszik a háborúkat. (GAT 2017) Hasonlóan a kereskedelmi kapcsolatok békében játszott szerepét hangsúlyozza John R. Oneal és szerzőtársainak munkája. (ONEAL et al. 1996)

A liberális iskola egyik központi elemeként szolgáló piacgazdaságra és szabadkereskedelemre építve alakultak ki a modern interdependencia-elméletek. (BURCHILL 2005, 64.) Mindennek jelentős lökést adott az európai integráció folyamata is, amely rámutatott arra, hogy a szuverén államok közti kölcsönös gazdasági és kereskedelmi érdek megteremtése hozzájárulhat a konfliktusok rendezéséhez. Az eredeti (funkcionalista) elképzelések szerint az államok közti kooperáció a technikai (nem átpolitizált) területeken kezdődik, majd, ha ez sikeresnek tűnik, akkor más területekre is áttérjed (*spill over*). (BURCHILL 2005, 64.)

Mindezt továbbfejlesztve írta le Robert Keohane és Joseph Nye a komplex interdependencia elméletét, amelyet mintegy a nemzetközi rendszer ideális modelljeként vázolnak. Nye és Keohane szerint a komplex interdependencia olyan államok közötti helyzet, amelyben a különböző társadalmakat számos csatorna és sűrű kapcsolati háló köti össze – tehát az államok önmagukban nem monopolizálják a kapcsolatrendszert, hanem kiterjesztik a társadalmakra is; az ügyek között nincs hierarchia – tehát például a katonai biztonság kérdése önmagában nem domináns az államok közti kapcsolatokban, a bel- és külpolitika közti határvonal egyre inkább elmosódik a különböző ügyek kapcsán; a kormányok pedig nem használnak katonai erőt egymás ellen – a katonai erő ugyanakkor rendkívül fontos lehet a szövetségen kívüli államokkal szemben. (KEOHANE–NYE 2012, 20–21.)

Erre az érvrendszerre építve jött létre a liberális institucionalizmus. A neorealizmushoz hasonlóan ez az irányzat is elfogadja az államok és az anarchia szerepét a nemzetközi rendszerben, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a kooperáció is lehetséges. E kooperáció formális és szervezett terepei az intézmények, azaz olyan szabályrendszerek összességei,

amelyek az államok viselkedését irányítják bizonyos területeken. (BURCHILL 2005, 64.) Ezáltal az anarchiából fakadó problémák és a konfliktusok mérsékelhetők. A különböző intézmények formalizálják az államok érintkezéseit és egymáshoz való viszonyulásukat, így növelik a kölcsönös bizalmat, és ösztönzik a kooperációt, ez pedig kölcsönös előnyökhöz vezet. (BURCHILL 2005, 65.) Összességében tehát a liberális institucionalizmus szerint a nemzetközi kapcsolatok nem tekinthetők egy zéró összegű játéknak, hiszen az államok – ellentétben a realista olvasattal – nem a relatív, hanem az abszolút nyereségük maximalizálására töreksenek. (BURCHILL 2005, 65.)

A liberális institucionalizmus ugyanakkor számos kritikával néz szembe a liberális iskola más képviselőinek részéről is. Közülük a legjelentősebb Andrew Moravcsik, aki az institucionalizmust sokkal inkább a realista iskola módosított változatának, semmint a liberális elméletek részének tekinti. Moravcsik liberális elmélete – visszanyúlva az alapokhoz – rámutat arra, hogy a liberális iskola szerint az állam, a társadalom és a nemzetközi közösség kapcsolata alapvetően meghatározza az állam viselkedését azáltal, hogy befolyásolja az állami preferenciák meghatározásához szükséges társadalmi célokat. (MORAVCSIK 1997, 516.)

Másképp fogalmazva három fő pontra helyezi a hangsúlyt. Először is a nemzetközi politika aktorai egyének és csoportok, akik általában véve racionálisnak és kockázatkerülőnek tekinthetők, és akik a kollektív cselekvéseiket annak mentén szervezik, hogy különböző érdekeiket követni tudják, az anyagi szükségések és az ütköző értékek adta keretek között. (MORAVCSIK 1997, 516.) Másodszer az államok nem önmagukban aktorai a nemzetközi politikának, hanem sokkal inkább tekinthetők a hazai társadalom egy szegmense reprezentációjának, amelyre hivatkozva az állami tisztségviselők meghatározzák az állami preferenciákat. (MORAVCSIK 1997, 518.) Mindez az első ponttal együtt azt jelenti, hogy az államok nem automatikusan maximalizálják homogén biztonságfelfogásukat, sokkal inkább funkcionálisan differenciáltnak tekinthetők, és a biztonság, jólét és szuverenitás bizonyos értelmezése mentén cselekednek a hatalmat birtokló hazai társadalmi csoportok által preferált módon. (MORAVCSIK 1997, 519.) Végezetül a harmadik pont szerint az interdependens állami preferenciák meghatározzák az államok viselkedését. (MORAVCSIK 1997, 520.)

Moravcsik ebből kiindulva a liberális elmélet három változatát – eszmei (*ideational*), kereskedelmi (*commercial*), republikánus (*republican*) – különbözteti el egymástól (MORAVCSIK 1997, 520.):

- az *eszmei liberalizmus* a társadalmi preferenciák összeegyeztethetőségére fókuszál az alapvető kollektív javak – például nemzeti egység, legitim politikai intézmények – mentén;
- a *kereskedelmi liberalizmus* a határokon átnyúló gazdasági tranzakciók ösztönzését helyezi előtérbe;
- a *republikánus liberalizmus* a belpolitikai képviselő természetére helyezi a hangsúlyt.

2.4. A liberális iskola konfliktusértelmezése

Mint láthattuk, a liberális elméleti iskola konfliktusértelmezése számos ponton hasonlít ugyan a realista megközelítéshez, ugyanakkor jóval optimistább a nemzetközi rendszer lehetőségeit tekintve.

A konfliktusok okai: A liberális iskola egyetért a realistákkal abban, hogy a nemzetközi rendszer velejárói az államok közti konfliktusok, hiszen az államokat egyaránt sújtják bizonyos strukturális problémák, amelyekből nem tudnak kitörni (például anarchia, biztonsági dilemma stb.). Fontos ugyanakkor, hogy a liberális megközelítés szerint az államok belső viszonyai (belpolitikai és gazdasági rendszerük) alapjaiban befolyásolják a rendszerszintű tényezőket is, ezáltal pedig hatással vannak a nemzetközi rendszer egészének konfliktusosságára. Konkrétabban megfogalmazva a stabil, demokratikus berendezkedésű, liberális piacgazdaság és kereskedelemorientált államok egymás közti viszonyában kiküszöbölhető a közvetlen katonai konfliktus és a fegyveres erőszak. Ez a megállapítás ugyanakkor már nem mondható el ezen államok nem demokratikus államokkal fenn tartott kapcsolatairól.

A liberális iskola és az emberi jogok

A liberális elméleti iskola két alappillérenek tekinthető elem, nevezetesen a demokrácia és a szabadkereskedelem egy további fontos koncepció létrejöttéhez is hozzájárult. A liberális elmélet alapján a belpolitikai rendszer legitimitása attól függ, hogy az állam milyen mértékig képes fenntartani a jogállamiságot és tiszteletben tartani az emberi

jogokat. (BURCHILL 2005, 66.) Ez a gondolat vezetett el az univerzális emberi jogokról alkotott nézetek kialakulásához, amelyek elsősorban a nyugati történelmi fejlődésben gyökereznek, például a Magna Carta Libertatum, az Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozata, az Emberi és polgári jogok nyilatkozata stb. (BURCHILL 2005, 67.) Ezen jogok kiterjesztése minden egyes emberre alapvetően befolyásolja a nemzetközi kapcsolatok liberális iskolájának fejlődését. Egyfelől azért, mert alapot teremt az emberek emancipációjára, így e felfogás szerint az az állam, amely nem tartja tiszteletben ezeket a jogokat, az egész emberiség méltóságát sérti. (BURCHILL 2005, 67.) Másfelől pedig ha egy állam etikusan bánik a saját állampolgáraival és megfelelő teret enged nekik a politikai részvételhez, úgy valószínűleg az adott állam kevésbé fog agresszívan viselkedni a nemzetközi szinten. (BURCHILL 2005, 67.)

Ezt a gondolatot folytatva jól látható, hogy a liberális demokráciáknak érdekük a liberális demokrácia terjesztése, hiszen az hozzájárul a nemzetközi rendszer stabilizálásához és a konfliktusok csökkentéséhez. (BURCHILL 2005, 67.) Másfelől e meglátás számos kritikának is teret enged, hiszen egy meglehetősen nyugatcentrikus világnézetet erőltet a nem feltétlenül nyugati kultúrában szocializálódott államokra és társadalmakra is. (BURCHILL 2005, 67.) A liberális elméleten belül pedig további problémát okoz, hogy az univerzális emberei jogok védelme – akár katonai eszközökkel, humanitárius intervenció révén – bizonyos esetekben szembekerülhet egy – már Kant által is hangoztatott – másik liberális alapkoncepcióval, a be nem avatkozás elvével is.

A konfliktusok elemzése során rendelkezésre álló eszközök: A liberális iskola – mivel nem tagadja a realisták által felvetett strukturális problémákat – alapvetően nem veti el az olyan realista elemzési eszközöket sem, mint a biztonsági dilemma. Kissé más a helyzet a hatalmi egyensúly elméletének esetében, hiszen mint láthattuk, a liberális irányzat szerint az államok nem a relatív, hanem éppen az abszolút nyereségük maximalizálásában érdekelték. A konfliktusok elemzése során további fontos pillér az államok belpolitikai rendszerének vizsgálata, hiszen ez a liberális iskola szerint meghatározza az államok preferenciarendszerét, tehát a konfliktusok kialakulásának lehetőségét és azok eskalációs potenciálját is (demokratikus béke elmélete). További eszköz lehet a kezünkben az államok közti (komplex) interdependencia és a nemzetközi intézmények szerepének

vizsgálata annak érdekében, hogy egy potenciális konfliktus kialakulásának lehetőségeit elemezzük.

A konfliktusok megoldási lehetőségei: Az optimista liberális felfogás szerint a konfliktusok kiküszöbölhetők a nemzetközi rendszerből. Ezt a meglátást vallja már Kant is, ugyanakkor hozzáteszi, hogy ehhez számos feltételnek teljesülnie kell. A legfontosabb ebben a tekintetben, hogy a konfliktusok csak a piacgazdaság és kereskedelemorientált liberális demokráciák egymás közti viszonyából tüntethetők el, ezáltal pedig e berendezkedés terjedését kell elősegíteni. További fontos kritérium az államok (és társadalmak) közti (komplex) interdependencia növelése annak érdekében, hogy az erőszakos konfliktusok felvállalása minél inkább irracionális döntésnek bizonyuljon. Végezetül – ahogy arra már Kant is rámutat – a liberális berendezkedésű államoknak egyfajta szövetséget kell alkotniuk egymással annak érdekében, hogy a kívánt – konfliktusmentes – állapot kialakuljon. Más szóval a nemzetközi intézmények, rezsimek, szabályok, bizalom erősítő intézkedések stb. nagyban elősegíthetik a konfliktusok kialakulásának megakadályozását.

3. A konstruktivista iskola konfliktusértelmezése

3.1. A konstruktivista iskola

Mint azt a korábbiakban már láthattuk, az 1980-as évek végének nem várt nemzetközi eseményei, mindenekelőtt pedig a bipoláris rendszer összeomlása a nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok terén is jelentős változásokhoz vezetett. A tradicionális, realista dominancia megdőlt, és a liberális iskola elméleti irányzatainak jelentősége megnövekedett. A realista-liberális vita során mindkét iskola tovább differenciálódott, ugyanakkor bizonyos központi problémák érintetlenek maradtak. Szembeötlő különbségeik ellenére ugyanis a realista és a liberális iskola számos ponton hasonlóságot mutat, hiszen mindkét elméleti irányzat racionálisnak tekinthető. Ahogy arra Christian Reus-Smit rámutat, mindkét irányzat szerint a nemzetközi rendszer aktorai önérdékkövetők és képesek arra, hogy racionálisan értékeljék és meghatározzák saját önérdéküket. Ebből kifolyólag ezek az aktorok kívül állnak a szociális interakciókon, a saját érdekeiket már azelőtt tisztán megfogalmazzák, hogy interakcióba lépnének egymással. Ez pedig azt jelenti, hogy a társadalom egyfajta stratégiai tér,

amelyben az egyének vagy államok a saját – előre meghatározott – érdekeiket követik racionális, atomikus lényekként. (REUS-SMIT 2005, 192.)

E közös állítások megkérdőjelezésével alakult ki az 1980-as, 1990-es évek második nagy vitája a nemzetközi kapcsolatok tudományterületén a racionális (realista/liberális) és a nem racionális/kritikai irányzatok között. Az elsősorban tehát a racionális elméletek filozófiai alapjait, előfeltevéseit támadó számos kritikai irányzat közül a konstruktivizmus vált prominenssé. Nicholas Onuf szavaival kifejezve a konstruktivizmus a társadalmi kapcsolatok tanulmányozásának módszere, amely számos előfeltevésre támaszkodik munkája során. Így például abból indul ki, hogy az emberek szociális lények, és a társadalmi kapcsolataik teszik őket emberré. (ONUF 2013, 4.) Más szavakkal kifejezve a társadalmi kapcsolatok konstruálják az embereket azzá, amik. (ONUF 2013, 4.) Mindez pedig megfordítva is igaz: az emberek teszik a világot olyanná, amilyen. (ONUF 2013, 4.) Egy kétirányú folyamatról van tehát szó, amelyben az emberek a társadalmat, a társadalom pedig az embereket alakítja, konstruálja. (ONUF 2013, 4.)

A nemzetközi kapcsolatok területén ennek jelentőségét Alexander Wendt híressé vált példája illusztrálja a legjobban. Wendt rámutat arra a szembeötlő paradoxonra, hogy az Egyesült Államok számára jóval kisebb fenyegetést jelent az Egyesült Királyság több száz nukleáris fegyvere, mint néhány darab észak-koreai nukleáris fegyver. (WENDT 1999, 255.) Pusztán a racionális elméletek által diktált logikát követve ez a jelenség nem magyarázható, hiszen egy önsegély alapú anarchikus rendszer keretein belül a több nukleáris fegyverrel rendelkező Egyesült Királyság jóval nagyobb károkat tudna okozni az Egyesült Államoknak, ezáltal pedig nagyobb fenyegetést is jelentene Washington számára. Az Észak-Korea által jelentett fenyegetés azonban a „barát” és „ellenség” kategóriák által nyer értelmet, amelyek pedig úgynevezett szociális (társadalmi) konstrukciók. A materiális tényező tehát nem önmagában jelentős, hanem a hozzá társított szociális konstrukción keresztül nyer értelmet. A nukleáris fegyverek önmagukban keveset árulnak el a fenyegetés természetéről, ha nem társul melléjük társadalmi kontextus és jelentéstartalom. (SARINA 2017, 36.) Mindez nem azt jelenti, hogy a realista vagy éppen a liberális elméletekben megjelenő nemzetközi struktúrák ne lennének jelentősek. A konstruktivista irányzat nem kérdőjelezi meg a materiális struktúrák létezését, viszont hozzáteszi, hogy mindezek csak a szociális konstrukciókkal értelmezhetők. Ezek a konstrukciók sok esetben relatíve stabilaknak tűnhetnek, ugyanakkor sohasem teljesen állandók. (HURD 2008, 300.)

Emellett a konstruktivisták szerint ezek a normatív struktúrák az aktorok identitását is befolyásolják, ami pedig azért kiemelten fontos, mert az identitás hatással van az érdek meghatározására, ezáltal pedig a cselekvésre is. (REUS-SMIT 2005, 197.) A racionális irányzatok, mint a realista vagy a liberális iskola nem mutatnak érdeklődést az iránt, hogy hogyan jönnek létre az elemzett aktorok preferenciarendszerei, a lényeg csupán az, hogy hogyan próbálják megvalósítani céljaikat az adott stratégiai térben. Ezzel szemben a konstruktivisták szerint a nemzetközi politika jelenségeinek tanulmányozásához alapvető fontosságú az érdekek kialakításának vizsgálata. (REUS-SMIT 2005, 197.) Az identitás pedig az érdek kialakításának és meghatározásának alapja. Az érdek meghatározásának folyamata szociális folyamat, amely egyaránt támaszkodik az adott aktor(ok) létező elképzeléseire, történelmi tapasztalataira, szerepkoncepciójára stb. (HURD 2008, 303.)

További fontos konstruktivista érv, hogy az aktorok és a struktúrák kölcsönösen konstruálják egymást. Azaz a struktúrák alakítják az aktorok identitását és érdekeit, de fordítva is, az aktorok a struktúrák által szabott keretek között léteznek. (REUS-SMIT 2005, 198.) Ebben az értelmezésben a struktúra annyit tesz, mint azok a rendszerek és közös jelentéstartalmak, amelyek kialakítják a nemzetközi kontextust, míg az aktor az az entitás, amely ebben a kontextusban tevékenykedik, cselekszik. (HURD 2008, 303.) Ez nem pusztán annyit jelent, mint a neorealista olvasatban az aktorok és struktúrák viszonya. Több ennél, hiszen a konstruktivista nézőpont szerint az aktorok cselekedetei maguk is hozzájárulnak a nemzetközi rendszer (normák, szabályok, szokások stb.) alakításához, míg ezzel párhuzamosan e rendszer (és annak normái, szabályai, szokásai stb.) hozzájárul a szereplők, például államok önképéhez, identitásához és saját érdekeik meghatározásához. (HURD 2008, 304.)

A nemzeti érdek konstruálása

A nemzeti érdek konstruálásának egyik legátfogóbb példáját adja Jutta Weldes 1996-ban írt cikkében. Weldes szerint a nemzeti érdek két szempontból is fontos a nemzetközi politika megértéséhez. Egyfelől egy olyan koncepció, amely segíti a döntéshozókat az államok külpolitikai céljainak meghatározása során, másfelől pedig retorikai eszközként is funkcionál, amelyen keresztül támogatás generálható az állami cselekvés számára. (WELDES 1996, 182.) A nemzeti érdek egy olyan szociális

konstrukció tehát, amelyen keresztül az államok és azok vezetői értelmet adnak a nemzetközi környezetnek. (WELDES 1996, 182.)

Weldes ezt követően a kubai rakétaválság vonatkozásában elemzi az amerikai nemzeti érdek sajátosságait. Rámutat arra, hogy az ortodox értelmezés szerint a kubai rakétaválság egy, a Szovjetunió által okozott egyértelmű fenyegetés volt az Egyesült Államok számára. Ez határozta meg a válság során kialakított amerikai nemzeti érdeket, amely arra épült, hogy a rakétákat feltétlenül ki kell vonni Kubából. Ezt követően Weldes két alternatív értelmezési keretet kínál, amelyek mentén ki lehetett volna alakítani az amerikai nemzeti érdeket. Az egyik szerint a Szovjetunió nem agresszív aktorként tevékenykedett a kubai rakétaválság során. Épp ellenkezőleg, az Egyesült Államok által elkövetett korábbi agresszió, például a disznó-öbölbeli invázió kényszerítette arra Kubát és a Szovjetuniót, hogy preventív, védelmi megoldásokhoz folyamodjon, például rakétákat telepítsen Kuba területére annak érdekében, hogy elrettentse Washingtont egy újabb támadástól. E megközelítés szerint az Egyesült Államoknak sem jogalapja, sem oka nem volt arra, hogy a rakéták eltávolítását jelölje ki saját nemzeti érdekeként.

A másik alternatív értelmezési keret szerint a kubai rakétaválság idejére az Egyesült Államok és a Szovjetunió között teljesen megbillent a hatalmi egyensúly az előbbi javára, amely ekkor már több ezer nukleáris töltettel rendelkezett, szemben a 340 orosz töltettel. Weldes szerint ebből kifolyólag számos amerikai döntéshozó, például McNamara védelmi miniszter már a válság alatt úgy ítélte meg, hogy a szovjet jelenlét Kubában semmiféle módon nem befolyásolja a két szuperhatalom közti hatalmi egyensúlyt. Az amerikai nemzeti érdek alapján tehát a kubai rakétákat irrelevánsnak tekinthették volna. (WELDES 1996, 200.)

Weldes szerint az ok, amiért mégsem az alternatív értelmezési keretek nyertek teret, és végül kialakult a kubai rakétaválság, az, hogy a nemzeti érdekek szociális konstrukciókként keletkeznek. Ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államoknak adott szociális kontextusban kell meghatároznia saját identitását és nemzeti érdekeit. Ez a szociális kontextus pedig nem előzmények nélküli, hanem folyamatosan változó, dinamikus tér. Weldes hangsúlyozza, hogy a kubai rakétaválság idejére az Egyesült Államok értelmezési keretei szerint a Szovjetunió totalitárius és agresszív hatalommá vált. Ennek alapján Washington szempontjából elképzelhetetlen, hogy Moszkva defenzív eszközökhöz folyamodjon, hiszen mindig az agresszív terjeszkedés vezet annak

cselekedeteit. Ezzel szemben az Egyesült Államok a szabad és demokratikus világ vezetőjeként határozta meg magát, amelyről elképzelhetetlen, hogy agresszív szándékok vezessék külpolitikáját, logikusan tehát a kubai defenzív értelmezés nem tekinthető legitimnek. Harmadrészt pedig a különböző történelmi analógiák, elsősorban az 1938-as müncheni események következményei jól szemléltetik, hogy a totalitárius, agresszív államokkal szembeni legkisebb engedékenység is tragikus következményekhez vezet. Az Egyesült Államok tehát adott szociális kontextusban kialakított értelmezési kereteken és analógiákon keresztül konstruálta meg saját nemzeti érdekét olyanná, amilyen végül az lett. (WELDES 1996, 201–207.)

Mindez azt is jelenti a konstruktivista iskola szerint, hogy bizonyos koncepciók jelentéstartalma nem feltétlenül az, mint ahogy azt a realista vagy éppen a liberális iskola állítja, hiszen éppen a kölcsönös konstruálásból fakadóan e jelentéstartalom sosem lehet teljesen állandó. Ahogy arra Alexander Wendt rámutat, az egyik ilyen kulcsfontosságú koncepció az anarchia fogalma. Wendt híres tanulmányában hangsúlyozza, hogy az anarchia realista (és liberális) kategorizálása meglehetősen szűk, hiszen az anarchiát minden esetben mint egy önsegély alapú rendszert értelmezik, amelyből hiányzik a felsőbb szuverén és a kollektív biztonság. (WENDT 1992, 392.)

Ez a feltételezés központi helyet foglal el mind a realista, mind pedig a liberális iskola számára, hiszen ezt követően a nemzetközi rendszer anarchikus és önsegélyen alapuló jellegére építik fel saját elméletüket. Wendt központi érve ugyanakkor az, hogy az önsegély vagy éppen a hatalmi politika nem következik automatikusan az anarchiából, ezek sokkal inkább társadalmi konstrukciók, semmint állandó tényezők. Az anarchiát az államok alakítják és teszik olyanná, amilyen, nem pedig önmagában létező tényező. (WENDT 1992, 395.) Az anarchia az önsegélyen alapuló rendszer mellett más módon is felépülhetne, például kollektív biztonsági rendszerként. (WENDT 1992, 401.) Vagy az Egyesült Államok és Észak-Korea viszonyának példájánál maradva a barátok anarchiája más, mint az ellenségeké. (WENDT 1994, 388.)

3.2. A konstruktivista iskola és a konfliktuselemzés

A konstruktivista iskola számos ponton kínál új értelmezési lehetőségeket a konfliktuselemzés területén. Nagy vonalakban összefoglalva a konstruktivista kutatás arra próbál rávilágítani, hogy mi a szerepe a normáknak, ideáknak és más diszkurzív elemeknek az olyan, adott történelmi kontextusban létező társadalmi gyakorlatok konstruálása során, mint a háború és a konfliktus. (JACKSON 2009, 176.) A másik fő cél, hogy rávilágítson az aktorok és struktúrák interakciójára, ezáltal pedig az aktorok cselekedeteinek kialakulására a konfliktusok vonatkozásában. (JACKSON 2009, 177.) Richard Jackson kategorizálását követve három kulcsfontosságú elemet különíthetünk el a konstruktivista iskola konfliktuselemzésének vizsgálatakor:

- az identitás konstruálása és manipulálása;
- a struktúrák és aktorok kölcsönös konstrukciója;
- a társadalmi konfliktusdiskurzusok konstruálása.

Ahogy számos konstruktivista szerző rámutat, az identitás konstruálása kulcsfontosságú a háború és konfliktus kialakulása szempontjából. (JACKSON 2009, 177.) Ebben a tekintetben az identitás sosem állandó (pre-szociális tényező), hanem dinamikus, kontextusfüggő és folyamatosan konstruált. Az identitás kulcsszerepének oka az, hogy a saját identitás meghatározása alapvetően meghatározza azt is, hogy mik nem vagyunk, tehát különbséget tesz belső és külső csoportok között. Ez a különbségtétel önmagában még nem jelenti a konfliktus kialakulását, ehhez ugyanis szükség van egy olyan identitás konstruálására, amely alapvetően a félelemre, a fenyegetésre, a gyűlöletre épít a másikkal szemben. (JACKSON 2009, 178.) Mindez pedig csak akkor lehet hatékony, ha az adott csoport elitjei elkötelezettek amellett, hogy a konfliktushoz alakítsák a materiális elemeket és a társadalmi diskurzust. (JACKSON 2009, 178.)

A konfliktuselemzés szempontjából a másik fontos konstruktivista érv a struktúrák és aktorok kölcsönös konstruálása. E szerint a politikai, gazdasági, társadalmi, normatív struktúrák önmagukban nem elegendők a konfliktusok kialakulásához, ehhez ugyanis elengedhetetlen szükség van a szereplőkre is. (JACKSON 2009, 179.) Ehhez hasonlóan bizonyos szereplők kívánhatják a konfliktusok kialakulását, de önmagában ez nem elég, ha nincsenek jelen a szükséges strukturális tényezők is. (JACKSON 2009, 179.) A konfliktusok kitörése esetén a politikai elitek

az erőszak legitimálásához megfelelő módon manipulálják a strukturális problémákból, például szegénység, munkanélküliség stb. fakadó ellenséges érzületet. (JACKSON 2009, 179.)

Végezetül a konstruktivista értelmezés szerint a konfliktus kialakulásához kulcsfontosságú a diszkurzív elemek, például mítoszok, narratívák, történelemértelmezések, szimbólumok, hiedelmek, ideológiák stb. tanulmányozása (JACKSON 2009, 180.) Ezek ugyanis nélkülözhetetlenek az identitás megkonstruálásához, ezáltal pedig alkalmasak a konfliktus, az ellenségeskedés és az erőszak legitimálásához, amennyiben ezek a diszkurzív elemek az exkluzív, egymást kölcsönösen kizáró, félelemre épülő identitások kialakításához járulnak hozzá. (JACKSON 2009, 181.)

A fentiekből következően tehát a konstruktivista értelmezés szerint a konfliktusok megoldása csak és kizárólag holisztikusan képzelhető el. (JACKSON 2009, 182.) A változásnak egyaránt érintenie kell a materiális elemeket és a szociális konstrukciókat. Az egyik megváltoztatása a másik nélkül képtelen a konfliktusok alapproblémáinak megszüntetéséhez, pontosan azért, mert a két tényező egymást kölcsönösen konstruálja. Másodszor a konfliktuskezelés nem lehet teljes diszkurzív konfliktuskezelés nélkül, vagy más szóval a társadalmi diskurzus megváltoztatása nélkül. (JACKSON 2009, 182.) Ennek központi célja, hogy a konfliktus kialakulását gátló, az erőszakot delegitimáló, a társadalmi megbékélést és a békés társadalmi identitást erősítő diskurzus váljon dominánssá. (JACKSON 2009, 182.) Harmadszor pedig a konfliktuskezelésnek jelentős mértékben kell támaszkodnia a korai előrejelző rendszerek használatára azért, hogy figyelemmel kísérje, mikor kedvez a struktúrák és szereplők kölcsönhatása a konfliktusok kialakulásának. Hiszen bár sok országban megvannak a strukturális keretek, például korrupció, mélyszegénység stb. a konfliktusok kialakulásához, ezek konfliktussá válásához a konfliktust elősegítő aktor(ok) megjelenése szükséges. (JACKSON 2009, 183.)

Konstruktivista konfliktuselemzés a gyakorlatban

A szakirodalom számos empirikus tanulmányt kínál arra vonatkozóan, hogy hogyan alkalmazhatók a konstruktivista elméletek a gyakorlatban.

Stuart Kaufman azt vizsgálja, hogy hogyan érthetők meg leginkább az etnikai alapú háborúk. Kaufman érvelése alapján az etnikai háborúk három fő tényezője a tömeges méreteket öltő ellenségeskedés; az elitek általi etnikai politizáció és a biztonsági dilemma. Kaufman

ezt követően Moldova példáján keresztül szemlélteti, hogy mindez mit jelent empirikus szempontból. (KAUFMAN 1996)

Ronald R. Krebs és Jennifer K. Lobasz azt elemzi, hogy a 2003-as iraki beavatkozást megelőzően a Bush-adminisztráció hogyan alakította ki a konfliktus elősegítését támogató diskurzust. Bemutatják, hogy az adminisztráció miképpen határolta le a 9/11 körüli vitát olyan diszkurzív eszközökkel, mint a híres *Terror elleni háború* (*War on Terror*) vagy a *Gonosz tengelye* (*Axis of Evil*). A diskurzus segítségével a republikánus kormányzatnak nemcsak a közvéleményt sikerült maga mellé állítania, de a demokrata politikusokat is egyfajta retorikai csapdahelyzetbe hozta, akik ezt követően képtelenek voltak hatékony érvrendszert kiépíteni a háború ellen. (KREBS–LOBASZ 2007)

Jennifer Mitzen arra mutat rá, hogy az államok a fizikai biztonságuk mellett a saját ontológiai biztonságukat is keresik. Más szóval a saját identitásuk biztonságát szeretnék elérni azáltal, hogy rutinizálnak bizonyos viselkedési formákat és viszonyokat más szereplőkkel szemben. Mindez Mitzen szerint azt is jelenti, hogy az államok – szemben a realista vélekedéssel – nem feltétlenül szeretnék kijutni a biztonsági dilemmából, hiszen annak megléte maga is egy olyan rutinnak tekinthető, amely segít az identitás és az ahhoz kapcsolódó ellenségkép meghatározásában. Mitzen érvelése szerint ez a probléma érhető tetten az izraeli–palesztin viszonyban is, hiszen az oszlói békefolyamat befejezése és a kölcsönös megbékélés éppen a két fél identitását veszélyeztette volna. (MITZEN 2006)

3.3. A konstruktivista iskola konfliktusértelmezése

A konfliktusok okai: A konstruktivista iskola szerint tehát a nemzetközi rendszer sajátosságai, például a neorealisták által hangoztatott kényszerpályák önmagukban nem tekinthetők a konfliktusok kiváltó okainak. Ezzel szemben a szereplők, elsősorban az államok, teszik konfliktusossá a rendszert a saját szociális konstrukcióikon keresztül. Ebben az értelmezésben az olyan kifejezések, mint anarchia, önségély, hatalmi egyensúly stb. nem bírnak teljesen állandó jelentéstartalommal, azok kialakulása interszubjektív folyamat eredménye.

A konfliktusok elemzése során rendelkezésre álló eszközök: A realista és liberális értelmezéshez képest a konstruktivizmus legfontosabb hozzáadott értéke a konfliktuselemzés során a normáknak, ideáknak és más diszkurzív elemeknek a vizsgálata, valamint a szereplők és struktúrák interakciójának tanulmányozása. A konfliktusok elemzéséhez szükség van az identitáskonstruálás, a struktúrák és szereplők kölcsönhatásainak vizsgálatára és a diszkurzív elemek elemzésére.

A konfliktusok megoldási lehetőségei: Mivel a konfliktusok alapvetően szociális konstrukciók, ezért létezésük nem állandó, nem feltétlen velejárója a nemzetközi rendszernek – szemben a realista értelmezéssel. A gyakorlatban a konfliktusok számának és intenzitásának csökkentéséhez elengedhetetlen a holisztikus szemlélet, a diszkurzív konfliktuskezelés és a korai előrejelzés.

4. Összegzés

Fejezetünk célja az volt, hogy összehasonlítsa a nemzetközi tanulmányok tudományterületét uraló nagy elméleti iskolák konfliktusértelmezéseit. Ennek során előbb áttekintettük a realista értelmezést, majd a liberális iskolával, végül pedig a konstruktivista iskolával foglalkoztunk. Munkánk során arra kerestük a választ, hogy az egyes irányzatok szerint melyek a konfliktusok kialakulásának okai; mik az elemzés során rendelkezésre álló eszközök, és végül melyek a konfliktusok megoldásának lehetőségei. Mint láhattuk, az egyes iskolákon belül is gyakran találkozhatunk önelmentmondásokkal és vitás pontokkal, ugyanakkor tehetünk bizonyos megállapításokat, amelyek elhatárolják egymástól a különböző irányzatokat. A fejezetben tárgyaltak röviden az alábbi táblázatban összegezhetők.

1. táblázat

	Realista iskola	Liberális iskola	Konstruktivista iskola
A konfliktusok okai	A klasszikus irányzat szerint az emberi természet és a hatalomért folytatott harc. A strukturális irányzat szerint a rendszer sajátosságaiból fakadó kényszerpályák.	A strukturális kényszerpályák mellett az államok belpolitikai rendszere és gazdasági berendezkedése.	A strukturális kényszerpályák nem önmagukban okai a konfliktusnak, hanem az aktorok szociális konstrukcióin keresztül nyerik el belső jelentéstartalmukat, és ezáltal válik a rendszer konfliktusossá.
Az elemzés eszközei	A hatalmi egyensúly elmélete és a biztonsági dilemma.	Biztonsági dilemma, a demokratikus béke elmélete, komplex interdependencia és belpolitikai tényezők vizsgálata.	Normák, ideák, diszkurzív elemek, aktorok és struktúrák kölcsönhatásának vizsgálata.
A megoldási lehetőségek	A konfliktusokat megszüntetni nem lehet. A konfliktusok intenzitása és gyakorisága jó egyensúlyozási politikával és – a defenzív értelmezés szerint – strukturális fékek beépítésével lehetséges. Az offenzív értelmezés szerint a konfliktusok gyakoriságának és intenzitásának csökkentése elsősorban bipoláris keretek között képzelhető el, míg a multipoláris rendszerek ennél jóval instabilabbak.	A konfliktusok kiküszöbölhetők a piacgazdaság- és kereskedelemorientált liberális demokráciák viszonyából. A konfliktusok kialakulásának esélyét csökkenti a demokratikus berendezkedés terjedése, az államok közti interdependencia fokozása és a nemzetközi intézmények, rezsimek, szabályok létrejötte.	A konfliktusok megszüntethetők, hiszen csak a szociális konstrukciók eredményei. A konfliktusok megakadályozását elősegíti a holisztikus szemlélet, a diszkurzív konfliktuskezelés és a korai előrejelzés.

Forrás: a szerző szerkesztése

Felhasznált irodalom

- ANTUNES, Sandrina – CAMISÃO, Isabel (2017): Realism. In MCGLINCHEY, Stephen – WALTERS, Rosie – SCHEINPFLUG, Christian eds.: *International Relations Theory*. Bristol, E-International Relations Publishing.
- BREMER, Stuart A. (1993): Democracy and militarized interstate conflict, 1816–1965. *International Interactions*, Vol. 18, No. 3. 231–249. DOI: <https://doi.org/10.1080/03050629308434806>
- BURCHILL, Scott (2005): Liberalism. In BURCHILL, Scott – LINKLATER, Andrew – DEVETAK, Richard – DONNELLY, Jack – PATERSON, Matthew – REUS-SMIT, Christian – TRUE, Jacqui eds.: *Theories of International Relations*. Third Edition. London, Palgrave Macmillan. 55–83.
- BUTTERFIELD, Herbert (1950): The Tragic Element in Modern International Conflict. *The Review of Politics*, Vol. 12, No. 2. 147–164. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0034670500044983>
- DONNELLY, Jack (2005): Realism. In BURCHILL, Scott – LINKLATER, Andrew – DEVETAK, Richard – DONNELLY, Jack – PATERSON, Matthew – REUS-SMIT, Christian – TRUE, Jacqui eds.: *Theories of International Relations*. Third Edition. London, Palgrave Macmillan. 29–54.
- DOYLE, Michael W. (1983): Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3. 205–235.
- DOYLE, Michael W. (1986): Liberalism and World Politics. *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 4. 1151–1169. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055400185041>
- FARBER, Henry S. – GOWA, Joanne (1997): Common Interests or Common Politics? Reinterpreting the Democratic Peace. *The Journal of Politics*, Vol. 59, No. 2. 393–417. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381600053500>
- FUKUYAMA, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. London, Free Press.
- GAT, Azar (2017): *The Causes of War and the Spread of Peace: But Will War Rebound?* Oxford, Oxford University Press.
- HERZ, John H. (1950): Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*, Vol. 2, No. 2. 157–180. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009187>
- HURD, Ian (2008): Constructivism. In REUS-SMIT, Christian – SNIDAL, Duncan eds.: *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford, Oxford University Press. 298–316.

- JACKSON, Richard (2009): Constructivism and Conflict Resolution. In BERCOVITCH, Jacob – KREMENYUK, Victor – ZARTMAN, William I. eds.: *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. London, SAGE Publications. 172–190.
- JERVIS, Robert (1978): Cooperation under the Security Dilemma. *World Politics*, Vol. 30, No. 2. 167–214. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009958>
- JERVIS, Robert (1999): Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate. *International Security*, 24. évf. 1. sz. 42–63.
- JERVIS, Robert (2017): *Perception and Misperception in International Politics*. New Edition. Princeton University Press.
- KANT, Immanuel (1985): *Az örök béke*. Babits Mihály fordítása. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- KAUFMAN, Stuart J. (1996): An ‘International’ Theory of Inter-Ethnic War. *Review of International Studies*, Vol. 22, No. 2. 149–171.
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S. (2012): *Power and Independence*. Fourth Edition. Boston, Longman.
- KISS J. László (2009): *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KREBS, Ronald R. – LOBASZ, Jennifer K. (2007): Fixing the Meaning of 9/11: Hegemony, Coercion, and the Road to War in Iraq. *Security Studies*, Vol. 16, No. 3. 409–451. DOI: <https://doi.org/10.1080/09636410701547881>
- LIEBER, Keir A. (2000): Grasping the Technological Peace. The Offense-Defense Balance and International Security. *International Security*, Vol. 25, No. 1. 71–104.
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, W. W. Norton & Company.
- MEISER, Jeffrey W. (2017): Liberalism. In MCGLINCHEY, Stephen – WALTERS, Rosie – SCHEINPFLUG, Christian eds.: *International Relations Theory*. Bristol, E-International Relations Publishing.
- MITZEN, Jennifer (2006): Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3. 341–370. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F1354066106067346>
- MORAVCSIK, Andrew (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51. évf. 4. sz. 513–553.
- MORGENTHAU, Hans J. (2005): *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Seventh Edition. Revised by Kenneth W. Thompson and W. David Clinton. Boston, McGraw Hill.

- ONEAL, John R. – ONEAL, Frances H. – MAOZ, Zeev – RUSSETT, Bruce M. (1996): The Liberal Peace: Interdependence, Democracy, and International Conflict, 1950–85. *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 1. 11–28.
- ONUF, Nicholas Greenwood (2013): *Making Sense, Making Worlds. Constructivism in social theory and international relations*. New York, Routledge.
- RAY, James Lee (1995): *Democracy and International Conflict: An Evaluation of the Democratic Peace Proposition*. Columbia, University of South Carolina Press.
- REUS-SMIT, Christian (2005): Constructivism. In BURCHILL, Scott – LINKLATER, Andrew – DEVETAK, Richard – DONNELLY, Jack – PATERSON, Matthew – REUS-SMIT, Christian – TRUE, Jacqui eds.: *Theories of International Relations*. Third Edition. London, Palgrave Macmillan. 188–212.
- SCHUMPETER, Joseph (1955): The Sociology of Imperialism. In SCHUMPETER, Joseph: *Imperialism and Social Classes*. Cleveland, World Publishing Co.
- SZÜCS Anita (2011): *A realizmus „időtlen bölcsessége”. A nemzetközi politikaelmélet realista irányzata*. Elérhető: www.grotius.hu/doc/pub/WWFPVT/a%20-realizmus%20idotlen%20bolcsessege.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 02.)
- TALIAFERRO, Jeffrey W. (2000): Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited. *International Security*, Vol. 25, No. 3. 128–161. DOI: <https://doi.org/10.1162/016228800560543>
- THEYS, Sarina (2017): Constructivism. In MCGLINCHEY, Stephen – WALTERS, Rosie – SCHEINPFLUG, Christian eds.: *International Relations Theory*. Bristol, E-International Relations Publishing.
- THUKÜDIDÉSZ (1999): *A peloponnészoszi háború*. Muraközy Gyula fordítása. Budapest, Osiris Kiadó.
- TOMZ, Michael R. – WEEKS, Jessica L. P. (2013): Public Opinion and the Democratic Peace. *American Political Science Review*, Vol. 107, No. 4. 849–865. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055413000488>
- VAN EVERA, Stephen (1999): *Causes of War. Power and the Roots of Conflict*. Ithaca, New York, Cornell University Press.
- WALTZ, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. Berkeley, University of California. Elérhető: https://d11.cuni.cz/pluginfile.php/486328/mod_resource/content/0/Kenneth%20N.%20Waltz%20Theory%20of%20International%20Politics%20Addison-Wesley%20series%20in%20political%20science%20%20%20201979.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 02.)
- WELDES, Jutta (1996): Constructing National Interests. *European Journal of International Relations*, Vol. 2, No. 3. 275–318. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066196002003001>

-
- WENDT, Alexander (1992): Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, Vol. 46, No. 2. 391–425.
- WENDT, Alexander (1994): Collective Identity Formation and the International State. *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2. 384–396.
- WENDT, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>

Vákát oldal

Nádudvari Anna

A konfliktuselemzést megalapozó kutatási irányzatok áttekintése

A konfliktuselemzés módszertani irányzatai a konfliktus témájával foglalkozó kutatási területekből táplálkoznak. A konfliktus, a béke, a szervezett erőszak, a háború fogalmaival központi kérdésként foglalkozó tudományágak terjedelmes szakirodalma számos egymást átfedő és egymástól eltérő megközelítést is megjelenít. Ez a fejezet a meghatározó fogalmi és módszertani különbségeket tekinti át a legfontosabb kutatási irányzatok mentén: első része a téma szociálpszichológiai hátterét, a konfliktus mint szervezett erőszak általános jellemzőit ismerteti; második része a konfliktus témájával kiemelten foglalkozó diszciplínák – a stratégiai tanulmányok, a béke- és konfliktuskutatás – területeire fókuszál. A tudományágak fejlődését, egymáshoz való viszonyát, koncepcionális és módszertani különbségeit mutatja be a konfliktus jelensége kapcsán. A kiemelt tudományterületek meghatározó kutatási témáit a szakirodalom és jelentősebb kutatóintézetek programjainak bemutatásával, történeti áttekintésben ismerteti.

1. A konfliktus mint jelenség

1.1. A konfliktus általános fogalma

A konfliktuskutatás eredetét tekintve a pszichológiában, szociálpszichológiában gyökerezik, amely a konfliktust számos dimenzióban, így az emberi kapcsolatok interakcióiban a személyközi és csoportközi, valamint az egyén és a csoport közötti folyamatokban vizsgálja. A konfliktusok tanulmányozása számos vitatott, egymást kiegészítő, a konfliktus természetét és kontextusának értékelését más-más megközelítésből megvilágító fogalmat eredményezett. A latin *conflictus* szó ütközést jelent,

a személyközi interakcióban jelentkező, vélt vagy valós különbségek okozta feszültségek hatására alakulhat ki konfliktus. Általános jelenségként a konfliktus úgy jellemezhető, mint mindennapos, többdimenziós, változással járó folyamat, amely ugyanakkor nem elkerülhetetlen, és nem minden helyzetben alapvetően negatív. (COLEMAN–DEUTSCH–MARCUS 2014; SCHELLENBERG 1996)

A konfliktus kutatásában elterjedt megközelítés szerint az ellentétes célkitűzések, a szűkös erőforrások elérésében jelentkező összeférhetetlen (vagy összeférhetetlennek vélt) érdekek ellenséges magatartáshoz vezetnek, amelyben a felek olyan lépéseket tesznek, amelyek megakadályozzák a másik felet érdekei érvényesítésében. (BOULDING 1962, 5.) Az *összeférhetetlen érdekek* konfliktuskoncepció alternatívája az *összeférhetetlen cselekvések* alapú konfliktusértelmezés, amelynek lényege, hogy az egyik fél tevékenysége hátráltatja a másik cselekvését. (DEUTSCH 1973) Az utóbbi megközelítés melletti érvek szerint a konfliktus mint összeférhetetlen cselekvések értelmezése átfogóbb, mivel konfliktusok olyan helyzetekben is bekövetkezhetnek, amelyekben a felek közös célokkal és érdekekkel rendelkeznek, ugyanakkor nincs közöttük egyetértés azok megvalósítási módját illetően. (ELGOIBAR–EUWEMA–MUNDUATE 2017)

A konfliktus esetében a felek egyidejű törekvéseinek összeegyeztetése nehéz, a konfliktushelyzetben az észlelt célösszeférhetetlenségek, a másik fél korlátozási kísérlete ellentétes érzelmeket és magatartást generál, így végső soron a felek közötti kapcsolat kerül a középpontba és az, hogy ezt a kapcsolatot hogyan határozzák meg. (LULOFS–CAHN 2000, 4.; RUBIN–PRUITT–KIM 1994) Konfliktushelyzet alatt így nem csupán az összeférhetetlen célokat, hanem a kibékíthetetlen kapcsolatokat is értjük. A célok összeférhetetlensége ugyanis nem szükségszerűen vezet antagonisztikus helyzetekhez, esetükben a felek békés egymás mellett élése nem lehetetlen. (BARTOS–WEHR 2002) Amikor viszont az egyik fél megkísérli irányítani és ellenőrizni a másikat annak érdekében, hogy az összeférhetetlenséget kezelje, és a másik fél ezt elfogadhatatlan lépésként értékeli, akkor a negatív interakciók mind pszichológiai, mind fizikai károkozás folyamatába torkollhatnak. (JEONG 2008, 6.)

Számos kutatás foglalkozott azzal, hogy a hatalmi viszonyok aszimmetriája milyen szerepet játszik a konfliktus dinamikájában. A konfliktus szereplői közötti viszonyokat – így a hatalmi aszimmetriákat vagy az identitásalapú különbségeket – a felek szubjektív szociálpszichológiai folyamatai, azaz a másik fél magatartásáról kialakított percepciók és egymás

szándékainak értelmezése formálja. A konfliktusok megértése interszubjektív, azaz kölcsönösen tudatos keretben történik, ezzel a konfliktusok a társadalmi érintkezés során jönnek létre. A cselekvések percepcióját meghatározza az egyén benyomása az adott tevékenységről, továbbá az adott cselekvés kontextusáról. (COLEMAN–DEUTSCH–MARCUS 2014)

Hogyan kerülhető el a konfliktus fogalmi túlbővítése?

A konfliktus és a nem konfliktus elválaszthatósága érdekében fontos különbséget tenni a vita és a konfliktus, valamint a versengés és a konfliktus jelenségeinek értelmezésében. John W. Burton szerint a konfliktus a fennálló normákat, kapcsolatokat és döntéshozatali szabályokat érintő, komoly természetű változások sorozatának kontextusában értelmezhető. Ezzel szemben a vita a menedzsment jellegű ügyekre vonatkoztatható, és az egyes intézkedések nyomán kialakuló elégedetlenség kezelésében értelmezhető. A konfliktussal ellentétben a vita során a döntéshozatali rendszer legitimitása, a domináns értékek és a lefektetett intézményi eljárások nem kérdőjeleződnek meg, csupán a konkrét döntés végrehajtása. (BURTON 1990; 1997)

A konfliktus a versengés fogalmával sem azonosítható, mivel utóbbi célja a nyereség, és nem foglalja magába az ellenfelek elpusztításának vagy a károkozásnak a szándékát. A versengő interakciók számos formája magasán szabályozott és intézményesített, amelyben a résztvevők nem kérdőjelezik meg a szabályok legitimitását. A törékeny politikai és jogi intézmények ugyanakkor olyan szabályozatlan versengéshez és küzdelemhez vezethetnek, amelyekben az alkufolyamatokon túllépő konfliktus is kialakulhat. (MACK–SNYDER 1971)

1.2. A konfliktus az erőszak és a biztonság kontextusában

A konfliktusok különböző intenzitású szakaszokban fejlődnek, ennek megfelelően az erőszakos konfliktusok dinamikus folyamatok eredményei, nem azonnali fejlemények. Erőszakos konfliktusról abban az esetben beszélhetünk, ha a felek már nem békés eszközzel kívánják elérni a céljaikat, hanem az erőszak valamilyen formájára – erőszakos eszközökkel történő akaratérvényesítésre – támaszkodnak. Az erőszakos konfliktusok része a szervezett erőszak, amely a fizikai erőszakkal való fenyegetéstől

annak direkt használatáig terjedhet. Erőszakos konfliktusokban a szervezett erőszak használata történhet az államok részéről más államok vagy a polgári lakosság ellenében, megjelenhet polgárháborúban, illetve politikai ellenfelek között. A szervezett (közösségi) erőszak jelentkezhet regionális, etnikai, vallási, egyéb csoportidentitás vagy gazdasági érdekek mentén; de idesorolhatók a bandaháborúk és a szervezett bűnözés; illetve az ideológiai alapú nemzetközi, nem állami szereplők között zajló konfliktusok is. (*World Development Report 2011*, 39.; CSIKI VARGA 2018)

A béke és a háború kontinuumra mentén a konfliktusok megkülönböztetése a nem erőszakos cselekményektől a háborúig terjedhet. A konfliktust ezért a biztonság fogalmi keretén belül is fontos elhelyezni. A biztonságot veszélyeztető tényezők intenzitásalapú felosztásában megkülönböztethetjük egymástól a kihívást, a kockázatot, a fenyegetést, a válságot, a konfliktust, végül pedig a háborút. Ebben a felosztásban a kihívás a lehetséges legalacsonyabb megnyilvánulási szinten befolyásolja negatívan az általánosan értelmezett biztonságot. A kihívások hatására jelenik meg a kockázat, amely egy adott közösséget érő negatív hatású, konkretizálható kimenetelű esemény eshetőségét tartalmazza.

A fenyegetés a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjét képviselő helyzetek, állapotok és folyamatok összessége. A válság már a feszültségek olyan eszközökkel történő növelésével jön létre, amely során a látens konfliktusok egy-egy konkrét esemény hatására kiéleződhetnek, növelve ezzel az erőszak alkalmazásának lehetőségét. A biztonság kontextusában a konfliktus mint fenyegetés az erőszakos eszközökkel történő akaratervényesítésben jelenik meg. Idetartoznak az úgynevezett nem háborús katonai műveletek (*Military Operations Other Than War – MOOTW*) és a békétámogató műveletek (*Peace Support Operations*), amelyekben a szemben álló felek valamelyike a fegyveres erőszak olyan formáját választja, amely még nem definiálható háborúként. Ilyen volt például Észak-Írországból a brit különleges egységek (*Special Air Force – SAS*) és az Ír Köztársasági Hadsereg (*Irish Republican Army – IRA*) egymással szembeni tevékenysége. (CSIKI–TÁLAS 2011, 102–107.)

1.3. A konfliktus folyamatának keretet adó mechanizmusok

A konfliktus dinamikus jellege a feszültségek, az eszkaláció és a válság szakaszain túl a patthelyzet és a deeszkaláció fázisain keresztül megegyezéshez,

megoldáshoz, helyreállításához, megbékéléshez vagy újabb bizonytalan békeállapothoz vezethet. Az eskaláció és deeskaláció fogalma így a konfliktus alapvető dinamizmusait fogják közre: az eskaláció a konfliktus terjedésére utal, a deeskaláció pedig a konfliktus visszahúzóását fejezi ki. A konfliktusok dinamikájában az eskaláció jelentkezhethet a konfliktusok tágulása (új ügyek bevonása), szélesedése (új szereplők megjelenése) és fokozódása (új áldozatok megjelenése) nyomán. (MIALL 2001, 7.) A konfliktus eskalációs dinamikája függ attól, hogy az összeférhetetlen célok, érzelmek és egymásról alkotott elképzelések kezelésében a felek mit választanak a küzdelem, a megadás, a visszavonulás, a tétlenség és a problémamegoldó stratégiák lehetőségei közül. (RUBIN–PRUITT–KIM 1994) A másik fél döntéshozatalának és magatartásának befolyására használt nyomásgyakorlási eszközök (például alkuk vagy fenyegetések) egyes helyzetekben eskalációhoz, máskor – akár egy harmadik fél beavatkozásán keresztül – deeskalációhoz is vezethetnek. (PEARSON 2001) A konfliktus – és a konfliktuselemzés – interszubjektív jellegéből adódóan a gyenge kommunikáció, a félreértések, a sztereotípiák gyakran téves percepciókat eredményeznek, ezzel az ellenséges attitűdöket erősítve a konfliktus terjedését és eskalációját okozzák. (KRIESBERG 1998) A félreértések és a téves percepciók forrása lehet az információ hiánya, a hamis információk, az információ értelmezésében fellépő inkompetencia, valamint az eltérő adat- és normaértelmezések. A deeskaláció folyamatához járulhat hozzá a korábbi – összeférhetetlen – célok elhagyása. Az összeférhetetlen célok változó mértékben alakítják a konfliktusokat, csökkenhet a célok értéke, ha az elérésük költsége megnő, a cél-összeférhetetlenség struktúrájának átalakulása pedig az ellentétek feloldásához vezethet. (JEONG 2008, 11.)

1.4. A konfliktusok változó arcai

A konfliktusok megkülönböztethetők konstruktív és destruktív minták szerint is annak megfelelően, hogy az ellenséges kapcsolatok átalakítása milyen mértékben lehetséges. (DEUTSCH 1973) Destruktív konfliktus esetén a két fél közötti küzdelemben maga az ellenségeskedés válik céljá. Az ilyen belső pszichológiai szükségletekért vívott konfliktus a feszültség levezetését szolgálja, ez pedig megnehezíti a kölcsönös megegyezést. A destruktív konfliktusokat az eskalációs spirál, a fenyegetések és a kényszerítés

nagy fokú alkalmazása jellemzi. Ezzel szemben a konstruktív konfliktusok pozitív társadalomformáló változásokat eredményezhetnek, mint például az olyan nem erőszakos konfliktusok, amelyek elnyomó társadalmi viszonyokat alakítanak át – például a polgárjogi mozgalmak. (JEONG 2008, 27.)

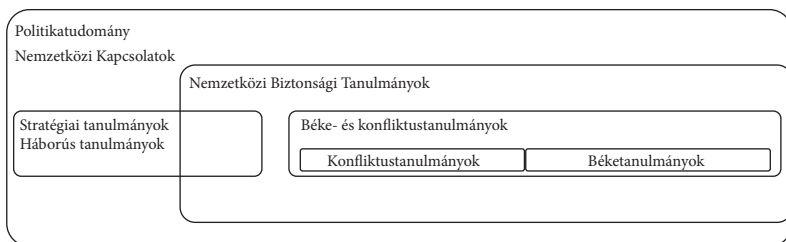
A konfliktusok értelmezése és elemzése szempontjából elsődleges a konfliktus szereplőinek, szintjeinek és kiterjedésének meghatározása. Konfliktusok különböző kapcsolati szinteken azonosíthatók, mint az egyének, csoportok, szervezetek közötti, államon belüli és nemzetközi viszonyokban, továbbá lokális, regionális és globális kiterjedésben. (BYRNE–SENEHI 2009, 30.) A konfliktusok hatókör alapján is megkülönböztethetők az állami és nem állami szinteken. Globális ügyek kapcsán országcsoportok között is kialakulhatnak ellentétes pozíciók, de a nemzetközi konfliktusok nem korlátozódnak kizárólag az állami magatartásra. Habár az államok a nemzetközi rendszerben számos konfliktus legfontosabb szereplői, a konfliktusok jelentős része az identitásalapú csoportok (etnikai, vallási stb.) szintjén értelmezhető. (JEONG 2008, 17.) A nem állami szereplők – például lobbicsoportok, multinacionális nemzetközi vállalatok, egyes törzsi csoportok, környezetvédelmi és vallási csoportok – nemcsak lokális, hanem regionális és globális szinten is a konfliktusok résztvevői lehetnek. A 21. században a nem állami, transznacionális szereplők felértékelődésével járó globalizálódás és társadalmasodási folyamat a konfliktusok transznacionalizálódásában (aszimmetrikus fenyegetések, nemzetközi terrorizmus) is megnyilvánul. (Kiss 2011, 66.)

A konfliktusok osztályozása a kiterjedés, a szint és a részt vevő felek értékelési szempontjai mellett számos további tényező mentén történhet, mint például időtartam, következmények, társadalmi kontextus (politikai, gazdasági, kulturális közeg), adott társadalmi ügyek és célok (például etnikai, faji, vallási, munka, környezeti), intenzitás (alkalmazott harceszközök, műveletekben részt vevő erők jellemzői és létszámuk, a halálos áldozatok száma). Az egyoldalú osztályozás ugyanakkor erősítheti a konfliktus természetéről alkotott egysíkú, rögzített feltevéseket, ami a konfliktuskezelés gyakorlati területére is hatással lehet, ezért a konfliktusok elemzésében a konfliktusok átfogó értelmezésére érdemes törekedni. A konfliktuskutatáshoz kapcsolódó tudományterületek fejlődése összetett és kibővült konfliktustipológiák alkalmazását eredményezte.

2. A konfliktus témáival foglalkozó tudományterületek

A második világháború pusztítása olyan kutatási területek kiemelkedését eredményezte, amelyek a béke és a konfliktusok megértését és a konfliktuskezelés lehetőségeit igyekeztek felderíteni. Ezzel a konfliktusok kutatását a kezdetektől –1945 után – egy alapvetően normatív cél határozta meg. (RAPOPORT 1975, 43.) A világháborús tapasztalatok békeközpontú iránya mellett a hidegháborús miliő szintén hatott a konfliktus kutatásának tematikájára és a témával foglalkozó tudományterületek fejlődésére. Ennélfogva a konfliktuselemzés módszertani aspektusainak jobb megértése érdekében érdemes figyelembe venni a kapcsolódó tudományterületek fejlődési hátterét és a megközelítéseik különbségét.

A konfliktus, a béke, a háború, a szervezett erőszak fogalmaival a társadalomtudomány területei közül több egymással átfedésben lévő diszciplína foglalkozik. Ezek közül a politikatudomány, a nemzetközi kapcsolatok, nemzetközi biztonsági tanulmányok, a stratégiai tanulmányok, illetve a háborús tanulmányok, valamint a béke- és konfliktustanulmányok területei emelkednek ki (lásd 1. ábra). A béke- és konfliktuskutatás irányzatainak megnevezése a szakirodalomban sokféle változatban megjelenik, például a konfliktustanulmányokra békekutatás, béketudomány megnevezés szerint is hivatkoznak. Ebben a fejezetben az egyszerűség kedvéért a konfliktustanulmányok és a béketanulmányok megkülönböztetést használjuk.

1. ábra

A konfliktusok mint szervezett erőszak kutatásával foglalkozó tudományterületek

Forrás: a szerző szerkesztése

A politikatudomány fókusza a politika, a hatalomgyakorlás kérdéseire irányul. A nemzetközi kapcsolatok multidiszciplináris területén a biztonság

(nemzetközi biztonság), a konfliktusok és a béke tanulmányozása nem kizárólagos, csak egy a számos más téma – gazdaság, politika, globális kormányzás stb. – között. A biztonsági tanulmányok a biztonság fogalmát és a biztonság kihívásait tanulmányozza tág keretben, így a területen az 1960-as évektől a fegyveres erő alkalmazásának kutatása kibővült a politikai-katonai spektrumon túl a gazdasági, környezeti és társadalmi vonatkozások vizsgálatával is. (BUZAN–HANSEN 2009)

A stratégiai tanulmányokat főként a nemzetközi tanulmányok és a biztonsági tanulmányok alterületeként azonosítják, mivel a háború és a stratégia politikai gyökerei a nemzetközi kapcsolatok és a politikatudomány területéhez kötik. (BULL 1968, 596.; GARNETT 1987, 5.) Amíg a biztonsági tanulmányok a nemzetközi biztonság rendszerének természetével foglalkozik, addig a stratégiai tanulmányok szűkebb fókuszú, a cselekvés és a döntéshozatal témáira irányul. A stratégiai tanulmányok és a biztonsági tanulmányok közötti kapcsolat ugyanakkor nemcsak vertikális – fölé- és alárendelt relációban –, hanem horizontális viszonyban és interakcióban is értelmezhető. (AYSON 2008, 18.) A stratégiai tanulmányokban a stratégia mint független változó lehet alakítója a biztonsági környezetnek, például hozzájárulhat a biztonsági dilemmák kialakulásához. (JERVIS 1978) Habár a stratégiai és biztonsági tanulmányok alapja közös, a stratégiai tanulmányok területe önálló napirenddel is rendelkezik, ezért a politikatudomány területén belül önállóan is értelmezhető. (AYSON 2008, 572.)

A biztonsági és a stratégiai tanulmányokon belül a konfliktusok és a béke tanulmányozása központi témák, az egyes alterületek fő kutatási kérdései és normatív megközelítései ugyanakkor eltérnek (lásd 1. táblázat).

A diszciplínák fejlődésének kezdeti időszakában (1950–1960-as évek) a béke- és konfliktuskutatás és a stratégiai tanulmányok hasonló megközelítéseket alkalmaztak. Mindkét területen meghatározó volt az államok közötti konfliktusok fókuszja és az empirikus, pozitivistá, behaviorista kutatómódszertan. A két terület fő különbsége az eltérő normatív célokban jelentkezett. Amíg a stratégiai tanulmányok érdeklődése arra irányult, hogy hogyan lehet a fegyveres erőket hatékonyan alkalmazni a nemzetközi kapcsolatokban a háború megnyerése vagy a béke megőrzése érdekében, addig a béke- és konfliktustanulmányok a béke építése érdekében a konfliktusok okainak megértését (konfliktustanulmányok), illetve a konfliktusok átalakításán keresztül a béke elérését (béketanulmányok) tűzték ki célul. A béketanulmányok létrejötté a stratégiai és háborús tanulmányok (*war studies*) ellensúlyozásának szándékában is értelmezhető. (TERIFF et al. 1999, 71.)

1. táblázat

A konfliktuskutatás területeinek jellemzői

Terület	Stratégiai tanulmányok Háborús tanulmányok	Béke- és konfliktustanulmányok	
		Konfliktus-tanulmányok (bék tudomány, békekutatás)	Bék tanulmányok
Mikortól?	1950-es évektől	1950-es évektől	1960–1970-es évektől
Fő kutatási kérdések	Hogyan lehet megnyerni / nem elveszteni a háborút? Hogyan lehet a fegyveres erőket hatékonyan használni a nemzetközi kapcsolatokban?	Mik a fegyveres konfliktusok okai és jellemzői?	Hogyan lehet a békét elérni? Mi a kapcsolat a hatalmi viszonyok és a béke állapota között? Milyen erőszakformák hatnak az egyének és a társadalmak életére?
Megközelítés	Pozitívista, racionális, behaviorista		Normatív, posztpozitívista, reflektív, alkalmazott kutatás
Cél	A konfliktus jelenségének megértése annak érdekében, hogy képesek legyenek előre tervezni és ellenőrzés alatt tartani azt.	A konfliktus jelenségének tudományos megismerése által hozzájárulni a béke építéséhez.	A béke és a konfliktus jelenségének megértése, kritikája és átalakítása.

Forrás: a szerző szerkesztése (a táblázat elemeinek tartalmi forrása részben SOUSA 2017, 5.)

A konfliktustanulmányok és a bék tanulmányok területeire támaszkodik a konfliktusmegoldás (*conflict resolution*) mint alkalmazott és gyakorlati terület. A következő rész az itt kiemelt – a stratégiai tanulmányok, konfliktustanulmányok, bék tanulmányok, konfliktusmegoldás – területeket tekinti át vizsgálódási irányaik, a konfliktus jelenségéhez kapcsolódó koncepcióik és módszertani eszközeik történeti fejlődése mentén.

3. A konfliktus vizsgálata a stratégiai és háborús tanulmányokban

A stratégiai tanulmányok a fegyveres erők szerepét vizsgálja az olyan biztonsági kihívások kontextusában, amelyek a nemzetközi politikai rendszer viszonyainak természetéből adódnak, és azt tanulmányozza, hogy az államok és más politikai szereplők hogyan használják képességeiket

távlati céljaik elérésében. (AYSON 2008, 589.) A stratégiai tanulmányok a háborús tanulmányok, hadtudomány és geopolitika megközelítéseit is felhasználja, a diszciplína kialakulásában pedig nagy szerepet játszott az államközpontú gondolkodás és a realizmus elméleti alapja. A stratégiai tanulmányok társterületeként a háborús tanulmányok (polemológia – a háború szociológiája) a háború jelenségének komplexitását igyekszik megérteni, a hadtörténelem, a politikatudomány, közgazdaságtan, jog, etika, filozófia, irodalom, teológia, antropológia, szociológia és más multidiszciplináris területek alkalmazásával.

A magyar terminológiában a hadtudomány kifejezés terjedt el, amelyben a vizsgálat tárgya a fegyveres küzdelem és a háború vezetésének művészetét és történetét foglalja magába. Ez a fogalom a 19. századi német (*Kriegswissenschaft*), valamint a 20. századi szovjet és orosz szakirodalmi anyagok hatását tükrözi, amelyek a háborúval a szűkebb, katonai-stratégiai jellemzőket vizsgálva foglalkoztak. Az angolszász és francia szakirodalomban a hadtudomány (*military science, science militaire*) kifejezés használatára ritkább, helyette a kortárs védelmi és biztonsági ügyeket is magába foglaló stratégiai tanulmányok (*strategic studies*), valamint a hadtörténelmi és szociológiai megközelítéseket is felhasználó háborús tanulmányok (*war studies, polemology*) terminológia terjedt el. Diszciplínaként a stratégiai tanulmányok és a háborús tanulmányok a második világháborút követően, részben a hidegháborúra adott válaszként fejlődött, amelyben az akadémiai kutatások a döntéshozók támogatását szolgálták. A vietnámi háborúval szembeni tiltakozás és a régi vágásúnak ítélt hadtudomány tradícióinak elutasítása következtében az 1960–1970-es években népszerűtlenné váló hadtudomány „újracsomagolásaként” jelentkezett a háborús tanulmányok megközelítése, amely a háború és a társadalom kapcsolatának vizsgálatára helyezte a hangsúlyt. (SHEFFIELD 2010, 8.)

A háború meghatározása

A háború vizsgálata az ókori Thuküdidész *A peloponnészoszi háború* művének központi tárgya. A könyv fókusza nemcsak a katonai műveletek részleteire terjedt ki, hanem az emberi természet, a hatalom, az athéni demokrácia jellemzőire, valamint a háború mögöttes okaira, vagyis a konfliktus és kontextusának interdiszciplináris elemzésére is. A háború és az erőszak vizsgálatában a hatalom és az érdekek szerepét hangsúlyozták Ibn Khaldún, Kautilja, Niccolò Machiavelli írásai is.

Az angol polgárháborút (1642–1649) átélő Thomas Hobbes a társadalom természetes állapotaként azonosította a háborút („Bellum omnium contra omnes” / „Mindenki háborúja mindenki ellen.”) Hobbes szerint ezt az állapotot pedig egy olyan mindenható állam létrehozásával lehet meghaladni, amely képes a biztonságot garantálni az egyéni szabadságért cserébe. A vesztfáliai béke után a háború elsősorban állami fegyveres erők politikai célú alkalmazásával állt kapcsolatban, a fogalom meghatározásában azonban államok mellett a nem állami szereplők (forradalmi mozgalmak, terrorista szervezetek) azonosítása is teret kapott. (SHEFFIELD, 2010, 5.)

A háború fogalmi meghatározásának két központi eleme az „erőszak” és a „politika.” A 19. századi porosz katonai gondolkodó, Carl von Clausewitz fogalma alapján „a háború a politika folytatása más eszközökkel”. (VON CLAUSEWITZ 1984) A fogalomból az erőszak elemének elhagyásával pusztán diplomácia, a politika elhagyásával pedig csupán szervezett bűnözés vagy banditizmus marad. Carl von Clausewitz lényegi meglátása az volt, hogy a háború szükségszerűen egy politikai tett (politikai döntés): „erőszakcselekedet, amellyel az ellenséget a saját akaratunk teljesítésére kényszerítjük.” A háború ismérve, hogy a részt vevő felek a rendelkezésre álló haderő egészét vagy nagyobb részét felhasználják a politikai célok elérésére, minden eszközt felhasználnak, hogy csökkentsek az ellenfélnek a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges képességeit. (SHEFFIELD 2010, 7.; CSIKI–TÁLAS 2011, 110.) Habár a háború alárendelt a politikának, ugyanakkor saját logikával is rendelkezik. (HOWARD 1983, 59.) Mivel a háború társadalmi konstrukció, így a háborút módosító társadalmi és történelmi körülmények nem tekinthetők véletlenszerűnek vagy a háborún kívül álló tényezőknek. (WALZER 1977, 24.)

Habár a hadviselés módja változik, a háború természete Carl von Clausewitz szerint állandó. A háború természetének ilyen állandó eleme, hogy a modern háborúk továbbra is a szervezett erőszak legintenzívebb formái, instrumentális jellegűek, és a politika folytatását jelentik meg más eszközökkel. A háború természetének nem változó eleme a morál, mivel a háborút alapvetően a harci kedv fennmaradása tartja életben. A háború alapvető természetén a különféle jelzők mentén kialakult tipológiák – mint például totális, nukleáris, hideg, korlátozott, helyettesekkel vívott, forradalmi, nemzeti felszabadító, gerilla, partizán – sem változtatnak. A 21. században a háborúkat egyaránt modern

(államok közötti hagyományos hadviselés), posztmodern (korlátozott háború, humanitárius intervenciókat tartalmazó hadviselés), premodern (állami szint alatt és az államokon átívelő, az identitás, az extremitás, a partikularitás mentén vívott hadviselési formák), a hadviselés egymásra kölcsönösen ható kombinációja jellemzi. (SZENES 2005, CSIKI-TÁLAS 2011, 111–114.)

3.1. A konfliktus szakirodalma a stratégiai tanulmányok területén

A stratégiai tanulmányok a konfliktus témáját a konfliktus jelenségében alkalmazható stratégia szempontjából vizsgálja. A stratégia modern tanulmányozása nem korlátozódik a hadviselés művészetére, hanem kiterjed a szervezett erőszak politikai gyökereire, alkalmazására és következményeire mind háborúban, mind békeidőben. A fegyveres erők használatának politikai alárendeltsége már Szun-ce *A háború művészete* című írásában is megjelent, Carl von Clausewitz pedig a stratégiát a háború és a politika közötti kapocsként értelmezte. (GRAY 1999, 17.; VON CLAUSEWITZ 1984) A 19. században Alfred Thayer Mahan és Julian Corbett a haditengerészeti stratégia, az 1920-as években Giulio Douhet a légierő-stratégia kapcsán a stratégia politikai következményeire is kitért. A második világháború kapcsán Sir Basil Henry Liddell Hart és Edward Mead Earle munkásságában terjedt el a „nagy stratégia” (*grand strategy*) koncepciója mint a katonai és nem katonai erőforrások, így a gazdasági, pszichológiai, morális, politikai és technológiai tényezők szervezett rendelkezésre bocsátása az állam céljai érdekében. A két világháború pusztító tapasztalatai a háború szörnyűségének eltörlési szándékát és bizonyos stratégiák, például az állóháború kudarcát hozták felszínre (BEAUFRE 1965, 20.)

A hidegháború kezdetével, az 1950–1960-as években a nukleáris stratégia klasszikus koncepciói és a nukleáris elrettentés elmélete bontakozott ki, elsősorban az amerikai kutatók munkája nyomán, akik ezt követően a stratégiai tanulmányok meghatározó alakítóivá váltak. Ilyen alapművek például Bernard Brodie-től a *Strategy in the Missile Age* (1959) vagy Thomas Schellingtől a *The Strategy of Conflict* (1960), amelyekben a stratégia tanulmányozása már nem a háború megnyerésének, hanem az elrettentésen keresztül a háború elkerülésének gondolatával került a középpontba. (AYSON 2008, 561.) A fókusz így a háborúról a háborúval

való fenyegetés politikájára került, az elrettentés koncepciója pedig a kilátásba helyezett nyereséget meghaladó költségek és veszélyek elriasztó tábláiban fogalmazódott meg. (BULL 1968, 593.; SNYDER 1961, 3.) A nukleáris stratégia, a stratégiai döntések interkontinentális következményei a felek interdependenciájára világítottak rá, ezzel a fegyverkezési verseny, a fegyverrendszerek, a nukleáris háború és az elrettentés technológiai dimenziója kerültek a középpontba. (SCHELLING 1960, 3.; HOWARD 1979, 982.) A nukleáris tabu gondolata a konvencionális fegyveres erők jelentőségére is felhívta a figyelmet. (ARON 1981)

A katonai erőegyensúly (*military balance*) koncepciója és a fegyverkezési verseny korlátozásának elmélete pragmatikus megközelítéssel a fegyverkezési verseny veszélyes elemeit igyekezett kezelni. (BULL 1961, SCHELLING–HALPERIN 1961) A béketanulmányok lefegyverzés-központú álláspontjával szemben ugyanakkor a stratégiai tanulmányok területén nem a fegyverkezési verseny megszüntetésében, hanem annak korlátozásában gondolkodtak. A totális stratégia koncepciójában a civil-katonai kapcsolatok vetületével, a társadalmi és ideológiai szférákra is kiterjedő harctér (*extended battlefield*), a felkelők elleni műveletek és alacsony intenzitású, aszimmetrikus konfliktusok témái is a stratégiai tanulmányok fókuszába kerültek. (BEAUFRE 1965) A vietnámi háború a stratégiai tanulmányok mint alkalmazott tudomány kudarcát is megjelenítette, ezáltal a klasszikus hidegháborús stratégiai koncepciók korlátozottsága a stratégiai etnocentrizmusra, azaz a kulturális torzítások stratégiára gyakorolt hatására és a stratégiai kultúrák tanulmányozására irányította a figyelmet. (BOOTH 1979; JOHNSTON 1995)

A hidegháború végével az 1990-es években a bipoláris világrend átalakulása és a kisebb konfliktusok elszaporodása az összetett biztonsági problémák kihívásait állította a középpontba. Az erőforrásokért folytatott konfliktusokra az Irak és Kuvait közötti háború, majd az Egyesült Államok beavatkozása hívta fel a figyelmet. Az államok közötti konfliktusok fenyegetése csökkent, helyette a nem tradicionális biztonsági kihívások (környezeti biztonság, járványok), a geostratégia helyett a geoökonómia témái váltak kiemeltté. (AYSON 2008, 565.)

A 21. században a nem állami szereplők szerepének növekedésével az államok közötti szimmetrikus hadviselési modelltől a nem konvencionális, aszimmetrikus háború és a hálózatalapú hadviselés felé fordult a kutatók figyelme. Az afganisztáni és iraki háború kapcsán a felkelők elleni műveletek és a stratégiai kommunikáció váltak meghatározó

témákká. (FREEDMAN 2006) A multipoláris rendszer dinamikáiban a globális egyensúlyváltozás, a nagyhatalmi verseny (Kína, Oroszország és a Nyugat viszonyában) újra az állami szintű stratégiát emelte ki. A stratégia és a konfliktusok tanulmányozásában ugyanakkor változatlan maradt a háború alapvető okainak kutatása, a regionális biztonság, a nagyhatalmi politika, a háború technológiája, a fegyverkezési verseny és az elrettentés témáinak központi fókusza. (BUZAN–HANSEN 2009)

3.2. A stratégiai tanulmányok módszertani megközelítései a konfliktus vizsgálatában

A stratégiai tanulmányok területét a nemzetközi kapcsolatok elméleti témáival szemben gyakorlati és normatív kérdésfeltevések jellemzik, például hogyan lehet jó döntést hozni, hogyan kell a fegyveres erőket használni, hogyan kell a konfliktusba beavatkozni, abban szerepet vállalni. (PARET 1986, 3.) A hatékony cselekvés alkalmazott tudományként a terület alakítói a politikai döntéshozatal befolyásolásában, a katonai és biztonsági doktrínák fejlesztésében is szerepet játszanak. A stratégiai tanulmányok akadémiai státuszát beárnyékolja a területre jellemző erős normatív tradíció. A diszciplína egyik gyakori bírálata, hogy normativitása csak ritkán jelenít meg morális megfontolásokat a stratégia és politika témái kapcsán, továbbá alapvetően elfogadható és szükséges fókuszba helyezi az erőszak használatát. (RAPOPORT 1964; GARNETT 1987, 12–14.)

A stratégiai tanulmányok területére jellemző a realista elméletek dominanciája. Ennek egyik mutatója, hogy a szakirodalma a konfliktusokat a nemzetközi rendszer alapvető és elkerülhetetlen velejárójaként értelmezi, és a katonai képességek központi szerepe miatt elfogult a hatalom materiális alapú értelmezésével kapcsolatban. (GARNETT 1987, 10.; AYSON 2008, 585.) Habár a stratégiai tanulmányok elsődlegesen racionális, realista elméletekre támaszkodik, a stratégiai kommunikáció és a stratégiai kultúra irodalma az identitás, a normák, a kultúra preferenciaalakító tényezőinek vizsgálatával konstruktivista megközelítéseket is felhasznál. (JOHNSTON 1995; KATZENSTEIN 1996; FREEDMAN 2006) Továbbá a stratégiai döntéshozatal és a stratégia belpolitikai vetületének tanulmányozásában szervezetelméleti koncepciók is megjelennek. (SAGAN 1993; ROSECRANCE–STEIN 1993)

Az 1950-es évektől kezdve a realista és liberális nemzetközi kapcsolatok elméleti tradícióiban és a stratégiai tanulmányok területén is

meghatározónak bizonyultak a pozitivista, behaviorista megközelítések. A behaviorista megközelítésekben elsősorban a „racionális aktor modell” érvényesült, amely döntéshozatali értelmezését kiválóan szemléltette Graham T. Allison (1969) tanulmánya a kubai rakétaválságról. Ez a racionális döntéshozatali modell észszerű információfeldolgozást és döntéshozatalt feltételez, ugyanakkor a potenciális kognitív és motivációs torzításokat nem veszi figyelembe. Az Egyesült Államokban az interdiszciplinaritás jegyében közgazdászok (Thomas Schelling) és matematikusok (Albert Wohlstetter) is alakították a stratégiai tanulmányok területet – a rendszeranalízis, formális modellek és a játékelmélet eszközeinek alkalmazásával. A stratégiai problémák számszerűsítési kísérletei ugyanakkor a politika és a döntéshozatal kiszámíthatatlan természetét kevésbé tudták megragadni. (ARON 1981)

3.3. Meghatározó kutatóközpontok és intézetek a stratégiai tanulmányok területén

Az 1948-ban alapított RAND Corporation interdiszciplináris alapokon kezdte meg a nukleáris korszak stratégiai témáinak tanulmányozását, és a stratégiai tanulmányok mint tudományterület intézményesülésében is meghatározó szerepet játszott. Az Egyesült Államokban a stratégiai tanulmányok területéhez köthető a Columbia Egyetemen 1951-ben alapított Institute of War and Peace (ma Saltzman Institute of War and Peace Studies – SIWPS) és az 1958-ban létrejött Weatherhead Center for International Affairs a Harvard Egyetemen.

Az Egyesült Királyságban 1962-ben Michael Howard vezetésével megalakuló londoni King’s College Háborús Tanulmányok Tanszék (War Studies Department, King’s College London) a kutatók sokszínű körével a tudományterület interdiszciplináris jellegét erősítette. A King’s College London Társadalomtudományi és Közpolitikai Kar Biztonsági Tanulmányok Iskolája alá tartozó Háborús Tanulmányok Tanszék a háború, a konfliktus és a nemzetközi politika komplex világát igyekszik megérteni. Ezt a felfogást fejezi ki a Sir Basil Henry Liddell Harttól választott idézet: „Ha békét akarsz, értsd meg a háborút.” Az International Institute for Strategic Studies 1958-ban alapították Londonban, fő kiadványa – az évente megjelenő *The Military Balance* – az állami katonai képességeket méri. Az Egyesült Királyságban a stratégiai tanulmányok

területéhez köthető kutatásokkal foglalkozik az 1920-ban alapított Royal Institute of International Affairs (Chatam House) és 1831-óta Royal United Services Institute (RUSI) is.

A konfliktust meghatározó tényezők

A konfliktust meghatározó tényezők összesítésével számos kutatás foglalkozott, az államközi és államon belüli konfliktusok trendjeit is figyelembe véve. A RAND Corporation 2017-es kutatásában a nemzetközi szakirodalom alapján a konfliktus kialakulásában meghatározó tényezők közül a következőket emelte ki:

- az állami intézmények képességei, működési jellemzői;
- az etnikai és vallási szembenállás mértéke;
- a demokratikus berendezkedés stabilitása;
- a gazdasági növekedés mértéke;
- a gazdasági függések mértéke;
- a nemzetközi intézmények képességei;
- a nemzetközi normák érvényesülésének mértéke;
- a halálos technológiák, eszközök hozzáférhetőségének mértéke;
- a népességnövekedésből eredő erőforrás-szűkösség mértéke;
- a stabilizáló hatású hatalmi hegemonia mértéke;
- a területi viták mértéke.

A kutatás szerint az elmúlt két évtizedben csökkent az államközi konfliktusok gyakorisága és intenzitásuk szintje. Az államon belüli, alacsony intenzitású konfliktusok lassan, de szintén csökkenő tendenciát mutatnak. A kutatás a konfliktusok előfordulásának csökkenő trendjét jelzi 2040-ig mind az államközi, mind az államon belüli szinteken. Az államközi konfliktusok gyakoriságát leginkább olyan tényezőkkel hozzák összefüggésbe, mint az Egyesült Államok csökkenő hegemoniája, a nemzetközi intézmények csökkenő képessége és a demokratikus berendezkedésű államok stabilitásának gyengülése. Az államon belüli konfliktusokat meghatározó tényezők közül kiemelik az állami intézmények csökkenő képességét és a lassuló gazdasági növekedést. (RAND Corporation 2017, 3.; CSIKI VARGA 2018)

4. A konfliktus vizsgálata a béke- és a konfliktustanulmányok irányzataiban

4.1. A béke- és konfliktustanulmányok eredete

A stratégiai tanulmányok területéhez hasonlóan a 20. század meghatározó globális traumái a béke- és konfliktustanulmányok fejlődését is végigkísérték. A béke fogalmának filozófiai tanulmányozásában Kantnak (1795) az örök békéről írt munkája az első világháborút követően a béke biztosításának igényével került a középpontba. A kanti filozófiára építve Thomas Woodrow Wilson elnök 14 pontja a béketeremtés célját igyekezett szolgálni, amelyben a nemzetállamok elve és a Nemzetek Szövetsége (*League of Nations*) mint nemzetközi szervezet a konfliktusok békés rendezésének eszközeiként jelent meg. A béke elősegítését hivatott szolgálni az 1919-ben a Walesi Egyetem-Főiskola Aberystwyth falai között megalakuló Woodrow Wilson Chair of International Politics tanszék is.

A béke- és konfliktustanulmányok területének egyetemi oktatása a második világháborút követően terjedt el. Az első béketanulmányok program Gladdys Muir vezetésével 1948-ban indult az Indiana államban található Manchester College-ban. A béketanulmányok korai fejlődésére hatással voltak az úgynevezett történelmi békeegyházak (például mennoniták, kvékerek), akik az erőszak ellenzése, az erőszakmentesség erénye és a béke elősegítése mellett álltak ki, és számos képzést indítottak a béketanulmányok területén.

4.2. A béke- és konfliktuskutatás területének megosztottsága

A béke- és konfliktustanulmányok olyan társadalomtudományi terület, amely erőszakos és erőszakmentes viselkedéseket azonosít és elemez, tudományági koherenciája ugyanakkor vitatott. A második világháborút követően a területen kutatók közös céljaként jelent meg a békés társadalmak építésének szándéka. A béke építésének közös célján túl azonban mind módszertani, mind koncepcionális kérdésekben megosztottá vált a terület. (BUZAN–HANSEN 2009, 134.) A béke- és konfliktustanulmányok területén meghatározó tudományos közösségek és elméleti áramlatok közül ez a fejezet csak a két legjelentősebb irányzatot, az Egyesült Államokban jellemző konfliktustanulmányokat (béketudomány, behaviorista

békekutatás) és a főként Európában elterjedt béketanulmányok területét mutatja be.

Konfliktus- vagy békekutatás?

Több tanulmány is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy kutatási tárgyként a béke vagy a konfliktus témája jelentősebb-e a szakirodalomban. A konfliktus tárgyában megjelentetett publikációk száma magasabb, ugyanakkor ennek egyik magyarázata, hogy a behaviorista kutatók tradíciója a békekutatást az erőszakos konfliktusok megértésére alapozza. (BUZAN–HANSEN 2009) Az erőszak hiányán alapuló békeértelmezésben az erőszakos viselkedés tanulmányozása az elsődleges, így a területen születő adatbázisok a háború és az erőszak korrelációs tényezőit, nem pedig a békét biztosító összetevőket vizsgálták. (JOHANSEN 2006) A konfliktusok és az erőszak tanulmányozása emellett empirikus módszerekkel könnyebb, mint a béke témájának hasonló feldolgozása. Annak ellenére, hogy a konfliktus természetével és tényezőivel foglalkozó irodalom domináns, a béke kutatása nem egyenlő a háború kutatásával. (GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014) A demokratikus béke, a kereskedelem és a béke, valamint a humán biztonság (a biztonság és a fejlődés viszonya) témák közel azonos arányban jelennek meg a béketanulmányok és a konfliktustanulmányok irányzatához köthető folyóiratokban, mintegy hidat képezve a megosztottságuk fölött. (BRIGHT–GLEDHILL 2018)

4.3. A konfliktustanulmányok kialakulása és jellemzői

Az Egyesült Államokban a Michigani Egyetemen Robert C. Angell szociológus és Kenneth Boulding közgazdász vezetésével 1957-ben alakult meg a Center for Conflict Resolution kutatóközpont és a hozzá kapcsolódó *Journal of Conflict Resolution (JCR)* szakfolyóirat. A *JCR* szerkesztői a *hard-nosed peace research*, azaz az empirikus, adatokon alapuló békekutatás mellett álltak ki. (RUSSET–KRAMER 1973, 4.) Szintén a Michigani Egyetemen 1963-ban J. David Singer és Melvin Small vezetésével indult meg a konfliktusok empirikus kutatásában úttörő The Correlates of War (COW)-projekt, amely szisztematikus adatgyűjtéssel az államközi

és az államok rendszerén kívüli (*extra systemic*) konfliktusokat vizsgálja a napóleoni háborúk végétől napjainkig. (*The Correlates of War Project – History* 2018) A projekt tudományos adatgyűjtése más tudományos munkákat is megalapozott, többek között Kende István helyi háborúk kutatását. (KENDE 1971)

A konfliktuskutatás fejlődésének meghatározó momentuma, hogy 1963-ban Walter Isard, a regionális tanulmányok professzora számos kutatót (köztük Anatol Rapoportot és Kenneth Bouldingot) egybe-szervezve létrehozta a Peace Research Societyt (PRS). Az 1973-ban Peace Science Societyvé (PSS) alakult szervezet a *Conflict Management and Peace Science* (eredetileg *Journal of Peace Science*) szakfolyóiratot gondozza.

A társadalomtudományokat az 1950-es évektől meghatározó tudományos forradalom a behaviorista irányzat dominanciáját eredményezte, a kutatók a természettudományokból elsajátított módszerekkel, így kvantitatív adatgyűjtés és a kauzalitás azonosítása alapján igyekeztek a konfliktusok és az erőszak jelenségét vizsgálni. A kutatók interdiszciplináris háttere a politikatudományon kívüli diszciplínák, mint a matematika, pszichológia, közgazdaságtan módszertani eszközeivel (játékelmélet, matematikai közgazdaságtan) is hozzájárultak a konfliktusok vizsgálatához. A játékelmélet az együttműködések lehetőségeinek azonosításával a konfliktusok nem zéró összegű játszma értelmezésére mutatott rá. (RAPOPORT–CHAMMAH 1965; SNIDAL 1985, 25.) Az együttműködés és a feszültségek csökkentésének vizsgálata az integráció, a korábbi rivális államokból alakuló biztonsági közösségének vonatkozásában is megjelent. (DEUTSCH 1957) A szociológiai interakciók elmélete és a konfliktusok társadalmi funkcióinak vizsgálata a konfliktusok mechanizmusainak jobb megértését segítette elő. (COSER 1956)

A pozitivistá irányzat objektív, nem normatív kutatási szemlélete szerint az erőszak ellenzésének elve meghatározhatja a kutatás tárgyát, de nem irányíthatja a vizsgálat módszerét, azaz a normák helyett adatok és bizonyítékok alapján kell a kutatásokat vezetni. (BOULDING 1978, 127.) A konfliktustanulmányok irányzata szerint a konfliktusok természetének és okainak tudományos alapú megértése vezethet el a háborúval kapcsolatos percepciók változásához és a konfliktusok békés kezeléséhez szükséges intézményi reformokhoz. (RAPOPORT 1975, 49.)

4.4. A béketanulmányok kialakulása és jellemzői

Oslóban 1959-ben jött létre a Peace Research Institute (PRIO) a szociológus Johan Galtung közreműködésével. Az intézet 1962-ben indította el a *Journal of Peace Research (JPR)* szakfolyóiratot, amely a *JCR* és a konfliktustanulmányok empirikus irányultságához hasonlóan főként statisztikai és modellalapú írásokat kezdett közölni. A béke kutatása mint megnevezés hamar a kritikák kereszttüzébe került, mivel számos kortárs kutató megalapozottabbnak tartotta a konfliktus fókuszát a béke tág kifejezésével szemben. Ez a kettősség abban is megnyilvánult, hogy amíg az amerikai szakfolyóiratok főként konfliktustárgyú publikációkat jelentettek meg, addig az európai béketanulmányok irányzathoz kötődő kutatásokban a béke és a konfliktus fogalma közel azonos arányban lett az elemzések vizsgálati tárgya. (BRIGHT–GLEDHILL 2018) A békekutatás koncepciójával szembeni fenntartások politikai forrásból is táplálkoztak, mivel a hidegháborúban a kifejezés sokak számára a szovjet támogatású békekampányokat idézte. Jól példázza ezt az érzékenységet, hogy a PRIO eredeti neve még a konfliktus szót is tartalmazta, Galtung csak 1964-ben vállalkozott arra, hogy elhagyja az intézet nevéből. (GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014)

A béketanulmányok fejlődését megalapozták az erőszakmentesség elvét hirdető béketanítások, a pacifizmus eszméje, Mohandász Karamcsand Gandhi politikai etikája és Martin Luther King kiállása az erőszakmentes társadalmi változások mellett. Az 1960–1970-es években marxista és maoista tradíciók elemei is megjelentek a béketanulmányok területén. (WALLENSTEEN 2011) Az európai békekutatók a részt vevő cselekvő kutatást (*participative action research*), azaz a kutatás és az aktivizmus közötti kapcsolatot hangsúlyozták. A béke kutatását az orvostudománnyal állították párhuzamba, amely nemcsak a diagnózis felállításával foglalkozik, hanem a gyógyítás eljárásainak fejlesztésében is aktív. (GALTUNG 1985) Az irányzat szerint ezért a béke tanulmányozása nem korlátozódhat az empirikus kutatásra, hanem a kutatóinak felelősségük van a béke békés úton történő elősegítésében is. (GALTUNG 1996) Ennek a küldetésnek a hármas eszköztára a békekutatás, a békeoktatás (normatív értékek terjesztése) és a béke mint cselekvés – azaz a konfliktusok átalakítását (nem csupán kezelését) megengedő intézményi módosítások kezdeményezése. Az akadémiai kutatás és a békeaktivizmus így szervesen összekapcsolódott a Galtung nevéhez köthető irányzatban.

A békemozgalmak, a békekutatás és a béketanulmányok közötti szimbiotikus kapcsolat a nem kormányzati szervek és az alulról szerveződő kezdeményezések, a civil társadalom szerepét is kiemelte. (HARRIS 2013) Ennek megfelelően 1963-ban létrejött az International Peace Research Association (IPRA) szervezet akademikusok és a Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) békeszervezetének kezdeményezésében, amely a kutatók és az aktivisták találkozóhelyévé vált. (GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014) A *JPR*-t 1967 és 2002 között az IPRA „felügyelete alatt” publikálták, a szervezet kezdeti ügyvezető bizottságában pedig Galtung is részt vett. A kutatás, az oktatás és a cselekvés hármas egységére építve hozták létre 1986-ban a Transnational Foundation for Peace and Future Research (TFF) és 1993-ban az International Conflict Research Institute (INCORE) kutatóközpontokat.

A béke- és konfliktustanulmányok területén a megosztottság elsősorban a normatív megközelítésben és a kutatás gyakorlati alkalmazásának hangsúlyában azonosítható. A béketanulmányok erősen normatív békepárti megjelenésével szemben a konfliktuskutatás semleges, objektív, normatív értékeket nélkülöző nyelvezetét az 1960–1970-es években megerősödő háborúellenes diákmozgalmak ítélték „veszélyesnek” – mint a hidegháborús politikát kiszolgáló tudományágat. (GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014)

4.5. Koncepcionális viták – a pozitív béke és a strukturális erőszak fogalma

A két irányzat közötti különbségek koncepcionális szinten is megjelentek, amelyet legfőképpen a béke és a konfliktus vitatott fogalmi készlete érzékeltet. Amíg a konfliktuskutatás fókusza az erőszakos konfliktusok jellemzőire és okaira irányul, és a béke fogalmát általánosságban a szervezett erőszaktól (háborútól) mentes állapottal azonosítja, addig a béketanulmányok megközelítése tágabb perspektívát alkalmaz, és az erőszakos konfliktusok vizsgálatán túl a szenvedést okozó, az egyének kibontakozását gátló, látens társadalmi-politikai struktúrák azonosítását és feltárását is feladatának tartja. (GALTUNG 1985)

A békekutatást meghatározó elméleti koncepció a negatív és pozitív béke megkülönböztetése lett, amelynek alapjai Martin Luther King *Letter from Birmingham Jail* (1963) és Jane Adams *Newer Ideals of Peace* (1907)

írásaiban is megjelentek. Galtung értelmezésében a kettős fogalom a béke elérésének módjára utal. A háború hiánya önmagában a negatív békével egyenlő, ebben az állapotban a békét az erősebb szereplők az erőszak fenyegetésével tartják fenn, a társadalom – akár látens módon – a szisztematikus elnyomás és igazságtalanság állapotában van. A pozitív béke állapotára jellemző, hogy a béke elérése békés eszközökkel valósul meg, a konfliktusokban érintett felek teljes bevonásával biztosítva a tartós béke-állapotot. Galtung békeértelmezése hangsúlyozza, hogy a háborútól mentes időszakok során is meghalnak és megsérülnek emberek, és az egyenlőtlenségek (intézményesített erőszak, rasszizmus, kizsákmányolás stb.) korlátozzák az egyének számára elérhető lehetőségeket, ezért a konfliktust meghatározó strukturális feltételekre és a konfliktus tágabb kontextusára hívja fel a figyelmet.

Az erőszak kategorizálása – Galtung konfliktusháromszöge – a direkt, a strukturális és a kulturális erőszak formáinak megkülönböztetésével, valamint a konfliktusok spektrumának látens és erőszakos meghatározásában további koncepcionális újítást jelentett. A strukturális erőszak így az erőszakos eskaláció potenciáljával rendelkező látens konfliktusok jellegzetességeként jelent meg. A strukturális erőszak fogalma egyúttal a kelet–nyugat irányú konfliktusértelmezésről az észak–dél irányú konfliktusokra igyekezett irányítani a figyelmet a globális társadalmi rendszerek közötti ellentétes kapcsolatot hangsúlyozva. (GALTUNG 1969)

A pozitív béke meghatározását a behaviorista kutatók túl tág fogalomnak tartották, ami a két irányzat fő szervezeteinek (IPRA és PRS) szorosabb együttműködését is megakadályozta. (ISARD 2000, 32.) Kenneth Boulding kritikája szerint a pozitív béke vonatkoztatható bármilyen állapotra, amely Galtung normatív skáláján jó értékelést kap akkor is, ha csak kevés köze van a békéhez. (BOULDING 1977, 78.) Rudolph J. Rummel szerint Galtung nézetei a „béke szocialista elméletét” eredményezték, amelyben a pozitív béke a neomarxista kizsákmányolás elméleti konstrukciója. (RUMMEL 1981, 50.) Galtung „pszichológiai (nem fizikai) erőszak” fogalmával pedig szinte bármilyen vélt vagy valós igazságtalanság a strukturális erőszak ernyője alá sorolható. (GALTUNG 1969, 173.; GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014)

A béketanulmányok területének a kortárs kritikák mellett a strukturális erőszak mérésének nehézségével és a folyamatosan táguló béke-konceptió definíciós kihívásával kellett szembenéznie. Ugyanakkor az olyan strukturális tényezők, mint a gazdasági kondíciók, a nemzetközi

függőségek és a békés fejlődési stratégiák mérése fontos kutatási programokat eredményezett. A pozitív béke strukturális összetevőit csoportosítja és méri a 2007-ben alapított Institute for Economics and Peace (IEP) *Positive Peace Report* című kiadványa. A kutatás a jól működő kormányzat; a stabil üzleti környezet; az alacsony korrupció; a magas szintű humán tőke; a szomszéd államokkal fenntartott jó kapcsolat; az erőforrások igazságos elosztása; a mások jogainak tiszteletben tartása; az információ szabad áramlása tényezőit határozza meg a pozitív béke kapcsán. (*Positive Peace Report 2017*, 5.) A fejlődés és a béke összefüggéseiben a formális és informális intézmények, a politikai kohézió, a biztonság és a fenntartható gazdasági fejlődés a konfliktusok megelőzéséhez is hozzájárul. (*World Development Report 2011*, 16.)

4.6. A konfliktus- és béketanulmányok meghatározó témái és kutatási projektjei

A kollektív traumák, így a világháborúk, a hidegháború fenyegetése, a vietnámi háború tapasztalata, a hidegháború végét követő etnikai konfliktusok, a 2001. szeptember 11-i merénylet alapvetően formálták a béke- és konfliktuskutatás területét. (WALLENSTEEN 2011, 17.)

A hidegháború fegyverkezési versenye a fegyverkezés technológiai oldalára, a fegyverkereskedelem, a fegyverzetkorlátozás (*arms control*) és a lefegyverzés (*disarmament*) témákra irányította a figyelmet. A hidegháborús arzenálok leszerelésének kutatására jött létre 1994-ben a Bonn International Center for Conversion (BICC), amely ma a fegyverkezés, a fegyverkorlátozás, a szervezett erőszak és az erőszakos konfliktusok témáival foglalkozik. Az 1966-ban alapított Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) évkönyve 1988 óta a nemzetközi fegyverkereskedelem, a lefegyverzés és a nemzetközi biztonság témájában jelenik meg (*SIPRI Yearbook: Armaments, Disarmaments and International Security*). Az intézet foglalkozik a katonai kiadások, a védelmi ipar és a fegyverkorlátozást célzó nemzetközi szerződések, valamint a többoldalú békeműveletek témáival, és ezek kapcsán számos adatbázist gondoz – *Arms Transfer Database, Arms Industry Database, Military Expenditures Database, Multilateral Peace Operations Database* (*SIPRI Databases 2018*).

A háború és a konfliktusok költsége, a konfliktusokban érintett lakosság gazdasági terhei, a társadalmi fejlődés környezeti és stratégiai

költsége szintén fontos kutatási témává váltak. A béke közgazdaságtana az általános rendszereleméletek és a pozitív béke értelmezése alapján az egymást kölcsönösen erősítő politikai, gazdasági és kulturális rendszerek kialakítását célzó stabil gazdaságpolitikai és makroökonómiai keretek fejlesztésével foglalkozik. (BRAUER–DUNNE 2012) A szervezett erőszak közvetlen és közvetett költségeinek pusztító hatása hosszú távon hat a gazdasági fejlődésre, ezért az erőszak gazdasági hatását is vizsgálja az IEP évente megjelenő *Global Peace Index* kiadványa (*Economic Impact of Violence, Global Peace Index 2018*). Az erőszak költsége mellett a katonai konfliktusok és a kereskedelem kapcsolatának vizsgálata is a béke- és konfliktuskutatás egyik fontos témájává vált. A kereskedelempolitika szerepét hangsúlyozó „kapitalista béke” nézete szerint a fejlett gazdasággal rendelkező államok nem háborúznak egymással. (SCHUMPETER 1955; BREMER 1992) A szabadkereskedelem békére gyakorolt hatását ugyanakkor megkérdőjelezi, mivel a globális kereskedelem előtt nyitottabb államok nagyobb valószínűséggel lépnek háborúba, ugyanis a multilaterális kereskedelmi kapcsolataik csökkentik a kétoldalú függőséget és a kétoldalú konfliktus költségeit. (MARTIN–MAYER–THOENIG 2008)

A szabadkereskedelem békét elősegítő hatása mellett a demokratikus béke elmélete az 1980-as évek béke- és konfliktuskutatásának meghatározó vitatémájává vált. Melvin Small, David Singer, Michael W. Doyle, Bruce Russett és Rudolph J. Rummel munkái a liberális állami és gazdasági berendezkedés háborút kizáró jellemzőire hívták fel a figyelmet a monadikus és a diadikus béke elméleteiben.¹ A demokratikus béke elméletének közpolitikai hatását érzékelteti, hogy Bill Clinton amerikai elnök az elmélet tézisént idézte 1994-ben a demokrácia világméretű terjesztését célzó külpolitikai stratégia igazolásaként. (CLINTON 1994) A hidegháború végével a „történelem vége” (FUKUYAMA 1989) és a „civilizációk összecsapása” (HUNTINGTON 1993) téziseinek összetűzése generált meghatározó vitát. Fukuyama a liberális demokráciák domináns helyzetének jelentőségére hívta fel a figyelmet, míg Huntington a konfliktusok forrásaiban a vallási és kulturális identitások különbségének szerepét hangsúlyozta.

¹ A monadikus béke megközelítés szerint a demokráciák alapvetően békésebbek, mint más politikai berendezkedésű államok, a diadikus béke szerint azonban a demokráciák csak saját csoportjukon belül békések. A nemzetközi kapcsolatok liberális elméletével és a demokratikus béke tételeivel kapcsolatban lásd könyvünk *A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak konfliktusértelmezése* című fejezetét.

Az 1990-es években a polgárháborúk forrásairól és a háborúk természetéről kialakuló tudományos diskurzus erősödött fel. A polgárháborúk forrásairól kialakuló vitában a konfliktus-valószínűség elmélete az anyagi és katonai kivitelezhetőség – mint a polgárháborút meghatározó tényezők – szerepét emeli ki. (COLLIER–HOEFFLER–ROHNER 2009) Ezzel szemben a sérelmek, az identitás és az etnikai csoportok közötti egyenlőtlenségek jelentőségét emelik ki a csoportsérelmeket hangsúlyozó elméletek. (BUHAUG–CEDERMAN–GLEDITSCH 2014) A polgárháborúk kutatását is támogató adatbázissá fejlődött a Ted Gurr által 1986-ban elindított The Minorities at Risk-projekt, amely 284 politikailag aktív kisebbségi és etnikai csoportot vizsgál 1945-től napjainkig (*MAR Data*). Az államon belüli konfliktusok témája keretében a megbékélési folyamatok, a jó kormányzás, az etnikai közösségek biztonsági dilemmái és a lázadó csoportok stratégiáinak vizsgálata is felerősödött. (WALLENSTEEN 2011, 29.) A nemek szerepének vizsgálata a fegyveres konfliktusokban további úttörő kutatásokat eredményezett az identitás és a konfliktusok témája kapcsán. (CAPRIOLI 2000; BLANCHARD 2003)

Az Uppsalai Egyetem szervezett erőszakkal foglalkozó kutatási projektje, az Uppsala Conflict Data Program (UCDP) 1989-től működtet adatbázisokat (*UCDP Conflict Encyclopedia*), és úttörő forrásnak bizonyult a nem állami szereplők konfliktusokban játszott szerepének megértéséhez. A projekt az erőszakos konfliktusokat államon kívüli (gyarmati), államon belüli, államközi, nemzetközi szinteken vizsgálja. Az UCDP a fegyveres konfliktust úgy határozza meg, mint „terület vagy kormányzat alapú összeférhetetlenség nyomán a fegyveres erők használata két fél között, amelyek közül legalább az egyik fél állami szereplő, és amely folyamat egy évben legalább 25 fegyveres erőszakhoz kapcsolódó halálos áldozattal jár” (*UCDP – Definitions*). Az Uppsala Conflict Data Program eredményei az államon belüli konfliktusok növekvő szerepére hívta fel a figyelmet, amely a globalizáció és a szervezett erőszak viszonyát értelmező régi és új háborúk megközelítésében is megjelent. (KALDOR 1999) Az „új háborúk” kifejezés a nem állami szereplők megnövekedett jelentőségére alapozva a konfliktusok átalakulására hívta fel a figyelmet. A „régí háborúk” kifejezés a konvencionális haderővel geopolitikai vagy ideológiai ügyek mentén, a terület feletti ellenőrzés megszerzése céljával vívott konfliktusokra utal, amíg az „új háborúk” az állami és nem állami szereplők identitás nevében vívott konfliktusait jelöli. (SOUSA 2017, 12.)

A nem állami szereplők fókusza 2001. szeptember 11-e után a terrorizmus elleni harc (*Global War on Terrorism*) témájában is megjelent, és a béke- és konfliktustanulmányok, valamint a terrorizmustanulmányok interakcióira hívta fel a figyelmet, ugyanakkor a terrorizmustanulmányokban elterjedt nézet szerint a terrorizmus jelensége nem értelmezhető a konfliktus formájaként. (TOROS–TELLIDIS 2013; RICHMOND 2003)

Az elmúlt évtizedben a „háború háborút szül” jelensége, azaz az elhúzódó és visszatérő jellegű konfliktusok kerültek a középpontba, a látens konfliktusok strukturális okaira irányítva a figyelmet. A konfliktusok kiújulásáról akkor beszélhetünk, amikor az első konfliktusszakasz lezárulása után legalább két év formális békét követően ugyanazon szereplők között ismét fellángol a konfliktus. Az UCDP 1946 óta 135 különböző országban 259 különböző konfliktust regisztrált globálisan, amelyekből 159 visszatérő jellegű és 100 új konfliktus volt – azaz a konfliktusok 60 százaléka visszatérő jellegű, és a konfliktusszakaszt követő béke időszaka átlagosan hét évig tart. Az elhúzódó, visszatérő konfliktusok száma az 1990-es évek közepétől növekvő trendben jelentkezik elsősorban a Közel-Keleten, Észak-Afrikában és a szubszaharai Afrikában. (GATES–NYGÅRD–TRAPPENIERS 2016, 1.)

Az elhúzódó konfliktusok

Az Edward Azartól származó elhúzódó társadalmi konfliktusok (*protracted social conflict*) elmélete szerint befagyott konfliktusok akkor keletkeznek, amikor egyes csoportokat közösségi identitásuk alapján fosztanak meg alapvető szükségleteik kielégítésétől. A nélkülözésen alapuló konfliktus egy összetett oksági lánc következményeként jöhet létre, amely magába foglalja az állam szerepét és a nemzetközi kapcsolatok mintázatát, valamint a gyarmati örökség, a történelmi környezet és a több közösségből összetevődő társadalom tényezőit. (AZAR 1990; RAMSBOTHAM 2005) A befagyott konfliktusokat sajátos dinamikájuk, körülményeik és tárgyak ellenállóvá teszi a megoldási erőfeszítésekkel szemben. (COLEMAN 2000, 429.) Az ilyen konfliktus az emberi élet számos dimenziójára kihat, a megsemmisülés fenyegetésével párosulva veszélyes eszkalációs potenciállal bír.

A befagyott konfliktusok jellegzetessége, hogy a részt vevő felek a csoportidentitásukat fenyegetettnek érzékelik, ezáltal mereven ragaszkodnak, és nem hajlandók változtatni a szükségleteiken és értékeiken

alapuló pozíciójukon, a saját identitásuk és túlélésük érdekében. (JEONG 2008, 12.) A befagyott konfliktusok költsége szisztematikusan pszichológiai torzításon keresztül válik elfogadottá a felek számára. (BABBITT 2006) A konfliktusok kihívásaihoz alkalmazkodó pszichológiai mechanizmusok a társadalom tűrőképességét erősítik. (PRUITT 2005) Így a pozitív identitás, a hazafiasság érzése táplálja az ellenfél támadásainak visszaveréséhez szükséges harci eltökéltséget és a keletkező veszteségek feldolgozásához szükséges szolidaritás érzését. Ezzel párhuzamosan a fenyegetés hangsúlyozása is a győzelemhez szükséges eltökéltséget és a társadalom mobilizációját segíti. A kollektív emlékezetben táplált, hosszú időn keresztül felgyülemelő ellenségeskedések és negatív érzelmek a konfliktus elhúzódásához vezetnek. (VOLKAN 2006) A kollektív érzelmi irányok meghatározzák a társadalmi identitást, a múltbeli, közös történelmi eseményeket dicsőítő narratívák pedig a társadalom pszichológiai szükségleteit elégítik ki. A befagyott konfliktusokban megjelenik a szemben álló fél biztonsági igényeinek delegitimizálása, ami erősen hátráltatja a mélyen gyökerező és hosszan elhúzódó konfliktusok megoldását. A másik emberségének megtagadása, a szelektív elfogultság igazolja a konfliktus fenntartásának jogosságát. (JEONG 2008, 12.)

Az 1991-ben létrejött Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIIK) öt konfliktusrégió (Ázsia, Közel-Kelet és Észak-Afrika, Amerika, szubszaharai Afrika, Európa) területén vizsgálja a politikai konfliktusok globális trendjeit államközi és államon belüli szinten, és a konfliktusmegoldás körébe tartozó tevékenységeket is értékeli az évente megjelentetett *Conflict Barometer* című kiadványában.

4.7. A konfliktus és béke kutatásának módszertani fejlődése

A konfliktus és béke kutatása mára multidiszciplináris területté vált, amely egyszerre analitikus és normatív, elméleti és alkalmazott megközelítéseket is használ. (MIALl et al. 2011) Ennek megfelelően megjeleníti a filozófia, a politikatudomány, a földrajz, a közgazdaságtan, a pszichológia, a szociológia, a nemzetközi kapcsolatok, a történelem-, az antropológia-, a vallási tanulmányok, a környezeti és gendertanulmányok eredményeit.

A béke- és konfliktustanulmányok tudománytörténeti hullámaiban 1959–1968 között az empirikus, pozitivista, behaviorista irányzat, 1968–1978 között pedig a normatív megközelítések terjedtek el. (GLEDITSCH 2008) A behaviorista megközelítések kihívóiként a 1980-as évektől a posztpozitivisták megközelítések nyertek teret. Robert Keohane a racionalista és a reflektív megközelítések különbözőségére hívta fel a figyelmet: amíg a racionális döntéshozatal elmélete a szereplők magatartását az egyéni, fix preferenciákkal magyarázza, addig a reflektív megközelítések a kontextusfüggő tényezők döntéshozatalt befolyásoló szerepére hívják fel a figyelmet. (KEOHANE 1988) Az 1990-es évektől a konstruktivista elméletek, a nyelvi és diskurzuselméletek, a posztstrukturalizmus, a feminista elméletek, a kritikai elméletek is hozzájárultak a béke- és konfliktuskutatás evolúciójához. Hatásuk a kritikai biztonsági tanulmányok, posztkolonializmus és a humán biztonság területeinek fejlődését eredményezte. Az új elméleti megközelítéseket összeköti, hogy a hatalmi viszonyok feltárása, illetve egy igazságosabb és emberközpontú béke meghatározása közös normatív céljuk. (SOUSA 2017)

Új irányzatok hatása a béke és konfliktus értelmezésére

Galtung 1990-ben a strukturális erőszak fogalmát árnyalva a kulturális erőszak fogalmát vezette be, utalva azokra a kulturális eszközökre, amelyek legitimizálják az erőszak különböző formáit. (GLEDITSCH–NORDKVELLE–STRAND 2014) Jean-François Lyotard posztmodern megközelítése alapján a békeoktatásban 1982 óta aktív Friedensburg – Austrian Study Centre for Peace and Conflict Resolution (ASPR) kutatói egy egységes és átfogó békefogalom használata helyett a sokféle béke (*many peaces*) koncepcióját vezették be. (DIETRICH–SÜTZL 1997) Érvelésük szerint nem létezik egy egységes definíció a békére, ehelyett plurális fogalomként kell értelmezni, amelybe beletartozik a béke transzracionális felfogása és kulturális perspektívái is.

5. A konfliktusmegoldás és a békeépítés alkalmazott területei

5.1. A konfliktusok megoldásában megjelenő tevékenységek – a békeműveletek és a konfliktusmegelőzés

A konfliktusok kezelésében a kényszerítés, elkerülés, megbékélés, kompromisszumkötés, problémamegoldás vagy integrálás stratégiai jelenhetnek meg. (ELGOIBAR–EUWEMA–MUNDUATE 2017) A felek között felmerülő összeférhetetlenségek áthidalását a kompromisszum, a konfliktus szerkezetének szűkítése vagy tágítása, valamint a résztvevők társítása vagy elválasztása is szolgálhatja. (GALTUNG 1996, 116.)

A béke építésének témájára fókuszáló kutatások eredményeit és elméleteit a nemzetközi szervezetek, fejlesztési ügynökségek és nem kormányzati szervezetek is beépítették a társadalmi programjaikba. Az ENSZ-főtitkár Butrosz Butrosz-Gáli 1992-ben adta ki az *Agenda for Peace*-jelentést, amely a hidegháború utáni konfliktusokhoz igazította az ENSZ békeműveleti tevékenységét, és megkülönböztette a béketeremtés, békefenntartás, békeépítés (*peacemaking, peacekeeping, peacebuilding*) mechanizmusait. A békefenntartás és béketeremtés művelete a háború után vagy a potenciális konfliktust megelőzően történhet, utóbbi esetben a békefenntartók telepítésének célja a háborús eszkaláció megakadályozása.

A békefenntartás feltételezi a felek közötti együttműködést, békés eszközöket alkalmaz – az önvédelmi eszközöket kivéve –, ezzel szemben a béketeremtők az egyik vagy másik fél ellenállásával számolnak, céljuk szükség esetén ennek az ellenállásnak a megtörése. A béketeremtés így a felek közötti megállapodás kikényszerítését is magába foglalja (békekikényszerítés). A béketeremtés eszközei közé sorolható a tárgyalás, a mediáció, az alternatív vitarendezési eljárások (például a dél-afrikai Igazságosság és Megbékélési Bizottság). A békeépítés így a fenntartható béke kialakításának elve alapján a strukturális egyenlőtlenségek kezelésére és a bizalomépítés eszközeire is támaszkodik.

A konfliktusmegelőzés a preventív diplomácia eszközeit alkalmazza. A konfliktusok kitörését megelőzően, illetve a konfliktusok során jelentkező eszkalációs folyamatok indikátora lehet a fegyverkereskedelem, ezért a fegyverembargók és a diplomáciai szankciók alkalmazása preventív eszközökként működhet. A békeműveletek kapcsán a lefegyverzési programok, a biztonsági szektor reformja és átláthatóvá tétele, a demobilizáció,

a reintegráció, a leszerelt kombattánsok konfliktusokhoz való visszatéréseinek témái további fontos elemek. (WEINSTEIN 2005; HUMPHREYS–WEINSTEIN 2007; NILSSON 2008)

A békeműveletek fejlődésének generációiban a nemzetközi közösség beavatkozása, az egyénre tekintettel lévő fenntartható béke megteremtése és a többdimenziós, nagyszabású békeműveletek (katonai műveletet követő állam- és békeépítés) váltak meghatározó céllá. A liberális békeépítés és államépítés témája mellett a 2000-es években „a védelem felelősségének elve” (*Responsibility to Protect – R2P*) jelent meg mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának feladata és hatásköre a civil lakosság védelme, a népirtás, háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűncselekmények, etnikai tisztogatás tetteivel szemben. A hidegháborút követő állam- és békeépítési kudarcok kapcsán a helyi lakosság erősebb bevonását hirdető hibrid, azaz helyi-liberális (posztliberális) békeépítés elmélete került előtérbe. (RICHMOND 2011)

A békeépítés és konfliktusmegelőzés kutatóközpontjai közül az 1966-ban alapított Centre for the Analysis of Conflict Malajzia és Szingapúr, Ciprus, Észak-Írország, Libanon és a Dél-afrikai Köztársaság konfliktusaival kezdett foglalkozni John Burton, John Groom, Christopher Mitchell és Keith Webb közreműködésében. Mai formájában a University of Kent kutatóközpontjaként Conflict Analysis Research Centre (CARC) néven működik, az intézetben Hugh Miall vezetése alatt (2005–2012) a konfliktusmegoldás és az alkalmazott békeépítés témái kerültek a fókuszba. Az Egyesült Államok Kongresszusa által 1984-ben alapított United States Institute of Peace (USIP) kutatóközpont a konfliktusmegelőzés és a békeépítés témáival foglalkozik. Szintén a békeépítés és a békeműveletek kutatása áll a középpontban a Németországban található Kroc Institute for International Peace Studiesnak is.

5.2. A konfliktuskezelés, a konfliktusmegoldás és a konfliktustranzformáció irányzatai

A konfliktusok kezelésében meghatározó alkalmazott irányok közül kiemelhetők a konfliktuskezelés, a konfliktusmegoldás és a konfliktustranzformáció változatai. Habár a három irányzat élesen nem választható el egymástól, és eszközeiket tekintve számos átfedés található bennük,

a megközelítésükben és alapvetéseikben eltérő megfontolások jelentkeznek. (MIALl 2001, 3–4.)

1. A konfliktuskezelés (*conflict management*) megközelítésében az erőszakos konfliktusok a társadalom velejárói, a létező intézmények, történelmi kapcsolatok és hatalmi viszonyok termékei, amelyek megoldása teljes mértékben nem lehetséges, csupán kezelésük és feltartóztatásuk érhető el az alkalmanként megszülető kompromisszumok által, amelyben az erőszak háttérbe szorulhat. (MIALl 2001, 3.) A konfliktuskezelés lényege a megfelelő beavatkozás, amelyet elsősorban azok a szereplők képesek gyakorolni, akik rendelkeznek a nyomásgyakorláshoz megfelelő hatalommal és képességekkel, amelyekkel a konfliktusban részt vevő feleket a megegyezésre ösztönözhetik. Ennek a megközelítésnek részét képezik az elkerülhetetlen konfliktust a megfelelő keretek közé terelni képes intézményi eszközök (létesítése) is. (RAHIM 2002, 208.) A konfliktuskezelés a konfliktus elmozdítása vagy az érdekek más értelmezési keretekben történő vizsgálata helyett „realistább” megközelítést alkalmaz. Az ellentétes álláspontokat adottnak veszi, a feleket aktuális állapotukban igyekszik gyakorlatias együttműködő folyamatba terelni, és a különbségek konstruktív kezelése céljából egy életképes rendszer kialakítására törekszik. (BLOOMFIELD–REILLY 1998, 18.) A konfliktusokba történő beavatkozás témájában központi kérdés az akció típusa, időzítése és az azt végrehajtó szereplő. A konfliktus eszkalációs fázisai különböző beavatkozási formákat igényelnek. (GLASL 1982) A konfliktus korai eszkalációs szakaszában a támogatás, a mediálás lehet alkalmas, amikor azonban a konfliktuspolarizáció magas szintre ér, a hatalmi alapú beavatkozás – akár kényszerítés – lehet célravezető. (KEASHLY–FISHER 1991)
2. A konfliktusmegoldás (*conflict resolution*) megközelítése szerint az identitásalapú konfliktusokban a felek nem képesek az alapvető szükségleteiket veszélyeztető kompromisszumokra. Ennek ellenére a konfliktusok meghaladhatók, ha a feleknek segítséget nyújtanak az álláspontjuk és érdekeik felfedezése, elemzése, megkérdőjelezése és más értelmezési keretekben történő vizsgálata révén. A konfliktusmegoldás így a harmadik fél részéről jelentkező, de nem hatalmi alapon történő beavatkozást hangsúlyozza, ez a beavatkozás pedig a felek gondolkodásmódjának és kapcsolatainak megújítására

irányul. A harmadik fél célja a konfliktus valódi gyökereinek feltárása és olyan kreatív megoldások azonosítása, amelyeket a konfliktusban álló felek esetleg képtelenek felismerni berögzült álláspontjaik miatt. (MIALl 2001, 3.) A konfliktusmegoldás így arra irányul, hogy a felek hogyan képesek a konfliktus destruktív mintáitól elmozdulni a pozitív kimenetelű konstruktív eredmények felé. (AZAR–BURTON 1986, 1.) A konfliktusmegoldás legjellemzőbb eszközei a tárgyalás, a mediáció, a konfliktus-tanácsadás és a döntőbíráskodás. A konfliktusmegoldás eszköze lehet új információ megosztása, a meglévő információk ártértékelése, az ügy átalakítása a részt vevő felek összetételének, egyes szabályok megváltoztatásával vagy egy harmadik fél bevonásával. (VÄRYNEN 1991)

3. A konfliktustranszformáció (*conflict transformation*) szerint a kortárs konfliktusok megoldása többet igényel az álláspontok újra-definiálásánál és a minden érintett fél számára előnyös (*win-win*) végkifejletek azonosításánál. A részt vevő felek és kapcsolatok rendszerébe beágyazódva létező konfliktusos kapcsolatok mintája túlmutat a konfliktus sajátos területén. A konfliktustranszformáció így egy olyan folyamat, amely a kapcsolatok, érdekek, párbeszéd és szükség esetén az erőszakos konfliktus folytatását támogató társadalom összetételének megváltoztatását is célozza. A hosszú távú békeépítésben így nemcsak a konfliktusban álló felek, hanem a tágabb társadalmi, regionális környezetük és a külső szereplők is megjelennek. A hangsúly a külső mediációval szemben a konfliktusban részt vevő társadalmi csoportok támogatásán van. A megközelítés a konfliktusok átalakulásának fokozatosságát is alapul veszi, így a változások sorozatában látja a megoldást. (MIALl 2001, 4.) John Paul Lederach szerint a konfliktustranszformáció szükségszerűen aktívan előterjeszti, magába foglalja, tiszteli és támogatja az emberi és kulturális erőforrásokat. (LEDERACH 1995) Ezzel a megközelítéssel a konfliktushelyzetet és a benne lévő embereket nem problémaként és a külső szereplőket nem megoldásként látta, hanem a hosszú távú transzformációs célok ismeretében a konfliktushelyzetben elérhető emberekre és erőforrásokra támaszkodik, és azokat hitelesíti. A konfliktus kontextusának átalakítása a felek alapvető percepcióira is hatással van, így például a hidegháború vége meghatározó változást jelentett a regionális konfliktusok dinamikájában. (MIALl 2001, 4.)

2. táblázat

A konfliktusok kezelésében megkülönböztethető irányzatok

	Konfliktuskezelés	Konfliktusmegoldás	Konfliktus-transzformáció
Cél és eszköz	A konfliktusban adott álláspontok alapján igyekezik kompromisszumot és együttműködési rendszert kialakítani.	A konfliktusban érintett felek álláspontjainak mélyebb feltárásával, újradefiniálásával, más értelmezési keretek használatával a pozitív végkifejletek azonosítására törekedve a kapcsolatok és a gondolkodásmód pozitív irányú megváltoztatása a cél.	A konfliktus tágabb kontextusának figyelembevétele, a társadalmi környezet fokozatos átalakítása.
A harmadik fél szerepe	A harmadik fél közvetlen szerepe a beavatkozásban.	A harmadik fél közvetlen szerepe a mediációban.	A harmadik fél szerepe helyett a hangsúly az érintett csoportokon van, a külső szereplők a konfliktus részeként ugyanúgy az átalakulás alanyai.

Forrás: a szerző szerkesztése (MIALL 2001 alapján)

Felhasznált irodalom

- ADAMS, Jane (1907): *Newer Ideals of Peace*. New York, Macmillan.
- ARON, Raymond (1981): Le Spectateur engagé. *Politique étrangère*, Vol. 46, No. 4. 957–958.
- AYSON, Robert (2008): Strategic Studies. In REUS-SMIT, Christian – SNIDAL, Duncan eds.: *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford, Oxford University Press. 558–575.
- AZAR, Edward E. – BURTON, John W. (1986): *International Conflict Resolution: Theory and Practice*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- AZAR, Edward E. (1990): *The Management of Protracted Social Conflict*. Aldershot, Dartmouth Publishing Company.
- BABBITT, Eileen F. (2006): Negotiating Self-Determination. In HANNUM, Hurst – BABBITT, Eileen F. eds.: *Negotiating Self-Determination*. Lanham, Lexington Books. 159–166.

- BARTOS, Otomar J. – WEHR, Paul (2002): *Using Conflict Theory*. New York, Cambridge University Press.
- BEAUFRE, Andre (1965): *An Introduction to Strategy*. New York, Praeger.
- BERCOVITCH, Jacob – RUBIN, Jeffrey Z. eds. (1992): *Mediation in International Relations. Multiple Approaches to Conflict Management*. New York, St. Martin's Press.
- BLANCHARD, Eric M. (2003): Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory. *Signs*, Vol. 28. No. 4. 1289–1312. DOI: <https://doi.org/10.1086/368328>
- BLOOMFIELD, David – REILLY Ben (1998): The Changing Nature of Conflict and Conflict Management. In HARRIS, Peter – REILLY, Ben eds.: *Democracy and deep-rooted conflict: options for negotiators*. International IDEA, Stockholm, Sweden. 7–28. Elérhető: www.idea.int/sites/default/files/publications/democracy-and-deep-rooted-conflict.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- BOOTH, Ken (1979): *Strategy and Ethnocentrism*. London, Croom Helm.
- BOULDING, Kenneth E. (1962): *Conflict and Defense*. New York, Harper and Row.
- BOULDING, Kenneth E. (1977): Twelve Friendly Quarrels with Johan Galtung. *Journal of Peace Research*, Vol. 14, No. 1. 75–86.
- BOULDING, Kenneth E. (1978): *Stable Peace*. Austin, University of Texas Press.
- BRAUER, Jorgen – DUNNE, Paul (2012): *Peace Economics: A Macroeconomic Primer for Violence-afflicted States*. Washington, United States Institute of Peace.
- BREMER, Stuart A. (1992): Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816–1965. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 36, No. 2. 309–341.
- BRODIE, Bernard (1959): *Strategy in the Missile Age*. Princeton, Princeton University Press.
- BRZOSKA, Michael (2008): Measuring the Effectiveness of Arms Embargoes. *Peace Economics, Peace Science, and Public Policy*, Vol. 14, No. 2. 1–34. DOI: <https://doi.org/10.2202/1554-8597.1118>
- BUHAUG, Halvard – CEDERMAN, Lars-Erik – GLEDITSCH, Kristian SKREDE (2014): Square Pegs in Round Holes: Inequalities, Grievances and Civil War. *International Studies Quarterly*, Vol. 58, No. 2. 418–431.
- BULL, Hedley (1961): *The Control of the Arms Race: Disarmament and Arms Control in the Missile Age*. London, Weidenfeld and Nicolson for the Institute for Strategic Studies.
- BULL, Hedley (1968): Strategic Studies and its Critics. *World Politics*, Vol. 20, No. 4. 593–605. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009685>

- BURTON, John W. (1990): *Conflict Resolution and Prevention*. New York, St. Martin's Press.
- BURTON, John W. (1997): *Violence explained: The sources of conflict, violence and crime and their prevention*. Manchester, Manchester University Press.
- BUZAN, Barry – HANSEN, Lene (2009): *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BYRNE, Sean – SENEHI, Jessica (2009): *Conflict analysis and resolution as a multidiscipline: a work in progress*. In SANDOLE, Dennis J. D. – BYRNE, Sean – SANDOLE-STAROSTE, Ingrid – SENEHI, Jessica eds.: *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. Abingdon, Routledge. 1–16.
- CAPRIOLI, Mary (2000): Gendered Conflict. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 1. 51–68.
- CLINTON, Bill (1994): *The Democratic Peace. The State of the Union Address*. Elérhető: www.c-span.org/video/?c4621804/user-clip-democratic-peace (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- COLEMAN, Peter T. (2014): Intractable conflict. In COLEMAN, Peter T. – DEUTSCH, Morton – MARCUS, Eric C. eds.: *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Third Edition. San Francisco, Jossey-Bass. 708–744.
- COLEMAN, Peter T. – DEUTSCH, Morton – MARCUS, Eric C. (2014): *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Third Edition. San Francisco, Jossey-Bass.
- COLLIER, Paul – HOEFFLER, Anke – ROHNER, Dominic (2009): Beyond Greed and Grievance: Feasibility and Civil War. *Oxford Economic Papers*, Vol. 61, No. 1. 1–27.
- Conflictbarometer*. Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIK). Elérhető: <https://hiik.de/> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- COSER, Lewis A. (1956): *The Functions of Social Conflict*. New York, The Free Press.
- CSIKI VARGA Tamás (2018): *A fegyveres konfliktusok trendjei*. Kézirat. Budapest, Dialóg Campus.
- CSIKI Tamás – TÁLAS Péter (2011): Biztonságpolitikai kihívások. In GAZDAG Ferenc szerk.: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 91–136.
- DEUTSCH, Karl Wolfgang (1957): *Political Community and the North American Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- DEUTSCH, Morton (1973): *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. New Haven, Yale University Press.

- DIETRICH, Wolfgang – SÜTZL, Wolfgang (1997): *A Call for Many Peaces*. Peace Center Burg Schlaining. Elérhető: www.friedensburg.at/uploads/files/wp7_97.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- DOYLE, Michael W. (2005): Three Pillars of the Liberal Peace. *American Political Science Review*, Vol. 99, No. 3. 463–466. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055405051798>
- ELGOIBAR, Patricia – EUWEMA, Martin – MUNDUATE, Lourdes (2017): *Conflict Management*. Oxford Research Encyclopedias, Psychology. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.013.5>
- FREEDMAN, Lawrence (2006): *The Transformation of Strategic Affairs*. The International Institute for Strategic Studies, New York, Routledge.
- FRUCHART, Daniel – HOLTOM, Paul – WEZEMAN, Siemon T. – STRANDOW, Daniel – WALLENSTEEN, Peter (2007): *United Nations Arms Embargoes: Their Impact on Arms Flows and Target Behaviour*. Solna, Stockholm International Peace Research Institute – Uppsala, Uppsala University.
- FUKUYAMA, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*. 3–18. Elérhető: www.embl.de/aboutus/science_society/discussion/discussion_2006/ref1-22june06.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- GALTUNG, Johan (1964): An Editorial. *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 1. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234336400100101>
- GALTUNG, Johan (1969): Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, Vol. 6, No. 3. 167–191. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- GALTUNG, Johan (1985): Twenty-Five Years of Peace Research: Ten Challenges and Some Responses. *Journal of Peace Research*, Vol. 22, No. 2. 141–158. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234338502200205>
- GALTUNG, Johan (1996): *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. London, Sage Publications. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446221631>
- GARNETT, John (1987): Strategic Studies and its Assumptions. In BAYLIS, John – BOOTH, Ken – GARNETT, John – WILLIAMS, Phil: *Contemporary Strategy: Theories and Concepts v. 1*. London, Croom Helm. 3–29.
- GATES, Scott – NYGÅRD, Håvard Møkleiv – TRAPPENIERS, Esther (2016): Conflict Recurrence. *Conflict Trends*, 2. Oslo, PRIO. Elérhető: www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=9&type=publicationfile (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- GLASL, Friedrich (1982): The Process of Conflict Escalation and Roles of Third Parties. In BOMERS, Gerard B. J. – PETERSON, Richard B. eds.: *Conflict Management and Industrial Relations*. Leiden, Kluwer Nijhoff. 119–140.

- GLEDITSCH, Nils Petter (2008): *An Irreverent History of Peace Research*. Berlin, Henrik-Steffens-Vorlesung, Humboldt-Universität.
- GLEDITSCH, Nils Petter – NORDKVELLE, Jonas – STRAND, Håvard (2014): Peace Research – Just the Study of War? *Journal of Peace Research*, Vol. 51, No. 1. 145–158. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234331514074>
- Global Peace Index 2018: Measuring Peace in a Complex World*. Institute for Economics and Peace, Sydney. Elérhető: <http://visionofhumanity.org/reports> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- GRAY, Colin S. (1982): *Strategic Studies: A Critical Assessment*. Westport, Connecticut, Greenwood Press.
- GRAY, Colin S. (1982): *Modern Strategy*. Oxford University Press.
- GURR, Ted Robert (1995): *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*. Washington, United States Institute of Peace Press.
- HARBOM, Lotta – HÖGBLADH, Stina – WALLENSTEEN, Peter (2006): Armed Conflict and Peace Agreements. *Journal of Peace Research*, Vol. 43, No. 5. 617–631. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022343306067613>
- HARRIS, Ian M. (2013): Preface. In HARRIS, Ian M. ed.: *Peace Education from the Grassroots*. Charlotte, NC, Information Age Publishing.
- HOWARD, Michael (1979): The Forgotten Dimensions of Strategy. *Foreign Affairs*, Vol. 57, No. 5. 975–986. Elérhető: https://pdfs.semanticscholar.org/0b5b/0ed57c8a48afb4d198de9bc110a10784830.pdf?_ga=2.200129518.1172248742.1589216811-902723123.1587989240 (A letöltés dátuma: 2018. 08. 29.)
- HOWARD, Michael (1983): *The Causes of Wars and Other Essays*. Second Edition. London: Temple Smith
- HUMPHREYS, Macartan – WEINSTEIN, Jeremy M. (2007): Demobilization and Reintegration. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51, No. 4. 531–567. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002707302790>
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 3. 22–49. DOI: <https://doi.org/10.2307/20045621>
- ISARD, Walter (2000): Formative and Early Years of the Peace Science Society. *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 18, No. 1. 1–48. DOI: <https://doi.org/10.1177/073889420001800101>
- JEONG, Ho-Won (2008): *Approaches to Understand Conflict*. In JEONG, Ho-Won ed.: *Understanding Conflict and Conflict Analysis*. London, SAGE Publishing. 3–18. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446279366>
- JERVIS, Robert (1978): Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*, Vol. 30, No. 2. 167–214. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009958>

- JOHANSEN, Jørgen (2006): Peace Research Needs to Re-Orient. In HUNTER, Alan ed.: *Peace Studies in the Chinese Century: International Perspectives*. Aldershot, Ashgate Publishing. 31–38.
- JOHNSTON, Alastair Iain (1995): Thinking about Strategic Culture. *International Security*, Vol. 19, No. 4. 32–64.
- KALDOR, Mary (1999): *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. Cambridge, Polity Press.
- KATZENSTEIN, Peter J. (1996): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York, Columbia University Press.
- KEASHLY, Loreleigh – FISHER, Ronald J. (1991): The Potential Complementarity of Mediation and Consultation within a Contingency Model of Third Party Intervention. *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1. 29–42.
- KENDE, István (1971): Twenty-five Years of Local Wars. *Journal of Peace Research*, Vol. 8, No. 1. 5–22. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234337100800102>
- KEOHANE, Robert O. (1988): International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4. 379–396.
- KING, Martin L. (1963): Letter from Birmingham Jail. *Liberation Magazine*, June 1963.
- KISS J. László (2011): Biztonságelméletek. In GAZDAG Ferenc szerk.: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. 53–89.
- KRIESBERG, Louis (1998): *Constructive Conflicts: From Escalation to Resolution*. Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield.
- LEDERACH, John Paul (1995): *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York, Syracuse University Press.
- LULOFS, Roxane Salyer – CAHN, Dudley D. (2000): *Conflict: From Theory to Action*. Boston, Allyn and Bacon.
- MACK, Raymond W. – SNYDER, Richard C. (1971): The Analysis of Social Conflict. In SMITH, Clagett G. ed.: *Conflict Resolution: Contributions of the Behavioural Sciences*. Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press. 3–35.
- MAR Data – *The Minorities at Risk project*. University of Maryland. Elérhető: www.mar.umd.edu/ (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- MARCUS, Eric C. (2014): Change and Conflict: Motivation, Resistance, and Commitment. In COLEMAN, Peter T. – DEUTSCH, Morton – MARCUS, Eric C. eds.: *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Third Edition. San Francisco, Jossey-Bass. 513–532.
- MARTIN, Philippe – MAYER, Thierry – THOENIG, Mathias (2008): Make Trade Not War? *Review of Economic Studies*, Vol. 75, No. 3. 865–900.

- NILSSON, Anders R. (2008): *Dangerous Liaisons: Why ex-combatants return to violence. Cases from the Republic of Congo and Sierra Leone*. Uppsala, Department of Peace and Conflict Research, Uppsala University.
- PARET, Peter (1986): Introduction. In PARET, Peter ed.: *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. New Jersey, Princeton University Press.
- PEARSON, Frederic S. (2001): Dimensions of Conflict Resolution in Ethnopolitical Disputes. *Journal of Peace Research*, Vol. 38, No. 3. 275–287.
- Positive Peace Report 2017*. Institute for Economics and Peace, Sydney. Elérhető: <http://visionofhumanity.org/reports> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- PRUITT, Dean (2005): *De-escalation in asymmetric conflicts*. Presentation delivered at Festschrift Workshop in honour of Christopher Mitchell, George Mason University, Fairfax, VA.
- RAHIM, Afzalur M. (2002): Toward a Theory of Managing Organizational Conflict. *The International Journal of Conflict Management*, Vol. 13, No. 3. 206–235. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.437684>
- RAMSBOTHAM, Oliver (2005): The Analysis of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar. *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 1. 109–126.
- RAMSBOTHAM, Oliver – WOODHOUSE, Tom – MIAL, Hugh (2011): *Contemporary Conflict Resolution*. Third Edition, Cambridge, Polity Press.
- RAPOPORT, Anatol – CHAMMAH, Albert M. (1965): *Prisoner's Dilemma. A Study in Conflict and Cooperation*. The University of Michigan Press.
- RAPOPORT, Anatol (1964): *Strategy and Conscience*. New York, Harper and Row.
- RAPOPORT, Anatol (1975): Approaches to Peace Research. In NETTLESHIP, Martin A. – GIVENS, Dale eds.: *War, its Causes and Correlates*. Chicago, De Gruyter Mouton and Aldine Publishing. 43–53.
- RICHMOND, Oliver P. (2003): Realizing Hegemony? Symbolic Terrorism and the Roots of Conflict. *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 26, No. 4. 289–309. DOI: <https://doi.org/10.1080/10576100390209322>
- RICHMOND, Oliver P. (2011): *A Post-Liberal Peace*. Abingdon, Routledge.
- ROSENCRANCE, Richard – STEIN, Arthur A. eds. (1993): *The Domestic Bases of Grand Strategy*. Ithaca, Cornell University Press.
- RUBIN, Jeffrey – PRUITT, Dean – KIM, Sung Hee (1994): *Social Conflict: Escalation, Stalemate and Settlement*. Second Edition. New York, McGraw-Hill.
- RUMMEL, Rudolph J. (1981): *Understanding Conflict and War, Volume 5: The Just Peace*. Beverly Hills, SAGE Publications.
- RUSSETT, Bruce M. – KRAMER, Marguerite (1973): New Editors for an “Old” Journal. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 17, No. 1. 3–6. DOI: <https://doi.org/10.1177/002200277301700101>

- SAGAN, Scott D. (1993): *The Limits of Safety: Organizations, Accidents, and Nuclear Weapons*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- SHELLENBERG, James A. (1982): *The Science of Conflict*. New York, Oxford University Press.
- SHELLENBERG, James A. (1996): *Conflict Resolution: Theory, Research, and Practice*. State University of New York Press.
- SHELLING, Thomas C. (1960): *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- SHELLING, Thomas C. – HALPERIN, Morton H. (1961): *Strategy and Arms Control*. New York, The Twentieth Century Fund.
- SCHUMPETER, Joseph (1955): *Imperialism and Social Classes: Two Essays*. New York, Meridian Books.
- SHEFFIELD, Gary (2010): Introduction. In SHEFFIELD, Gary ed.: *War Studies Reader: From the Seventeenth Century to the Present Day and Beyond*. London, New York, Continuum. 1–16.
- SIPRI Databases 2018. Stockholm International Peace Research Institute. Elérhető: www.sipri.org/databases (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- SNIDAL, Duncan (1985): The Game Theory of International Politics. *World Politics*, Vol. 38, No. 1. 25–57.
- SNYDER, Glenn H. (1961): *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- SOUSA, Ricardo Real P. (2017): Genealogy of Behaviourist Peace Research. *Janus.net*, Vol. 8, No. 1. 1–22.
- SPAHO, Kenan (2013): Organizational Communication and Conflict Management. *Management*, Vol. 18, No. 1. 103–118.
- SZAYNA, Thomas S. – WATTS, Stephen – O'MAHONY, Angela – FREDERICK, Bryan – KAVANAGH, Jennifer (2017): *What Are the Trends in Armed Conflicts, and What Do They Mean for U.S. Defense Policy?* RAND, Washington. Elérhető: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1900/RR1904/RAND_RR1904.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- SZENES, Zoltán (2005): Katonai kihívások a 21. század elején. *Hadtudomány*, 4. sz.
- TERRIFF, Terry – CROFT, Stuart – JAMES, Lucy – MORGAN, Patrick M. (1999): *Security Studies Today*. Cambridge, Polity Press.
- The Correlates of War Project – History*. Elérhető: <http://correlatesofwar.org/history> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- TOROS, Harmonie – TELLIDIS, Ioannis (2013): Editor's introduction: Terrorism and peace and conflict studies: investigating the crossroad. *Critical Studies on Terrorism*, Vol. 6, No. 1. 1–12.

- UCDP – *Definitions, sources and methods for Uppsala Conflict Data Program Battle-Death estimates*. Elérhető: <https://ucdp.uu.se/downloads/old/brd/ucdp-brd-conf-41-2006.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- VÄYRYNEN, Raimo (1991): To Settle or to Transform? Perspectives on the Resolution of National and International Conflicts. In VÄYRYNEN, Raimo ed.: *New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*. London, SAGE Publications. 1–25.
- VOLKAN, Vamik (2006): *Killing in the Name of Identity: A Study of Bloody Conflicts*. Charlottesville, Pitchstone.
- VON CLAUSEWITZ, Carl (1984): *On War*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- WALLENSTEEN, Peter (2002): *Understanding Conflict Resolution: War, Peace, and the Global System*. London, SAGE Publications.
- WALLENSTEEN, Peter (2011): The Origins of Contemporary Peace Research. In HOGGLUND, Kristine – ÖBERG, Magnus eds.: *Understanding Peace Research: Methods and Challenges*. Abingdon, Routledge. 14–32.
- WEINSTEIN, Jeremy M. (2005): Resources and the Information Problem in Rebel Recruitment. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 49, No. 4. 598–624.
- World Development Report 2011: conflict, security, and development*. The World Bank, Washington. Elérhető: <http://documents.worldbank.org/curated/en/806531468161369474/pdf/622550PUB0WDR0000public00BOX361476B.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)

Vákát oldal

Etl Alex

Az emberi alapszükségletek elmélete a konfliktuselemzésben

Könyvünk eddigi fejezetei során elsősorban a konfliktuselemzés elméleti hátterére fókuszáltunk. Ennek keretében áttekintettük a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak konfliktusértelmezéseit, valamint a konfliktuselemzést megalapozó tudományágak főbb koncepcióit. A továbbiakban a gyakorlati szintet emeljük ki, és a konfliktuselemzés bizonyos módszertani eszközeit tekintjük át. Ennek során konkrét módszertani megközelítéseket és eszközöket mutatunk be, valamint ezzel párhuzamosan azok alkalmazhatóságával is foglalkozunk.

1. Az emberi alapszükségletek elmélete a konfliktuselemzésben

Az emberi alapszükségletek elméletének központi tézise, hogy léteznek olyan általános emberi szükségletek, amelyek kielégítése minden ember számára egyformán fontos, és amelyek kielégítése érdekében az emberek akár az (erőszakos) konfliktusokat is felvállalják. Ebből kifolyólag – az elmélet alapján – a társadalmi csoportok közti konfliktusok csak akkor rendezhetők megnyugtató módon, ha a konfliktusok kezelése során lehetőséget teremtünk ezeknek az emberi szükségleteknek a kielégítésére mindegyik, a konfliktusban érintett oldal számára. Ebben a fejezetben strukturális szempontból először az elméleti alapokkal foglalkozunk, majd ezt követően az elmélet gyakorlati alkalmazhatóságát vizsgáljuk. Végül az elmélet és a gyakorlat alapján bizonyos problémákra és hiányosságra hívjuk fel a figyelmet.

1.1. Az emberi alapszükségletek elmélete

Az általános emberi alapszükségletek (*basic human needs*) elmélete meglehetősen hosszú múltra visszatekintő tudományos hipotézis. Ennek az egyik legátfogóbb értelmezését adta Abraham Maslow 1953-ban publikált könyvében, amelyben az emberi motiváció pozitív elméletét kívánta megalapozni. Maslow pszichológiai munkája abból indult ki, hogy minden embernél egyformán beazonosíthatók bizonyos alapszükségletek, és az ezek kielégítésére irányuló törekvés általános motivációs elemként azonosítható. Maslow öt fő csoportba sorolja ezeket a szükségleteket (MASLOW 1953, 4. fejezet):

- fiziológiai szükségletek;
- biztonság;
- szeretet és valahova tartozás;
- elismerés, megbecsülés;
- önmegvalósítás.

Maslow elméletének központi eleme, hogy ezeknek a szükségleteknek a kielégítése nem feltétlenül tudatos. Másodszor pedig a szükségletek között alapvető hierarchiát feltételez, tehát azt állítja, hogy az alsóbb szinteken álló szükségletek kielégítésének meg kell történnie, mielőtt az ember átlép a következő szintre. (MASLOW 1953, 51.) Bár hangsúlyozza, hogy ez a hierarchia nem feltétlenül állandó és egyforma minden ember esetében, és nem minden egyes szükségletnek kell tökéletesen kielégülnie, ugyanakkor egyértelműen a hierarchia létezése mellett foglal állást. (MASLOW 1953, 53.)

Ezzel szemben kínál bizonyos alternatívát Paul Sites 1973-ban született munkája. (SITES 1973) Sites – Maslow munkájával szemben – már nyolc általános szükségletet azonosít. Ilyennek tekinti

- a konzisztens visszajelzést/következményt;
- a stimulációt;
- a biztonságot;
- az elismerést;
- a disztributív igazságosságot;
- a racionalitást és a racionálisnak tűnést;
- a jelentést;
- a kontrollt.

Sites ugyanakkor nem állít fel hierarchiát a szükségletek kielégítése között. Ezzel szemben úgy véli, hogy egyik szükséglet kielégítése sem egyértelműen fontosabb a többinél, tehát az emberek alapvetően mindegyik szükséglet kielégítésére egyformán törekednek életük során. (SITES 1973)

Összességében a szükségletek az emberi létezés és fejlődés követelményei. (GILLWALD 1990, 115.) Univerzálisak és mindenütt jelen lévők, nem köthetők időhöz vagy helyhez, hiszen minden embert érintenek, ezáltal pedig minden ember viselkedését befolyásolják. (GILLWALD 1990, 115.) Ezen túlmenően az is megállapítható, hogy a bemutatott szükségletek ilyen kategorizálása egyértelműen normatív, humanista, hiszen nem tekinti az elmélet részének az úgynevezett negatív szükségleteket (például agresszió, dominancia stb.). (GILLWALD 1990, 116.) Másfelől pedig ezek az általános szükségletek jól elhatárolhatók a vágyaktól és a szükségletek kielégítéséhez használt eszközöktől is. (GILLWALD 1990, 116.)

Az általános emberi szükségletek pszichológiai feltérképezése nyomán alkotta meg John Burton az emberi alapszükségletek (*basic human needs*) elméletét a konfliktuselemzés területén. Burton a szükségletek kielégítésére úgy tekint, mint az egyén számára nélkülözhetetlen feltételekre, amennyiben az a társadalom hasznos és együttműködő tagjává szeretne válni. Ezt megfordítva pedig nélkülözhetetlenek a társadalom rendezéséhez és túléléséhez is. (BURTON 1979, 59.) Ennélfogva e szükségletek kielégítése rendszerszintű érdeknek is tekinthető, hiszen a társadalom működőképeségének feltételeit jelentik. (BURTON 1979, 64.)

Burton számára az emberi alapszükségletek koncepciójánálisan lehetőséget teremtettek a konfliktuselemzés és -kezelés elméleti megalapozására. (RUBENSTEIN 2001) Másfelől pedig ez az irány lehetőséget kínált egy alternatíva felállítására a kulturális relativizmussal és a nemzetközi kapcsolatok területét uraló realista elméletekkel szemben. (RUBENSTEIN 2001) Burton véleménye szerint az emberi szükségletekre alapozott elmélet objektív alapot kínál a helyi szintű politikai és kulturális különbségek meghaladására, segít a konfliktusok alapjainak megértésében, a konfliktuskezelési folyamatok megtervezésében és a konfliktuselemzés – mint önálló tudományterület – kialakításában. (RUBENSTEIN 2001) Ahogy arra Richard E. Rubenstein rámutat, Burton munkája a konzervatív perszonalizmus – az egyén agresszív viselkedését előtérbe helyező filozófiai irányzattal – és a liberális szituacionalizmussal – a társadalmi struktúrák szerepét hangsúlyozó filozófiai irányzattal – szemben egyszerre kínált alternatívát, hiszen mindkét tradicionális megközelítés a fenyegetések

és ösztönzők valamilyen szintű kombinációját hangsúlyozta az emberi viselkedés szabályozása érdekében. Ezzel szemben az emberi alapszükségletek elmélete egy radikálisan optimista irányt fogalmazott meg. (RUBENSTEIN 2001)

Burton a munkája során Sites kategorizálását használta fel és egészítette ki egy kilencedik szükséglettel: a szerepvédelemmel. (BURTON 1979, 73.) Ezt követően Burton átfogalmazta és jelentős mértékben egyszerűsítette a Sites által kínált listát (BURTON 1984, 147.; SANDOLE 2013, 23.), amely alapján emberi alapszükségletként határozta meg

- az identitást;
- a részvételt/valahova tartozást;
- az elismerést/megbecsülést;
- a biztonságot.

Burton elmélete alapján ezen alapszükségletek kielégítésére az egyén akár az élete árán is törekedni fog. (BURTON 1984, 141.) Ebben a tekintetben tehát sem az elrettentés, sem a fizikai büntetéssel, megtorlással való fenyegetés vagy a fizikai erőszak konkrét használata nem lehet elégséges ahhoz, hogy az egyént tartósan megakadályozza alapszükségleteinek kielégítésében. Amennyiben az egyén alapszükségletei sérülnek vagy kielégítésük ellehetetlenül, úgy az egyén inkább a konfliktusok felvállalása mellett dönt még akkor is, ha ezzel a saját túlélését veszélyezteti.

Az emberi alapszükségletek elmélete fő téziseit tekintve egyértelműen társadalomközpontú. Más szóval a célja nem az, hogy az egyén boldogabb életet tudjon élni – jóllehet végső soron az elmélete alkalmazása ezt (is) eredményezi –, hanem a központi cél a társadalom működésének fenntartása és a társadalmi csoportok közti konfliktusok megoldása – legyenek ezek a konfliktusok akár kis közösségek között vagy nemzetállami szinten. (BURTON 1979, 79.) Az emberi szükségletek kielégítése a társadalom stabilitását hivatott elősegíteni, nem pedig az egyén boldogulását. (BURTON 1979, 81.)

Az emberi szükségletek kielégítése és a társadalmi harmónia kialakítása közti kapcsolat számos következménnyel jár. A társadalom harmonikus működéséhez az egyének járulnak hozzá, akik a saját céljaik megvalósítása érdekében kihasználják a társadalom adta lehetőségeket. (RAMASHRAY 1990, 126.) Ezáltal új szükségleteik keletkeznek, és az azok kielégítéséhez szükséges eszközöket is létrehozzák. (RAMASHRAY 1990, 126.) Ezen – destruktív vagy konstruktív – folyamat

során maguk az emberek és a társadalmi kontextus is megváltozik. (RAMASHRAY 1990, 126.) Ahhoz, hogy a folyamat végső soron konstruktív irányba mozduljon, az egyéneknek olyan társadalom létrehozásán kell munkálkodniuk, amely nemcsak az egyéni boldogulásukat, hanem a társadalom egészének harmonikus működését segíti elő. (RAMASHRAY 1990, 126.) Mindez pedig csak akkor lehetséges, ha az egyének képesek a szükségleteik kielégítésére. Ramashray Roy az emberi alapszükségletek kielégítése és a társadalmi harmónia kialakítása közti kapcsolat három fő pontját azonosítja munkája során (RAMASHRAY 1990, 126–127):

- Először, amennyiben az alapvető emberi szükségletek kielégülnek, úgy a konfliktusok gyökerei megszüntethetők. A konfliktusok elsősorban azért alakulnak ki, mert bizonyos egyéni szükségletek kielégülése akadályozott. Ez hosszú távon a viselkedés torzulásához vezet, ami pedig teret enged a konfliktusok kialakulásának. Ha azonban az alapszükségletek kielégíthetők, úgy a konfliktusok is megszüntethetők. Más szóval az egyéni szinten végbemenő torzulások a társadalmi szinten kialakuló konfliktusokban manifesztálódnak, a feladat tehát elsősorban a társadalom oly módon történő megszervezése, hogy az biztosítsa az egyén megfelelő fejlődési lehetőségeit.
- Másodszor, amennyiben az emberi alapszükségletek kielégítése veszélybe kerül az egyén szintjén, úgy az a társadalom harmonikus működését akadályozza. Ha tehát ezek az alapszükségletek válnak a konfliktuselemzés központi elemeivé, úgy a konfliktusok gyökérének azonosítása és kezelése is könnyebbé, hatékonyabbá válik. E szemlélet alapján a konfliktusok kialakulása során két kérdés merülhet fel. Egyfelől, hogy az adott szükségletek kielégülése a teljes lakosságban, vagy csak a lakosság egy részében megy-e végbe. Másfelől, hogy milyen mértékben és milyen módon beszélhetünk az adott szükségletek kielégüléséről. Ezáltal a szükségletek tényszerű és objektív értékelési pontként alkalmazhatók egy-egy konfliktus elemzése során.
- Harmadszor, az elmélet szerint minden konfliktus magában hordozza valamilyen módon az emberi szükségletek kielégületlenségét egy bizonyos csoport szempontjából. Miután ezt sikerült azonosítani, megnyílik a konfliktus rendezéséhez vezető út is. Ezáltal az emberi szükségletek elemzése nemcsak a konfliktusok elemzéséhez, de azok megoldásához is elengedhetetlenül fontossá válik.

Az emberi szükségletek elmélete tehát egyértelmű normatív tartalmat is hordoz magában, hiszen nemcsak azt állítja, hogy csak az emberi szükségletek kielégítésén keresztül fejlődhet az egyén, ezáltal pedig maga a társadalom is, hanem hogy az emberi alapszükségletek kielégítése az egyetlen morális módja az egyén életének. (RAMASHRAY 1990, 129.)

A konfliktuselemzés szempontjából vizsgálva megállapítható, hogy a konfliktusok rendezése csak akkor történhet meg, ha a konfliktusban érintett felek egyaránt lehetőséget kapnak a saját alapszükségleteik kielégítésére. Amennyiben ez nem teljesül, úgy valódi konfliktuskezelésről sem beszélhetünk. Összességében pedig az elméletnek három fő következménye van a konfliktusok elemzésére és kezelésére vonatkoztatva.

Egyfelől az emberi alapszükségletek vizsgálata lehetőséget teremt a konfliktusok differenciálására. Burton nézőpontja alapján ugyanis elkülöníthetünk egymástól valódi, szükségletalapú konfliktusokat, amelyek a konfliktuskezelés gyakorlatát igénylik, és olyan érdekalapú vitákat, amelyek sokkal inkább a stratégiai tanulmányok, hagyományos diplomácia és alternatív vitarendezés kérdéskörébe tartoznak. (RUBENSTEIN 2001) Előbbi esetben ugyanis az elrettentés vagy a fizikai erőszak alkalmazása nem képes a konfliktus gyökereit megszüntetni, legfeljebb ideiglenesen fedheti el azokat. Ezen túlmenően és ehhez szorosan kapcsolódóan a szükségletalapú konfliktusok rávilágítanak az olyan kifejezések, mint „vitarendezés” vagy „tárgyalás” önellentmondásaira, hiszen az ilyen jellegű konfliktusok csak a szükségletek kielégítésével szüntethetők meg. (RUBENSTEIN 2001)

Végezetül pedig az elmélet lehetőséget teremt a konfliktuselemzés és konfliktuskezelés összekapcsolására is. A konfliktuskezelés ebben a tekintetben – szemben az ideiglenes vitarendezéssel – elsősorban az emberi alapszükségletek kielégítésére fókuszál, segíti azok azonosítását a konfliktusban érintett felek számára, valamint azokra a módszerekre helyezi a hangsúlyt, amelyek kölcsönösen elősegítik ezen szükségletek kielégülését. (RUBENSTEIN 2001)

Csak azok a konfliktuskezelési módszerek járhatnak tehát sikerrel, amelyek központi fókuszukba helyezik az alapszükségletek kielégítését, és egyformán lehetőséget teremtenek erre a konfliktusban érintett valamennyi fél számára. Miközben az egyes szereplők érdekei változhatnak és tárgyalások útján módosíthatók, addig ugyanez nem igaz az alapszükségletekre. Ezáltal Burton – Christopher Mitchell kifejezésével élve – megteremtette a „szükségletek emberét” alternatívát kínálva a realista „agresszív” „hobbesi” emberképnek. (MITCHELL 1990, 153.)

2. A gyakorlati alkalmazhatóság lehetőségei

Burton az emberi alapszükségletek elméletét egyértelműen azzal a céllal vázolta, hogy az a konfliktuselemzés és -kezelés gyakorlata során is alkalmazható legyen. Ebben a tekintetben maga az elmélet egyfajta terápiának tekinthető, amelynek feladata, hogy helyrehozza az addig alkalmazott hibás folyamatokat. A következőkben az emberi alapszükségletek elméletének néhány gyakorlati vetületét tekintjük át. Az esettanulmányok nem konkrét konfliktuskezelési esetek köré csoportosulnak, hanem sokkal inkább bizonyos módszertani megközelítéseket vázolnak néhány vonatkozó példa bemutatásával.

2.1. Konfliktuskezelés az emberi alapszükségletek elméletén keresztül

Herbert C. Kelman az alapszükségletek elméletének gyakorlati alkalmazhatóságát mutatja be az interaktív problémamegoldáson keresztül, az 1980-as években zajló izraeli–palesztin békefolyamat viszonylatában. Az interaktív problémamegoldás Kelman értelmezésében egy nem hivatalos, harmadik fél által szervezett konfliktuskezelési módszer. Ennek lényege elsősorban nem a megoldási javaslatok ajánlása a résztvevők számára, hanem annak a folyamatnak a támogatása, amely aztán majd elvezethet a megoldás létrejöttéhez. (KELMAN 1990, 285.) A konfliktusban érintett felek a workshopok során érintkezésbe lépnek egymással, és kölcsönösen megismerik a másik felet. Kelman hangsúlyozza, hogy ezek a workshopok egyszerre rendelkeznek oktatási és politikai céllal. Egyfelől pozitívan próbálják befolyásolni a résztvevők viselkedését, percepcióját, másfelől viszont megpróbálják a pozitív változásokat a politikai szintre is becsatornázni. Minél közelebb van ugyanakkor egy résztvevő a politikai szinthez, várhatóan annál nehezebben változtatható majd az álláspontja is. (KELMAN 1990, 286.) Ennélfogva a workshopok általában egyszerre több szinten zajlanak – például politikai szereplők, politikai befolyással rendelkező szereplők, akadémikusok stb. –, és a konfliktusban direkt módon érintett felek vesznek részt bennük. (KELMAN 1990, 287.)

Az emberi alapszükségletek elmélete meghatározza az interaktív konfliktusmegoldási workshopok struktúráját, amelyek célja elsősorban mindkét fél alapszükségeit kielégítő megoldások létrejöttének elősegítése.

(KELMAN 1990, 289.) A folyamat során a résztvevőknek lehetősége nyílik arra, hogy feltérképezzék és megértsék saját, illetve a másik fél alapszükségeit, ezáltal pedig új perspektívákra tegyenek szert a konfliktus egészét illetően. Ahogy Kelman megfogalmazza, a legfontosabb feladat a konfliktus keretezésének átalakítása: míg sok esetben az érintett felek hajlamosak a konfliktusra zéró összegű játszmaként tekinteni, addig ez a mentális kép gyakran megváltoztatható és pozitív összegű játszmává transzformálható. Így például ha az izraeli–palesztin kérdést területi vitaként koncepcionalizáljuk, úgy egyértelműen zéró összegű problémával szembesülünk, hiszen az egyik oldal számára elkönyvelt területi nyereség a másik oldalon területi veszteséget eredményez. (KELMAN 1990, 290.) Ha ugyanakkor a konfliktust az ontológiai szükségletek mentén határozzuk meg – például identitás, biztonság –, akkor máris tér nyílhat az alapszükségletek kielégítésére. Konkrétabban: a tárgyalás nem a határvonalról zajlik, hanem arról, hogy hogyan biztosítható Izrael állam biztonsága a palesztinok önrendelkezése mellett. (KELMAN 1990, 290.) Vagy megfordítva: hogyan biztosítható a palesztin nemzeti identitás kifejezése az izraeli biztonsági garanciák fenntartása mellett. Ezzel együtt Kelman hangsúlyozza – kissé ellentmondva a Burtontól származó alapoknak –, hogy véleménye szerint nem minden alapszükséglet elégíthető ki egyformán, és nem minden konfliktushelyzet transzformálható pozitív összegű játszmává.

Ugyanakkor a konfliktusok emberi szükségletek mentén történő meghatározása előbbre viheti a konfliktuskezelési folyamatot. Ez Kelman szerint csak úgy valósítható meg, ha a workshopok résztvevői direkt módon érintettek az adott konfliktusban. További fontos tényező, hogy a találkozón meghatározott pontok nem kötelező jellegűek, hiszen azokat nem is a hivatalos szinten hozzák, ám optimális esetben becsatornázódnak a hivatalos folyamatokba. (KELMAN 1990, 292.) Ennek egyik előfeltétele, hogy a konfliktuskezelést elősegítő harmadik fél direkt módon nem avatkozik bele a folyamatba, csak az ahhoz szükséges feltételek létrejöttét és a szükséges interakciók kialakítását segíti elő. Végezetül pedig a workshopok egyenlő felek között zajlanak, azaz mindkét fél számára egyforma lehetőséget teremtenek. (KELMAN 1990, 292.) A workshopok struktúrájukat tekintve először a konkrét szükségletek azonosítására és azok kölcsönös megértésére összpontosítanak, ezt követően térnek csak rá a lehetséges megoldási lehetőségek elemzésére. (KELMAN 1990, 295.)

Susan Allen Nan és Jacquie L. Greiff szintén az emberi alapszükségletek elméletének gyakorlati (ám kezdetben implicit) alkalmazását vizsgálja

a grúz–déloszét konfliktuskezelési workshopok elemzésén keresztül. Allen Nan és Greiff ennek kapcsán egy négylépcsős folyamatot vázol fel. Az első ezek közül a kapcsolatfelvételtre és az ebben rejlő potenciális lehetőségek feltérképezésére fókuszál. A kezdeti szakasz célja, hogy a konfliktusban érintett felek határozzanak arról, hogy egyáltalán lehetséges-e számukra a konfliktuskezelés folytatása. (ALLEN NAN – GREIFF 2013, 209.) Ennek eredményeképp a két fél általában elismeri, hogy egyikük sem rendelkezik megfelelő információval a másik humanitárius szükségleteit illetően. Amennyiben ez a felismerés megszületik, az alapot teremti a tárgyalások további folytatására.

Ezt követően a második szakasz elsősorban a bizalomerősítésre fókuszál, amelynek alappilléreként a helyi szintű kezdeményezések szolgálnak. A folyamat során a diskurzus általában olyan alapkérdések körül formálódik, mint az ivóvíz vagy a megfelelő egészségügyi ellátás biztosítása a konfliktusban direkt módon érintettek számára. (ALLEN NAN – GREIFF 2013, 210.) Az ilyen, mikroszintű – mindkét fél által támogatható – kezdeményezések pedig megalapozhatják a jövőbeli együttműködést a kölcsönös bizalom megteremtésén keresztül.

A harmadik szint lényegi eleme a helyi fókuszú kezdeményezések regionálissá tétele. (ALLEN NAN – GREIFF 2013, 210.) Más szóval a felek a kezdeti sikerek után megpróbálják kiterjeszteni az együttműködést nagyobb léptékben is (például a regionális szintű egészségügyi ellátás egészére nézve).

Végül a negyedik szakasz központi célja a helyi szereplők (azaz a konfliktusban érintett felek) szerepvállalásának fokozása annak érdekében, hogy a konfliktuskezelést támogató harmadik félre többé ne legyen szükség az együttműködés fenntartásához. (ALLEN NAN – GREIFF 2013, 210–211.) Allen Nan és Greiff álláspontja szerint a módszer sikerének egyik legfontosabb feltétele, hogy a konfliktusban érintett felek képesek legyenek egymás emberi alapszükségeinek feltérképezésére, megértésére és ezáltal az emberközi kapcsolatok kialakítására. Ennélfogva a konfliktuskezelés direkt módon nem az átpolitizált, mindenki számára ismert, stratégiai szintű problémákra fókuszál, hiszen ezek terén a résztvevők általában szilárd véleményrendszerrel rendelkeznek. (ALLEN NAN – GREIFF 2013, 211.) Ehelyett a kapcsolatok javítása mikroszinten kezdődik, ami aztán idővel a kölcsönös bizalom megteremtését követően elvezethet a makroszintű problémák orvoslásához.

Mohammed Abu-Nimer a Srí Lanka-i, az izraeli–palesztin és a Fülöp-szigeteki mindanaói konfliktusok mentén vizsgálja az emberi alapszükségeket

elméletének további alkalmazási lehetőségeit. Abu-Nimer szerint az ilyen jellegű konfliktuskezelés első lépése az „ellenség humanizálása”, azaz a konfliktusban részt vevő felek ráébredtése a közös emberi vonásokra. Ennek elsődleges szerepe az egymásról alkotott percepciók megváltoztatása és pozitív irányba mozdítása. Ugyanakkor ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy már itt lehetőség nyílik az alapszükségletek kölcsönös kielégítésére. Például míg egy-egy konfliktus során elképzelhető, hogy a szemben álló felek egyáltalán nem lépnek direkt kapcsolatba egymással, addig a konfliktuskezelés során kialakuló érintkezések segítik az interperszonális kötelékek kialakítását. Ahogy Abu-Nimer – számos más kutatás nyomán – rámutat, az izraeli és palesztin delegációk a workshopok során kölcsönösen felismerték a másik szükségleteit, és elismerték e szükségletek legitimitását. Ehhez hasonlóan a mindanaói muszlimok és katolikusok kezdeti találkozási rávilágítottak arra, hogy a szemben álló felek meglehetősen hasonló alapszükségletekkel rendelkeznek. (ABU-NIMER 2013, 166–167.)

Miután megtörténik a másik fél humanizálása, a konfliktuskezelés is a következő szintre léphet, amely már direkt módon a szükségletek kielégülésének útjában álló problémák azonosítására fókuszál. Ahogy a résztvevők között megerősödnek az interperszonális kapcsolatok, úgy egy sajátos identitásformát is kialakítanak egymás között, mivel felismerik, hogy meglehetősen hasonló célokért és végső soron a békés rendezésért dolgoznak. Ez ugyanakkor hosszú és nehéz folyamat, amelynek útjában számos tényező áll. Abu-Nimer szerint ezek közül a legfontosabbak az alábbi módon alakulnak (ABU-NIMER 2013, 168–174.):

- A szemben álló fél *identitásszükségletének tagadása* jelentős mértékben alááshatja az alapszükségletek kölcsönös (f)elismerését. A tárgyalások során az izraeli fél gyakran hivatkozott arra, hogy a palesztinok nem alkotnak önálló népcsoportot, hanem araboknak vagy muszlimoknak minősülnek. Ezzel szemben a palesztinok az izraeli identitás létezését tagadták, és a zsidóságot vallási kisebbségként kezelték. Hasonlóan a mindanaói keresztények tagadták, hogy a szigeten élő muszlimok önálló etnikai csoportot alkottak volna, míg a muszlimok a keresztények jogát tagadták arra vonatkozóan, hogy saját hazájuknak tekintsék a szigetet, hiszen ők csak „letelepedtek” ott. Már a két példa alapján jól látható, hogy a másik identitásának tagadása egyformán érinti mind a többségi, mind pedig a kisebbségi csoportokat. Ennek oka, hogy a másik identitásának tagadásán keresztül az adott csoport saját identitástudatát

erősíti, valamint saját morális, etnikai, nemzeti és vallási felsőbbrendűségének képzetét alkotja meg.

- A fentiekhez hasonlóan funkcionál az áldozati szerep fölötti versengés is. A konfliktusban érintett felek egyaránt hajlamosak saját áldozati szerepük kiemelésére, ami egyfajta áldozati versengés kialakulásához vezet köztük. A versengés központi célja, hogy az adott fél bizonyítsa, mennyivel többet szenvedett a konfliktus során, miközben hajlamos a másik fél szenvedéseit kevésbé fontosnak, kevésbé fájdalmasnak és kevésbé komolynak minősíteni. Ezzel szemben ha a résztvevők képesek az áldozati szerepért folytatott versengés meghaladására, úgy az jelentős teret nyithat a kölcsönös megértés számára, ezzel elősegítve a konfliktus további rendezését.
- Végezetül az emberi alapszükségletek alkalmazása könnyen átbillenhet az azonosság hangsúlyozásába, ami pedig a konfliktusban részt vevő felek közül a domináns csoport céljainak elérését segíti. Ilyen esetekben a domináns csoportok tagjai általában elismerik a különböző vallási és kulturális értékek létezését, ugyanakkor továbbra is vonakodnak attól, hogy ezeket a hegemon identitásuk keretrendszerébe ültessék. Ehelyett – arra hivatkozva, hogy a konfliktusban részt vevő felek mind általános emberi alapszükségletekkel rendelkeznek – a közös (domináns csoportnak megfelelő) identitás kialakítására törekszenek. Például a Srí Lanka-i szingaléz buddhisták hajlamosak voltak a közös Srí Lanka-i identitástudat hangsúlyozására, amiből következően a tamil hindu vagy muszlim identitás jelentőségét csökkentették volna. Ezáltal bár a szingaléz narratíva a közös identitást hangsúlyozza, mégis delegitimálja a másik fél alapszükségleteinek kielégítésére vonatkozó törekvéseit.

A szemben álló felek kölcsönös humanizálása és az egyaránt létező emberi alapszükségletek (f)elismerése az első – elengedhetetlenül fontos – lépés a konfliktuskezelés felé. Ahogy azonban Abu-Nimer hangsúlyozza, a folyamat nem lehet teljes, ha a csoportok közti különbségek minimalizálását vagy elfedését eredményezi, hiszen ezek a különbségek – például az identitás terén – maguk is nélkülözhetetlenek a szükségletek kielégítéséhez. Éppen ezért a cél a különbségek relativitásának elfogadása az univerzális emberi szükségletek megléte mellett. (ABU-NIMER 2013, 174.) Ez az elfogadás biztosíthatja aztán a későbbiekben

az együttélés alapfeltételeit a többségi és a kisebbségi csoportok között. Ez a megközelítés akár az etnikai vagy vallási összetűzéseknek is képes gátat szabni, amennyiben az állami intézmények és a jogállami berendezkedés támogatja azt. Ennek alapján ugyanis az egyén felismeri azt, hogy az emberek egyaránt rendelkeznek bizonyos alapszükségletekkel, ugyanakkor azok artikulálása más-más kontextusban történik. (ABU-NIMER 2013, 174–175.) Továbbra is elképzelhető, hogy az egyén a saját identitását tartja majd felsőbbrendűnek, ugyanakkor képes lesz tiszteletben tartani és együtt élni más csoportok identitásával is, köszönhetően annak, hogy bizonyos strukturális tényezők, például szociális tabuk erre kényszerítik. A hagyományos emberi alapszükségletek elméletének képviselői szerint már ez a tudatosság elvezethet a konfliktus megoldásához szükséges strukturális változásokhoz, ugyanakkor Abu-Nimer szerint az ilyen jellegű passzív elfogadás – például Észak-Írországbán vagy a Dél-afrikai Köztársaságban az apartheid utáni időszakban – ennek éppen az ellenkezőjét demonstrálja. (ABU-NIMER 2013, 175.) Hiszen az ilyen passzív elfogadáson alapuló rendezések képtelenek az emberközi kapcsolatok kiépülésének támogatására a konfliktusban érintett csoportok között, ennél fogva pedig a konfliktusok jövőbeli kiújulásának is alapot adnak.

3. Koncepcionális és gyakorlati problémák

Amint elfogadjuk az emberi alapszükségletek elméletének központi tézisé, nevezetesen hogy az egyének rendelkeznek bizonyos alapszükségletekkel, amelyek kielégítésére akár saját életük veszélyeztetése árán is töreksenek, egyből azzal a kérdéssel szembesülünk, hogy mik lehetnek ezek az univerzális szükségletek. Ahogy a fejezet első részében is tárgyaltuk, az univerzális szükségletek azonosítására számos különböző megközelítés született – például Maslow, Sites, Burton révén – az elmúlt évek során. Anélkül, hogy ezeket újra megismételnénk, megelégszünk annyival, hogy az univerzális emberi alapszükségletek azonosítása első-sorban a pszichológia tudományterületének feladata. Ezen túlmenően viszont számos további koncepcionális és gyakorlati problémát azonosíthatunk az elméletet vizsgálva.

Koncepcionális szempontból az egyik legfontosabb ezek közül, hogy bár Burton megalkotta az emberi alapszükségletek elméletét, ugyanakkor nem társított hozzá elméletet a szükségleteket kielégítő tényezőkkel

kapcsolatban. (MITCHELL 1990, 166–171.) Ezzel ellenkezőleg Burton és az őt követő gondolkodók relativizálták ezeket a tényezőket. (RUBENSTEIN 2001)

Konkrét példával élve: ha az identitás mindig, mindenhol egyformán jelentkező emberi alapszükséglet, ezzel szemben viszont az annak kielégítéséhez szükséges tényezők csak a helyi történelmi és társadalmi dinamikáktól függenek, akkor lényegében lehetetlenné válik annak meghatározása, hogy mi lesz képes véget vetni az identitásalapú konfliktusoknak. (RUBENSTEIN 2001) Rubenstein szerint jól szimbolizálja ezt a 2000–2001-ben összeomló oslói békefolyamat. Bár a palesztin és izraeli tárgyalók éveken keresztül folytatták a jóhiszemű tárgyalásokat egymás identitás- és biztonságsszükségeinek feltérképezése érdekében, ugyanakkor a szekuláris perspektívából folytatott munka nem volt képes arra, hogy a csoportidentitások vallási vetületeit is számításba vegye. (RUBENSTEIN 2001) Mivel azonban az érintett nemzeti identitások egyaránt rendelkeztek szekuláris és vallási vetülettel is, ennél fogva a folyamat nem lehetett hosszú távon sem sikeres. Ez a példa jól szimbolizálja, hogy amennyiben az adott csoport alapszükségletét a csoport történelmi kontextusán keresztül határozták volna meg az ahhoz szükséges kielégítő tényezők pontos feltérképezésével, demisztifikálható lehetett volna az alternatív kielégítő tényezők felmérésének folyamata is. (RUBENSTEIN 2001)

Az emberi alapszükségletek elméletének gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban Abu-Nimer három fő problémát emel ki. Ezek közül az első, hogy az elméletből teljes egészében hiányzik a kulturális különbségek szerepe. (ABU-NIMER 2013, 175.) Ezek a különbségek ugyanakkor nagyon is valóságosan megjelenhetnek a konfliktusok kezelése során. Ennek oka, hogy a kulturális eltérések – beleértve a vallási különbségeket is – alapvetően befolyásolják a felek diskurzusát – verbális és nonverbális kommunikációját –, szimbólum- és metaforarendszerét, ezáltal pedig rendkívül bonyolulttá teszik a kölcsönös megértés elősegítését, vagyis megnehezítik az emberi alapszükségletek kölcsönös elfogadását és az elmélet további gyakorlati alkalmazását. (ABU-NIMER 2013, 176.) Tehát – még ha világos is az emberi alapszükségletek kölcsönös megléte – a kulturális különbségek ignorálása alááshatja a békefolyamat további szakaszait. Éppen ezért Abu-Nimer érvelése szerint az emberi alapszükségletek elméletének alkalmazása csak akkor lehet sikeres, ha az kiegészül a megfelelő kulturális, antropológiai ismeretekkel, és képes a kulturálisan megfelelő eszközök alkalmazására a szükségletek kielégítése során. Abu-Nimer példát is hoz

a kulturális különbségek problematikájára az izraeli–palesztin konfliktus (oszlói békefolyamat) kapcsán. Véleménye szerint a folyamatban érintett izraeli résztvevők hajlamosak voltak – a biztonságra vonatkozó szükségletük hangsúlyozása során – a katonai felsőbbrendűségüket hangsúlyozó diskurzust kialakítani. Ezzel szemben a palesztinok – szintén a biztonságra vonatkozó szükségletük hangsúlyozása során – rendszerint hivatkoztak a mártíromságra vagy különböző iszlám vallási forrásokra a saját érvrendszerük alátámasztása érdekében. (ABU-NIMER 2013, 177.) Ennek eredményeképpen mindkét fél a saját jelentésrendszerén keresztül értelmezte a másik oldal érvrendszerét, ami megakadályozta az előrelépést a folyamatban.

Abu-Nimer másik fő kritikája, hogy az alapvető emberi szükségletek elmélete figyelmen kívül hagyja a hatalmi dinamikák vonzatait. Burton tézise alapján ugyanis ezek a hatalmi tényezők irrelevánssá válnak, miután a konfliktusban érintett felek magukévá teszik az emberi alapszükségletek elméletét, és azon keresztül próbálják megoldani a konfliktust. Mindazonáltal a gyakorlat azt mutatja, hogy a konfliktusban érintett felek már a kezdetektől a hatalmi paradigma adta előfeltevéseiket követik. (ABU-NIMER 2013, 178.) Ilyen előfeltevések lehetnek például, hogy

- az egyének alapvetően önző módon cselekednek;
- a felek egyoldalúan küzdenek a saját érdekeik eléréseért;
- a versengés jobb, mint az együttműködés;
- a „kemény” képességek – például gazdasági, katonai – többet érnek a „puha képességeknél”. (ABU-NIMER 2013, 179.)

Az ilyen – Abu-Nimer által realistának bélyegzett – paradigmákat a felek előszeretettel hangsúlyozzák a konfliktuskezelés során. Bár Burton szerint az érintett résztvevők egy egyszerű haszon-költség számítás alapján racionális úton is rájönnek arra, hogy az ilyen dinamikák fenntartása nem kifizetődő, az Abu-Nimer által sorolt gyakorlati tapasztalatok mindezt nem támasztják alá. Az elméletben megválaszolatlan központi kérdés pedig az, hogy a hatalmi szempontból domináns fél miért adná fel kiváltságos, domináns helyzetét az adott konfliktusban. Ráadásul még ha az adott dialógus keretein belül sikerül is ezeket a dinamikákat leküzdeni, a tapasztalatok alapján a hazai környezetbe való visszatérést követően a felek hajlamosak a megelőző hatalmi viszonyokat felújítani. Erre lehet megoldás Abu-Nimer szerint a hagyományos haszon-költség számításon túlmenően a részt vevő

felek konfliktusidentitásának azonosítása. Abu-Nimer munkája ugyanakkor nem tér ki arra, hogy pontosan mit kellene ennek magába foglalnia.

Végezetül az Abu-Nimer által megjelölt harmadik fő probléma a konfliktusban érintett felek érzelmi problémáira vonatkozik. Megint csak a Burton által javasolt megoldásból kiindulva a kezdő költség-haszon számítás bizonyos mértékig sikeres lehet, ugyanakkor a racionális gondolkodást jelentős mértékben torzíthatják a résztvevők érzelmi problémái, amelyek a konfliktus okozta sebekből fakadnak. (ABU-NIMER 2013, 182.) A sérülések, az áldozati szerep, a kölcsönös bizalmatlanság, az árulás érzete, a történelmi események eltérő narrációja és akár a személyes traumák egyértelműen akadályozzák a gyakorlatban az érintett felek közti konfliktuskezelést és a racionális gondolkodáson keresztül történő kölcsönös megértést. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ha a konfliktuskezelést elősegítő harmadik fél képtelen az érzelmi problémák leküzdésének támogatására, úgy a végeredmény nagyon gyakran csak korlátozott maradhat. (ABU-NIMER 2013, 182.) Így például bár a résztvevők képesek lesznek racionálisan és analitikus módon elemezni a saját konfliktusukat, ugyanakkor – az érzelmi terhek fenntartása mellett – továbbra is félelemmel és kölcsönös bizalmatlansággal tekintenek majd egymásra, ezáltal pedig ellehetetlenítik a konfliktus gyökereinek megoldását.

4. Összegzés

A fejezetünkben az emberi alapszükségletek elméletét tekintettük át. Munkánk első felében az emberi alapszükségleteket vizsgáltuk a pszichológia tudományterületének munkáin keresztül. Ebben a tekintetben különbséget tettünk Abraham Maslow (hierarchikus szükségletalapú) és Paul Sites (nem hierarchikus szükségletalapú) elméletei között. Ezt követően John Burton emberi alapszükségletek elméletével foglalkoztunk. Burton elméletének központi tézise alapján az egyének akkor is törekednek emberi alapszükségeik kielégítésére, ha azzal akár a saját életüket veszélyeztetik. Ettől az erőszakkal való fenyegetés vagy maga a konkrét erőszak sem tántoríthatja el őket. Amennyiben az egyén alapszükségei sérülnek egy adott helyzetben, úgy valószínűleg a konfliktus felvállalása mellett fog dönteni. A konfliktuselemzés és -kezelés szempontjából mindez azt jelenti, hogy az erőszakos konfliktusok gyakran visszavezethetők az emberi alapszükségletek sérülésére. Egy adott konfliktus csak akkor rendezhető

tartósan, ha a megoldás során mindegyik érintett fél lehetőséget kap saját emberi alapszükségleteinek kielégítésére. Különbséget tehetünk tehát az ideiglenes vitarendezés és a valódi konfliktuskezelés között, amely az emberi alapszükségletek kielégítését tekinti fő céljának. Mindemellett arra is rámutattunk, hogy az emberi alapszükségletek elmélete egyértelműen társadalom-központú, hiszen bár az egyén szintjén hangsúlyozza a szükségletek kielégülésének fontosságát, ugyanakkor elsődleges célja a társadalom hatékony és harmonikus működésének kialakítása.

A fejezet második felében az elmélet gyakorlati alkalmazhatósági lehetőségeit vizsgáltuk. Ennek során nem konkrét esettanulmányokon keresztül, hanem módszertani megközelítésekkel szemléltettük az elmélet alkalmazhatóságát. Herbert C. Kelman, Susan Allen Nan és Jacquie L. Greiff nyomán bemutattuk az interaktív problémamegoldó workshopok által nyújtott lehetőségeket, azok felépítését, belső struktúráját, napirendjét, valamint a workshopokat szervező harmadik fél szerepét is. Ezt követően Mohammed Abu-Nimer elemzésén keresztül tekintettük át az emberi alapszükségletek elméletének további alkalmazhatósági lehetőségeit. Így például rámutattunk a konfliktusban érintett felek kölcsönös humanizálására és a folyamat útjában álló potenciális akadályokra is. Szintén Abu-Nimer nyomán ismertettük a különbségek relativitásának elfogadási folyamatát.

Végül a fejezet utolsó részében az emberi alapszükségletek néhány koncepcionális és gyakorlati problémájára hívtuk fel a figyelmet. Egyfelől Christopher Mitchell és Richard E. Rubenstein munkáira alapozva bemutattuk, hogy miért problémás Burton koncepciója az alapszükségleteket kielégítő tényezőkkel kapcsolatban. Ennek kapcsán láthattuk, hogy Burton relativizálja ezeket a tényezőket, ami belső önellentmondáshoz vezet, hiszen ha az adott szükséglet univerzális, ám az annak kielégítéséhez szükséges tényezők csak a helyi történelmi és társadalmi dinamikáktól függenek, akkor lényegében lehetetlenné válik annak meghatározása, hogy mi lesz képes véget vetni a szükségletalapú konfliktusoknak. Ezt követően – ismét Abu-Nimer vizsgálatára támaszkodva – az elmélet gyakorlati problémáit tekintettük át. Így például foglalkoztunk a kulturális kérdések figyelmen kívül hagyásának problémájával, a helyi szintű hatalmi dinamikák ignorálásával és a konfliktusban érintett felek érzelmi problémáival.

Felhasznált irodalom

- ABU-NIMER, Mohammed (2013): Basic Human Needs: bridging the gap between theory and practice. In AVRUCH, Kevin – MITCHELL, Christopher eds.: *Conflict Resolution and Human Needs. Linking theory and practice*. Abingdon, Routledge. 165–185.
- ALLEN NAN, Susan – GREIFF, Jacquie L. (2013): Basic Human Needs in practice: the Georgian–South Ossetian Point of View process. In AVRUCH, Kevin – MITCHELL, Christopher eds.: *Conflict Resolution and Human Needs. Linking theory and practice*. Abingdon, Routledge. 202–2015.
- BURTON, John W. (1979): *Deviance Terrorism & War. The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*. Canberra, Australian National University Press.
- BURTON, John W. (1984): *Global Conflict: The Domestic Sources of International Crisis*. Brighton, Wheatsheaf Books.
- GILLWALD, Katrin (1990): Conflict and Needs Research. In BURTON, John W. ed.: *Conflict: Human Needs Theory*. London, Palgrave Macmillan. 115–124. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-21000-8_6
- KELMAN, Herbert C. (1990): Applying a Human Needs Perspective to the Practice of Conflict Resolution: The Israeli–Palestinian Case. In BURTON, John W. ed.: *Conflict: Human Needs Theory*. London, Palgrave Macmillan. 283–297. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-21000-8_15
- MASLOW, Abraham H. (1953): *Motivation and Personality*. New York, Harper & Row.
- MITCHELL, Christopher (1990): Necessitous Man and Conflict Resolution: More Basic Questions About Basic Human Needs Theory. In BURTON, John W. ed.: *Conflict: Human Needs Theory*. London, Palgrave Macmillan. 149–176. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-21000-8_8
- RAMASHRAY, Roy (1990): Social Conflicts and Needs Theories: Some Observations. In BURTON, John W. ed.: *Conflict: Human Needs Theory*. London, Palgrave Macmillan. 125–148. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-349-21000-8_7
- RUBENSTEIN, Richard E. (2001): Basic Human Needs: The Next Steps in Theory Development. *The International Journal of Peace Studies*, Vol. 6, No. 1. Elérhető: www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol6_1/Rubenstein.htm (A letöltés dátuma: 2018. 09. 21.)
- SANDOLE, Dennis J. D. (2013): Extending the reach of Basic Human Needs: a comprehensive theory for the twenty-first century. In AVRUCH,

Kevin – MITCHELL, Christopher eds.: *Conflict Resolution and Human Needs. Linking theory and practice*. Abingdon, Routledge. 21–39.

SITES, Paul (1973): *Control: The Basis of Social Order*. New York, Dunellen Publishing.

Pénzváltó Nikolett

Konfliktustranszformáció

1. Mi a konfliktustranszformáció?

A konfliktustranszformáció mint önálló iskola a 80-as évek végén, a 90-es évek elején jött létre. Arról, hogy valóban önálló iskola-e, és mennyiben különül el a konfliktuskezelés más irányzataitól, a mai napig vita van tudományos körökben. Hugh Miall értelmezése szerint a konfliktustranszformációt nem egy teljesen új megközelítésnek érdemes tekinteni, hanem a konfliktus elemzésével foglalkozó tudományterület, illetve elméletek újrakonceptualizálásaként azzal a céllal, hogy a diszciplínát relevánsabbá tegyék a jelen konfliktusaira nézve. A konfliktusok természetében ugyanis számos alapvető változás ment végbe, ami szükségessé teszi ezt az újraértelmezést: napjaink erőszakos konfliktusainak fő jellemzői az aszimmetria, az időbeli elhúzóds és a rendkívüli komplexitás. (MIALL 2004, 3.)

Maga a konfliktustranszformáció elnevezés magyarázata szintén megérdemel egy mondatot: az iskola célja, hogy a konfliktusokat társadalmilag hasznos, nem destruktív folyamattá transzformáljuk, amelynek fontos része, hogy az érintett társadalmak áttérjenek az erőszakos eszközökről a nem erőszakos eszközök alkalmazására a konfliktusban.

A konfliktustranszformációnak számos elmélete és képviselője van. Ezek vagy elemzők és értelmezők – például Edward Azar és Raimo Väyrynen, amikor megpróbálják megmagyarázni a kortárs konfliktusok kialakulását és átalakulását –, vagy előíró jellegűek, mint Adam Curle és John Paul Lederach, akik a békeépítők számára kínálnak eszközöket ahhoz, hogy felismerjék az utat a konfliktustól a kívánt eredményekig. Egyes megközelítések pedig, például Johan Galtung vagy Hugh Miall, kísérletet tesznek a kettő szintézisének megtalálására.

2. A konfliktustranszformáció konfliktusképe

A konfliktustranszformáció a konfliktust magát az emberi kapcsolatokban zajló dinamikák természetes részeként látja, ami a pozitív változás, a konstruktív növekedés lehetőségét hordozza magában. Míg tehát a konfliktuskezelés (*conflict management*) az erőszakos konfliktust az emberi természet és a nemzetközi rendszer természetes velejárójának tekinti, amit így a legjobb esetben is csak szabályozni, visszafogni (menedzselni) tudunk, a konfliktusmegoldás (*conflict resolution*) pedig az igazságtalanságot és az emberi szükségletek megtagadását látja az erőszakos konfliktusok kiváltó okának, egyszersmind ezek kezelését, a feleket megosztó összeegyeztethetetlen kérdések feloldását a konfliktus megoldásának, addig a konfliktustranszformáció (*conflict transformation*) a konfliktust lehetőségként látja. A konfliktustranszformáció megközelítésében a konfliktus egy dinamikus és állandóan változó folyamat. Ebből következik, hogy a konfliktust alakítani kívánó folyamatoknak is hasonlóan dinamikusnak és változékonynak kell lenniük. (MIALL 2004, 3.)

3. A konfliktustranszformáció egy lehetséges definíciója

Hugh Miall megfogalmazásában „a konfliktustranszformáció változás a konfliktus céljaiban, struktúrájában, szereplőiben vagy kontextusában, amely megszünteti vagy megváltoztatja a konfliktus középpontjában álló ellentmondást vagy összeférhetetlenséget”. (MIALL 2007, 4.) Egy másik helyen Miall így fogalmaz: „A konfliktustranszformáció egy átfogó megközelítés, amely számos dimenzióval foglalkozik (a mikrotól a makrokérdésekig, a helyitől a globális szintig, a társadalom alsó rétegeitől az elitekig, a rövidtől a hosszú időtávokig). A célja, hogy fejlessze a kapacitásokat, és támogassa a strukturális változást, nem pedig a közvetlen eredmények elérésének megkönnyítése vagy egy megegyezés megszületésének segítése. Arra törekszik, hogy az erőszakot megelőző és az azt követő fázisokban foglalkozzon a konfliktussal, illetve az erőszakos konfliktusok okaival és következményeivel, amelyek rendszerint túlmutatnak a harcok helyszínén.” (MIALL 2004, 17.)

4. A konfliktustranszformáció célja

Egy erőszakos konfliktussal kapcsolatban általában három fő célt szoktak kitűzni. Az első és legsürgetőbb mindig az erőszak megállítására. A második, a középtávra koncentráló célkitűzés az erőszak következtében keletkezett sebek kezelését szolgálja. Végül a harmadik egy hosszú távú megközelítés, amely elsődleges célja azoknak a háttérben megbúvó okoknak a megváltoztatása, amelyek az erőszakhoz vezettek, illetve a jövőben újból erőszakhoz vezet(het)nek. A konfliktustranszformáció a harmadik célt próbálja megvalósítani úgy, hogy az első kettőt sem hanyagolja el. (Berghof Foundation 2012)

A konfliktustranszformáció célkitűzéseinek megértéséhez hasznos segítséget nyújt a pozitív és negatív béke fogalmának megkülönböztetése, amely elkülönítés Johan Galtung nevéhez kötődik. A negatív békét az erőszak hiányának állapotaként definiálhatjuk. Leegyszerűsítve: ha nincs háború, akkor béke van. A pozitív béke ezzel szemben egy fenntartható békeállapot, amelyben jogegyenlőség, méltányosság és fejlődés van jelen. (GALTUNG 1964, 2.) A konfliktustranszformáció éppen azt hangsúlyozza, hogy nem elég a negatív béke, mert az nem oldja meg a konfliktus valódi okait, ezért nem lehet tartós; a konfliktus átalakításával létrehozható, pozitív békére van szükség.

5. A konfliktustranszformáció fő jellegzetességei

A konfliktustranszformáció a konfliktusról folytatott gondolkodásnak és a konfliktus megértésének egy módja. Ha felismerjük, hogy vannak olyan kérdések, amelyek a felszínnél, vagyis a megnyilvánuló erőszaknál és fegyveres támadásoknál mélyebbre nyúlnak, akkor másképpen is megközelíthetővé válnak a konfliktusok. Olyan mélyebb, rejtett okokat keresünk, amelyek – ha átalakulnak – képesek a konfliktus csillapítására és a béke felé való elmozdulásra. (HUGHES 2013)

A konfliktustranszformáció iskolájának legfontosabb jellemzői:

- a komplexitás elfogadása;
- hosszú időtávban gondolkodás;
- a kontextus fontosságának hangsúlyozása;
- a helyi ismeretekre támaszkodás;
- a létező kategóriák, keretek, struktúrák vitatása, utóbbi részben a marginalizált társadalmi csoportok bevonásán keresztül.

5.1. Hosszú időtáv és komplexitás

A konfliktusok feltérképezésének alapvető technikái szerint egy pillanatképet készítünk a konfliktusról, azonosítjuk a kulcsszereplőket, kapcsolataikat, a vitás kérdéseket, majd azonosítjuk azokat a belső vagy külső szereplőket, akik képesek lehetnek békét hozni. A konfliktusátalakítás elmélete azonban mélységében ennél jóval tovább megy.

A konfliktustranszformáció hangsúlyozza, hogy a konfliktus soha nem statikus: saját ritmussal és mintázattal rendelkezik. Lineáris helyett inkább ciklikusan elképzelhető folyamat, ahol eszkaláció és deeszkaláció egymás után többször lejátszódhat. Az irányzat hosszú időtávval számol, napjaink konfliktusai jellemzően elhúzódóak. Ahogyan a konfliktus, úgy a konfliktustranszformáció sem gyors és azonnali, hanem lassú és tekervényes folyamat, fordulópontokkal és megakadásokkal. Ezért is rendkívül nehéz az egyes aktorok által végzett egyedi konfliktustranszformációs tevékenységek értékelése, illetve sikerességének mérése. Hugh Miall ezért is javasolja a konfliktusátalakítás folyamatának lebontását a konfliktus struktúrájában, a felek céljaiban és vitás kérdéseiben időről időre bekövetkező változások sorozatára, mivel ennek segítségével könnyebbé válhat az egyes beavatkozások konfliktusban bekövetkező változásokhoz kötése. (MIALL 2004, 7.)

A konfliktus időbeli szakaszokra osztása

Hugh Miall 2004-ben megjelent *Conflict Transformation: a Multi-Dimensional Task* (Konfliktustranszformáció) című elemzésében a konfliktusok szakaszokra osztását, a gerjesztő és gátló tényezők szakaszonkénti azonosítását javasolja. Miall érvelését azzal kezdi, hogy ahogyan ma már a béketeremtés gyakorlata is kiterjed a megelőzéstől a konfliktus utáni békeépítésig, úgy a konfliktuselméletek látókörét is ki kell terjesztenünk. Nem elég tehát a konfliktus – sokszor szimbolikus – kezdő- és végpontjának meghatározása. Minden konfliktusnak különböző szakaszait különíthetjük el. Miall öt fázist határoz meg (MIALL 2004, 7.):

- az erőszak kirobbanását megelőző időszak;
- a konfliktus kirobbanása;
- eszkaláció;
- elhúzódás;
- a rendezés utáni szakasz.

Bár a legtöbb konfliktusra alkalmazható ez az ötös felosztás, természetesen nem kötelező hozzá szigorúan ragaszkodnunk. Elemzésünk fókuszától függően a középső három szakaszt további időszakokra bonthatjuk, illetve másfajta felosztást is meghatározhatunk.

A kronologikus szakaszolás a konfliktustranszformáció iskoláján kívül is széleskörűen alkalmazott elemzésmódszertani eszköz, biztonságpolitikai elemzők rendszeresen élnek is vele. Lásd például Tálás Péter és Rácz András elemzéseit az ukrán válság szintjeiről. (TÁLAS 2014; RÁ CZ 2014) Az időbeli szakaszok elkülönítése segít strukturálni a gondolkodásunkat az elemzés során, amelynek köszönhetően könnyebben beazonosíthatóvá válnak a konfliktus fő fordulópontjai, illetve a tagolás az olvasó számára is emészthetőbbé teszi elemzésünket.

A konfliktustranszformáció megközelítése rámutat, hogy a konfliktusok fokozatosan alakulnak át kisebb-nagyobb változások sorozatán és egyedi lépéseken keresztül, amely folyamatban számos aktor játszhat fontos szerepet.

Az átalakulás végbemehet a kontextusban, a struktúrákban, a szereplőkben, a vitatott kérdésekben, valamint az élitekben.

1. A kontextus átalakulása

Változás a nemzetközi vagy regionális környezetben, vagy akár a belső kontextusban.

2. Strukturális átalakulás

A konfliktus alapvető szerkezetében (szereplők, vitás ügyek, inkompatibilis célok és kapcsolatok), a hatalmi struktúrákban bekövetkező változás, vagy abban a társadalomban, gazdaságban, államban, amelybe a konfliktus bele van ágyazódva.

3. Aktor átalakulása

A szereplők döntése, hogy megváltoztatják a céljaikat, vagy változtatnak a konfliktushoz való általános hozzáállásukon. Dönthetnek akár úgy is, hogy békét keresnek vagy békefolyamatot indítanak. Idetartozik a vezetésben, valamint a választókerületek helyzetében, illetve az érintett politikus támogatóiban bekövetkező változás.

4. A vitás kérdések (*issue*) átalakulása

A felek átfogalmazzák, újrapiorizálják céljaikat, álláspontjukat a kulcskérdésekkel kapcsolatban. Az alkufolyamat során összekapcsolnak vagy szétválasztanak (*de-linking*) kérdéseket; konstruktív kompromisszumot érnek el.

5. Személyes/elit átalakulás

Az egyéni vezetők vagy döntéshozó hatalommal rendelkező kis csoportok véleményében, hozzáállásában, nézőpontjában bekövetkező változás, amely a kritikus pillanatban kulcsfontosságú lehet. (MIALL 2004, 10.)

Miall az északír konfliktus példájával szemlélteti a különböző átalakulásokat. Mint írja, a konfliktus kontextusának módosulását a brit és ír társadalomban végbement hosszú távú változások, az EU fejlődése, valamint a hidegháború vége okozták. A konfliktus szerkezete megváltozott, mivel a pánnacionalista koalíció elegendő szövetséget és bizalmat épített ki a pártok addig aszimmetrikus kapcsolatainak kiegyensúlyozására. A szereplők átalakulása magában foglalta a kormányváltást Nagy-Britanniában, a Sinn Féin vezetésén belül a gondolkodás alapvető elmozdulását, valamint az unionisták közötti megosztottságot és változást. A vitás ügyek átalakulását jelzik az 1998-as nagypénteki egyezményben megkötött kölcsönös megállapodások, amelyek célja a két kulturális hagyomány legitímációjának összeegyeztetése és olyan intézmények létrehozása, amelyek megerősítik a kormányzásnak mind az ír, mind a brit dimenzióit. Mindezek nem mehettek volna végbe, ha nem történtek volna jelentős változások az egyéni és elitszint felfogásában. (MIALL 2004, 11.)

Az északír konfliktus átalakulása

Az ír–északír–brit nagypénteki megállapodás (másik nevén belfasti egyezmény) egy több évtizedes, politikai és szektáriánus törésvonalak mentén zajló véres konfliktust zárt le. Az Írországbán és Észak-Írországbán is népszavazással szentesített megállapodás következményeként a két legjelentősebb északír politikai erő, az unionista/lojalista, többségében protestáns, az Egyesült Királyság részeként maradási támogató Demokratikus Uniópárt (Democratic Unionist Party, a továbbiakban: DUP) és az ír sziget újraegyesítéséért küzdő nacionalista/republikánus, többségében katolikus Sinn Féin (az egyetlen jelentős ír párt, mely Írországbán és Észak-Írországbán is aktív; az IRA politikai szárnyának tekintik) kényszerkoalícióban kormányzott.

Az északír rendezést sikerpéldaként szokták emlegetni a nemzetközi válságkezelésben és a konfliktustranzformáció képviselőinek körében is. A békéhez vezető átalakítási folyamat több szinten zajlott,

minden érintett szereplő bevonásával a brit és ír kormánytól kezdve a helyi politikai pártokon át a civil társadalomig. A rendezés bírt a nemzetközi kulcsszereplők támogatását is, akik jellemzően közvetítő, illetve donorszerepben jelentek meg. Érvényesültek a konfliktustranszformáció olyan premisszái, mint a helyi szereplők elsődlegessége, illetve a konfliktust tápláló struktúrák, például a biztonsági szektor reformja vagy a választásokon alapuló helyi kormányzás kialakítása.

A közelmúlt eseményei azonban ismét kiélezhetik a konfliktust a szigeten. A Brexit, vagyis az Egyesült Királyság döntése, hogy kilépnek az Európai Unióból, megingatta az egyébként is ingatag észak-írországi politikai konszenzust. A nagy pártok közül a Sinn Féin ellenzi, míg a DUP támogatja a Brexitet, amelynek megvalósulása mindenképpen számos kérdést vet fel. Elég, ha csak a határ kérdésére gondolunk: egy kemény „szakítás” következményeként az Egyesült Királyság és Írország, így az ír sziget két része között visszaállhat a határellenőrzés, ennek minden nehézségével együtt. Ezen túlmenően a két szereplő közötti viszonylagos egyensúlyt felborította Theresa May brit miniszterelnök döntése, hogy az északír unionisták legnagyobb pártjával, a DUP-val lépett koalícióra a 2017-es választásokat követően.

Jelentős személyi változások is történtek. Gerry Adams, a Sinn Féin elnöke 2017-ben bejelentette, hogy 34 év után lemond a szervezet vezetéséről. Ezzel várhatóan új korszak kezdődik a Sinn Féin életében is. Szinte egyszerre történt tehát – nem feltétlenül a béke fenntartása irányába mutató, pozitív – átalakulás mind az öt szinten: a kontextusban, a struktúrákban, a szereplőkben, a vitatott kérdésekben, valamint az elitekben. 2017 januárjában az északír kormány összeomlott, a közgyűlés pedig átmenetileg felfüggesztette munkáját. Sokáig kérdéses volt, hogy sikerül-e ezt a konfliktust is békés, demokratikus úton rendezni.¹ (COWELL-MEYERS – GALLAHER 2018)

Mai globalizált világunkban egy konfliktus nem tud elszigetelt maradni, egy helyi konfliktus akaratlanul is része a tágabb regionális és globális folyamatoknak. A konfliktustranszformáció irányzata a nemzetközi kapcsolatok klasszikus realista értelmezésével szemben nem „fekete dobozként” tekint az államra; helyette hangsúlyos szerepet tulajdonít

¹ Az északír közgyűlés végül 2020 januárjában ült újra össze.

az állam alatti szereplőknek. A nemzetközi rendszer bármelyik szintjén bekövetkező változás hatással lehet a vizsgált konfliktusra. A különböző szinteken jelentkező erősítő és gátló tényezők egymással rendszerint folyamatos kölcsönhatásban vannak. Ez is hozzájárul napjaink konfliktusainak komplexitásához.

A nemzetközi rendszer különböző szintjein zajló események együttes vizsgálata

A konfliktusok különböző szinteken történő elemzése szintén bevett, általános elemzésmódszertani eszköz. Tóth Péter már hivatkozott elemzése Ukrajnáról (TÓTH 2014) a különböző elemzési szintek vizsgálatával mint elemzési eszközzel is él:

- geopolitikai szint (érdekszféra-küzdelem a nagyhatalmak között);
- regionális szint (stratégiai küzdelem Ukrajna kül- és széles értelemben vett biztonságpolitikai orientációjának irányultságáért);
- belső, ukrán szint (az ukrán állam strukturális válsága, az oligarchák szerepe és harcai, Kelet-Ukrajna versus Nyugat-Ukrajna dimenzió).

Bár a biztonságpolitikai elemzésekben általában a különböző szereplőket vizsgáljuk az egyes rendszerszinteken, a globális kontextus, illetve a nem állami szereplőkhöz kötött folyamatok, jelenségek – például klímaváltozás hatásai, nemzetközi fegyverkereskedelem trendjei, nemzetközi szervezetek és rezsimek szabályozó intézkedései, migrációs tendenciák – legalább ennyire meghatározóak a konfliktus vizsgálata és végeredményben annak átalakítása (rendezése) szempontjából. Az egészet leginkább úgy képzelhetjük el, mint egy azonos időben több szinten folyó sakkjátszmát, ahol folyamatosan lépések és ellenlépések sorozata zajlik.

A kontextus átalakulása általában a globális vagy a regionális szinten jelentkezik; strukturális átalakulás rendszerint az állami/társadalmi szinten történik; a szereplők és a vitás kérdések átalakulása a konfliktusban részt vevő felek és az elit szintjén; személyes átalakulás pedig az egyéni szinten. (MIAL 2004, 11.)

5.2. A konfliktus kontextusának kiemelt vizsgálata, az emlékek és kapcsolatok szerepe

A konfliktuselméletek, ha túl szűken nézzük őket, túlnyomóan a konfliktusban részt vevő szereplőkre, a felek aktuális céljaira koncentrálnak. Ezzel kizárják a kontextust, amelyen belül a konfliktus elhelyezkedik, illetve azokat a tényezőket, amelyek az önmagukat tápláló konfliktusokat jellemzik, mint például a piacok szerepe és az erőszak kultúrája. Miall hangsúlyozza, hogy ismernünk kell a konfliktus hátterét, hiszen a konfliktusokat nagymértékben befolyásolja az a kontextus, amelyben születnek. Ez azt is jelenti, hogy az egyedi esetekre tekintettel a konfliktusok megoldását nem célszerű univerzális elvekhez ragaszkodva megkísérelni. (MIALl 2004, 8.)

A konfliktus kontextusa magában foglalja a konfliktus által érintett társadalmat, valamint a tágabb nemzetközi és regionális szintet. Ahogyan a globalizáció halad előre, a helyi konfliktusokat elkerülhetetlenül befolyásolják a szélesebb gazdasági és politikai erők. A regionális és globális kontextusukból a konfliktusok nem emelhetők ki. Legalább ennyire fontos azonban az államon belüli kontextus is. A társadalmakon belül alapvető háttérszempontok a kultúra, az intézmények, a kormányzás mikéntje, a társadalmi szerepek és normák, valamint a fejlődési út, amelyet az adott társadalom bejárt. (MIALl 2004, 8.)

A konfliktusban részt vevő felek egymáshoz való hozzáállását korábbi kapcsolatuk alakítja. A viselkedés, amelyet követnek, nem tisztán reaktív, hanem a múltra vonatkozó emlékeiken alapul, és azokon az elvárásokon, hogy várhatóan mi fog történni a jövőben. A kapcsolatok az adott konfliktus sújtotta társadalmon belüli, valamint a társadalmak közötti interakciók összessége. Egyes csoportok közötti elégtelen kapcsolatok gyakran válhatnak ki konfliktust, illetve hátráltatják az erőszakot követő békeépítési folyamatot. Az emlékek részei mindegyik fél társadalmilag konstruált megértésének az adott szituációról, amelyet a kultúra, a tanulás, a diskurzus és a hiedelmek egyaránt formálnak. A mód, ahogyan a csoportok emlékeznek és konstruálják a múltjukat, gyakran központi fontosságú a mobilizációhoz egy konfliktusban, és a kiegyezési folyamatban is kiemelt ennek figyelembevétele. (MIALl 2004, 8.)

A kontextus ismeretének fontossága Irak példáján keresztül

Vegyük példaként az iraki válságot! Ahhoz, hogy megérthessük az állandósult instabilitás és a visszatérő erőszakos konfliktusok okait, ismernünk kell a belső kontextust. A Közel-Kelet egésze kulturális kontextusának jellemzője, hogy az adott államhoz tartozás nem az egyetlen és nem is feltétlenül a legerősebb identitás. A vallási és etnikai hovatartozás, valamint a törzsek és különböző milíciák szerepe legalább ennyire meghatározó kötelék. Az iraki társadalomban kisebbségben lévő szunnita arabok nem bíznak a hatalmat gyakorló síita rezsimben, mert tapasztalataik azon alapulnak, hogy a múltban mindig negatív diszkrimináció érte őket a síita vezetés részéről. Az emlékeken és történelmi tapasztalatokon alapuló bizalomhiány jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szunniták közül sokan támogatták az Iszlám Államot – a szélsőséges szervezet kezdetben sikeresen állította be magát az egyetlen olyan szereplőnek, amely a szunniták érdekeit képviseli, és képes lehet azok érvényre juttatására is. Bár az Iszlám Állam által ellenőrzött területeket mára nagyjából felszámolták, számos szakértő jelezte, hogy ha továbbra sem sikerül bevonni a szunnitákat az iraki döntéshozatalba, illetve a fegyveres erőkhöz, és egy inkluzív társadalmat kialakítani, azaz a gyökerénél kezelni a problémákat, idővel egy hasonló, erőszakos ideológiájú szervezet felemelkedése várható.

Bár a Szaddám-rezsim 2003-as bukása után hatalomra került síita miniszterelnökök mindegyike ígéretet tett arra, hogy nem szektáriánus alapon fog politizálni, egyiküknek sem sikerült ezt teljes mértékben megvalósítani, ami meghatározza a szunniták jövőt illető várakozásait. A harmadik jelentős iraki társadalmi csoport, a kurdok bizalmatlansága a központi hatalommal szemben szintén történelmi távlatba nyúlik vissza.

Autonómiaörekvéseiket az évek során több alkalommal is fegyverrel fojtották vérbe, Szaddám Huszein pedig attól sem riadt vissza, hogy vegyi fegyvert alkalmazzon saját kurd állampolgárai ellen – lásd az 1988-as hírhedt halabdzsai vegyifegyver-támadást. A hatalomért folytatott harcokban ráadásként több alkalommal kölcsönösen elárulták egymást a felek – legyen szó kurd pártokról, szunnita törzsekről vagy síita milíciákról –, és egy ellenérdekelt szereplővel léptek szövetségre, amely emlékek ma is ingataggá teszik a bizalmat. A múltbeli sérelmek mobilizációs erőként használhatók fel. A vallási és etnikai identitások

pedig hagyományosan könnyen manipulálhatók hatalmi, politikai célok érdekében. Ameddig nem sikerül túllépni a múlt árnyain, és a kisebbségek (vallási alapon a szunniták, etnikai alapon a kurdok) várakozásai az ígéretek be nem tartásán és az – államilag ellenőrzött vagy az állam által megakadályozni nem képes – elnyomástól való félelmen alapulnak, a többségi társadalmat alkotó sííták pedig erőszakos szeparatizmustól, illetve a Szaddám-rendszer idejéhez hasonlóan „a szunnita kisebbség zsarnokságától” tartanak, az erőszak bármikor újra kiújulhat. (ETL–PÉNZVÁLTÓ 2016)

5.3. Marginalizált társadalmi csoportok beemelése

A konfliktustranszformáció további fontos vonása, hogy olyan szereplőknek a bevonását is szorgalmazza, akik más megközelítések esetében alig, vagy egyáltalán nem kapnak szerepet, mint például a fiatalok vagy a nők.

A béke és a konfliktus szakirodalma egyre inkább megerősíti a nők döntéshozatali folyamatokban való részvételének fontosságát. Tanulmányok kimutatták, két fő oka van annak, hogy a nők részt vesznek a béketeremtésben (SNYDER 2009):

- megváltoztassák a fegyveres konfliktusok miatt a nők számára kialakult rendkívül nehéz körülményeket;
- felismerik, hogy a békemegállapodások lehetőséget nyújtanak a társadalom általános átalakítására, különösen a nemek közötti kapcsolatok átalakítására.

Ahogy arra Diana Francis felhívja a figyelmet, amikor egy konfliktusban az erőszak és a szenvedés szintje magas, erős az erkölcsi nyomás arra, hogy a beavatkozásokat az azonnali és sürgős szükségletekre és megoldásokra összpontosítsuk. Az ilyen típusú beavatkozások hajlamosak arra, hogy a meglévő kulturális korlátok és hatalmi realitások között dolgozzanak. Nemcsak a nők, hanem a konfliktus fő tengelyén kívül eső kisebbségek is ki vannak zárva a legfelsőbb döntési szintekről, ugyanakkor gyakran maguk is kerülnek a kifejezett politikai részvételre, és nem akarják, hogy úgy tekintsenek rájuk, mint játékosokra, így a két tendencia erősíti egymást. Azok, akik az erőszakos konfliktus gyors rendezésére irányuló intervenciót végrehajtják, nagy valószínűséggel a kulcsfontosságú szereplőkre fognak

figyelni, ezáltal megerősítik a nők és az érdekérvényesítési szempontból gyenge kisebbségi csoportok marginalizálódását. Más szóval a konfliktusátalakítás hosszú távú céljai és értékei, köztük a társadalmi változások elérése, illetve a közvetlen politikai erőszak megszüntetésének rövid távú célja között feszültség áll fenn. A marginalizált csoportok folyamatos elnyomása egy mélyebb, rejtett rétege a felszínen zajló konfliktusnak. (FRANCIS 2004)

Számos nő felismerte azonban, hogy a társadalom konfliktus alatti átalakulása a konfliktust követően lehetőségeket teremthet a nemi kapcsolatok átalakítására. Például Ruandában a népirtás után a férfiak hiánya sok szempontból sebezhetőbbé tette a nőket. A konfliktus azonban ezzel egy időben teret nyitott a nők számára, hogy egyenlőséget és az igazságszolgáltatás fellépését követeljék a velük szemben elkövetett bűnök miatt. A 2002-ben jóváhagyott új ruandai alkotmány számos rendelkezést tartalmaz a nemek közötti egyenlőségre vonatkozóan, beleértve a női képviselőt politikai döntéshozatalban való 30 százalékos kvótáját. Jelenleg a világon Ruandában az egyik legmagasabb a női parlamenti képviselők aránya. Libériában, ahol a polgárháború alatt aktív női békemozgalom működött, Ellen Johnson-Sirleaf elnököt, az afrikai kontinens első női elnökét 2005-ben a következő szlogennel választották meg: „Az összes férfi cserben hagyta Libériát; próbálkozzunk ezúttal egy nővel.” (SNYDER 2009)

A feminizmus hozzájárulása a konfliktuselméletekhez

A feminista nemzetközi kapcsolatok többek között a genderen alapuló globális rendszerek feltárásával járultak hozzá a tudományterülethez, és a genderszemponturnak segítségével vizsgálják a fegyveres konfliktusok okait. Maria Mies szerint például a globális rendszer alapja a patriarchátus és a felhalmozás. Mies azt állítja, hogy a patriarchátus nemcsak az erőszak rendszere, hanem a háború rendszere; egy patriarchális rendszerben a társadalmat állandóan meg kell hódítani, ami militarizálódáshoz vezet még békeidőben is. (MIES 1999)

A női békeaktivisták által inspirált feministák gyakran hangsúlyozzák, hogy a nők eltérő nézőpontot képviselnek a háború és a béke kérdésében, és így egyedülálló módon tudnak hozzájárulni a békefenntartáshoz és a konfliktuskezelési kezdeményezésekhez. (SHARONI 2010)

A fiatal generációk bevonása a konfliktustranszformáció folyamatába több okból is kívánatos. A világ legtöbb erőszakos konfliktus által sújtott, jellemzően fejlődő országaiban általános tendencia a fiatalok népességen belüli arányának növekedése, illetve a fiatalok társadalmon belüli nagy aránya. Az elmúlt évek eseményei is rámutattak kiemelt szerepükre a biztonságpolitikai folyamatokban: a fiatalok a változás motorjai voltak például az arab tavasz során. A fiatal generációkra azért is kell különös figyelmet fordítanunk az erőszakos konfliktusok vizsgálatakor, mert őket az egyik legkönnyebb manipulálni a szélsőséges csoportoknak, ők a leginkább hajlamosak az erőszakra. A másik oldalról ugyanakkor életük korai szakaszában az emberek ugyanúgy terelhetők, szocializálhatók a békés kompromisszumkeresés elsődleges eszköznek tekintése, mint az erőszak felé. (DEVISSER 2015)

A konfliktustranszformáció hosszú időtávval számol. A megbékélési folyamat jellemzően legalább egy generációnyi időt vesz igénybe, ezért is célszerű azoknak a fiataloknak a megszólítása és bevonása, akik életkorukból adódóan tevékenyen fogják alakítani a jövőt, hiszen közülük fognak kikerülni a jövő vezetői is. Ezért a befektetés a fiatalokba segíthet megtörni a politikai patthelyzet és ellenségeskedés romboló körét az elhúzódó konfliktusokban. Mindemellett a fiatalok aktivizmusa valóban alulról szerveződő (*grassroot jellegű*), mert más eszközök, például politikai hatalom nem áll a rendelkezésükre. Fellépésükben a lentől felfelé építkezés (*bottom-up megközelítés*) érvényesül, ami a legsikeresebb eszköz a konfliktusok átalakítására, az erőszak gyökereinek kezelésére. Céljaik elérésére ezen keresztül tudják mobilizálni a szélesebb társadalmat. (DEVISSER 2015)

6. A konfliktustranszformáció szereplői és eszközei

A konfliktustranszformáció teoretikusai azzal érvelnek, hogy a jelen konfliktusainak megoldásához többre van szükség, mint az álláspontok újrafogalmazására (*reframing*) és egy kölcsönösen előnyös (*win-win*) kimenetel azonosítására. Az érintett felek és a kapcsolatok szerkezete rendszerint be van ágyazódva egy konfliktusos kapcsolati mintázatba, amely túlmutat a konfliktus adott fizikai helyszínén. A konfliktusátalakítás ezért egy – általában hosszú – folyamat, amelynek során átalakítjuk a kapcsolatokat, érdekeket, diskurzusokat, és ha szükséges, a társadalom alapvető szabályozóit, amelyek támogatják az erőszakos konfliktus folytatását.

A hangsúly a konfliktusban álló társadalmon belüli csoportok támogatásán, nem pedig a külső szereplők közvetítő és békítő tevékenységén van. (MIALL 2004, 4.)

John Paul Lederach szavaival egy új nézőpontra van szükség, amelyben nem a szituációt és a benne lévő embereket látjuk a „problémának” és a külső szereplőket a „válasznak”. Helyette az adott helyzetben belüli emberekre és erőforrásokra építünk, mert értjük az átalakulás hosszú távú célját. (LEDERACH 1995) Az Egyesült Államok nemzetközi fejlesztési ügynöksége (United States Agency for International Development, USAID) a tréneirenek készített kézikönyvében külön hangsúlyozza: a konfliktustranszformációt, illetve általában a békeépítést nem a Nyugat „találta fel” az utóbbi harminc évben. A különböző társadalmak az emberiség kezdete óta oldanak meg konfliktusokat saját kulturális kontextusuknak és e kultúrán alapuló racionalitásuknak megfelelő módokon szerte a világon.

A konfliktus átalakításában részt vevő aktorokat Miall négy fő csoportra osztja:

- államok és nemzetközi szervezetek (Track I);
- fejlesztési és humanitárius ügynökségek (Track II);
- NGO-k (Track III);
- az érintett társadalmon belüli, a konfliktusban részt vevő és más releváns csoportok (Track IV).

Mindegyik szereplőkörnek megvan a maga helye és szerepe a konfliktustranszformációban. Önálló fellépésük mellett legalább annyira fontos a felsorolt szereplők interakciója, annak biztosítása, hogy a különböző aktorok támogassák, de legalább ne akadályozzák egymás munkáját, és ne hiúsítsák meg akaratlanul a másik törekvéseit. Az eszközök és paradigmák sokszínűsége több vágányon zajló, ugyanakkor koordinált fellépést tesz szükségessé. (MIALL 2004, 12.)

A konfliktustranszformáció mindenekelőtt párbeszéden keresztül működik. Ennek eszközei például a kulturálisan kiegyensúlyozott (ko) mediáció, amely részeként különböző kulturális, etnikai és vallási háttérrel rendelkező emberek egy csoportja igyekszik közvetíteni, illetve fontos a helyi szereplők közül kikerülő mediátorok szerepe, akik mélységében értik a konfliktust, és ismerik a konfliktusban részt vevő feleket, hiszen közvetlenül érintettek, maguk is részei a konfliktusnak. Az ő hitelességük

egyrészt nagyobb, a másik oldalról viszont megkérdőjelezhető a pártatlanságuk éppen a közvetlen érintettség miatt. (FRAZER–GHETTAS 2013)

7. Összegzés helyett: a konfliktustranszformáció alapelvei

A The Global Coalition for Conflict Transformation nevű szervezet 16 pontban foglalta össze a konfliktustranszformáció mint a konfliktusokról folytatott gondolkodás alapelveit, amelyek egyben útmutatóként is szolgálnak. Az alábbiakban – egyfajta összegzésként – ezt a listát ismertetjük.

1. A konfliktust nem szabad úgy tekinteni, mintha egy elszigetelt esemény lenne, amelyet meg lehet oldani vagy kezelni. Ehelyett a társadalomban végbemenő evolúció és fejlődés integráns része.
2. A konfliktust nem szabad úgy tekinteni, mint egy eredendően negatív és romboló folyamatot, inkább úgy, mint egy potenciálisan pozitív és termékeny erőt a változáshoz, amennyiben konstruktívan használják fel.
3. A konfliktustranszformáció túlmegy a konfliktus egyszerű visszafogására vagy kezelésére irányuló törekvésen, helyette maguknak az eredendő okoknak – vagy ezen okok percepciójának – az átalakítását célozza az adott konfliktusban.
4. A konfliktustranszformáció egy hosszú távú, fokozatos és komplex folyamat, amely hosszan tartó elköteleződést és interakciót követel meg.
5. A konfliktustranszformáció nemcsak egy megközelítés vagy egy technikai eszköztár, hanem a konfliktusokról való gondolkodás és a konfliktus megértésének egy módja.
6. A konfliktustranszformáció különösen alkalmas nehezen kezelhető konfliktusokhoz, ahol mélyen gyökerező vitás kérdések táplálják az elhúzódó erőszakot.
7. A konfliktustranszformáció igazodik a konfliktus örökké változó természetéhez, különösen az erőszakot megelőző és az azt követő időszakokban, valamint az eszkalációs ciklus bármely szakaszában.
8. A konfliktustranszformáció mindig egy erőszakmentes folyamat, amely alapvetően ellenzi a konfliktus erőszakos kifejezését.
9. A konfliktustranszformáció számos dimenziót érint – a mikro-, mezo- és makroszinteket, illetve a helyi és a globális.

10. A konfliktustranszformáció az átalakítás öt típusával foglalkozik – szereplők, kontextus, vitás ügyek, szabályok, struktúrák –, és a konfliktus strukturális, viselkedés- és attitűdbeli aspektusaira fókuszál.
11. Ahhoz, hogy a konfliktustranszformáció bekövetkezhesen, a konfliktusban részt vevő felek közötti feszültségeket át kell hidalni – először azzal, hogy minden szereplő felismeri, hogy érdekeiket nem szolgálja az erőszakhoz folyamodás; másodszer azáltal, hogy konszenzusra törekednek abban, hogy mit kell átalakítani és hogyan.
12. A konfliktustranszformáció az emberi dimenzióra helyezi a hangsúlyt azáltal, hogy ellentétes érdekek hangsúlyozása helyett emlékezteti a feleket szükségleteik kompatibilis jellegére, valamint elutasítja az egyoldalú döntéseket és fellépéseket, különösen azokat, amelyek a konfliktus egyik résztvevőjének győzelmét jelentik.
13. A konfliktustranszformáció nem előre meghatározott megközelítéseket és cselekvéseket használ fel, hanem tiszteletben tartja az adott környezet sajátosságait, és alkalmazkodik azokhoz.
14. A konfliktustranszformáció a látható problémák mögé néz, és a kreatív problémamegoldás jellemzi, amely a szereplők széles körének nézőpontját magába olvasztja, beleértve azokat is, akiknek a megfontolásai tipikusan háttérbe szorulnak.
15. A konfliktustranszformáció mindig tartalmaz egy harmadik, pártatlan felet annak érdekében, hogy segítsen abban, hogy a szereplők megváltoztassák kognitív és érzelmi nézeteiket a „másikról” (*other*), ezáltal segíti a „mi” és az „ők” közötti megosztottság megszüntetését.
16. A konfliktustranszformáció egy ambiciózus és komoly erőfeszítést jelentő feladat, amely jobban felkészült arra, hogy küzdjön napjaink konfliktusainak aszimmetrikus, összetett és elhúzódo természetével, mint az uralkodó technikák és megközelítések.
(*Principles of Conflict Transformation*)

Ahogy Francis megjegyzi, azok, akik a konfliktusátalakulásért dolgoznak, folyamatosan szembesülnek azzal, hogy a valóság csak kivételesen illeszkedik az általuk megfogalmazott elméletekhez és értékekhez. A hatalom jelenlegi globális kultúrája, a hatalmi viszonyok valósága

és a mai konfliktusok destruktív jellege miatt a konfliktustranszformáció projektje időnként több mint a valóságtól elrugaszkodottnak tűnik. Mégis, teszi hozzá, ha semmit nem lenne szükséges átalakítani, az átalakulás fogalma veszítené el értelmét. (FRANCIS 2004)

A szíriai konfliktus a konfliktustranszformáció megközelítésén keresztül

Johan Galtung norvég szociológus, matematikus, a béke- és konfliktustanulmányok egyik vezető teoretikusa egy 2013-ban írt esszéjében mutatja be, miért hasznosabb a konfliktustranszformáció megközelítése a hagyományos konfliktuskezelési modellnél a szíriai konfliktus esetében (is). Galtung szerint a formula, amelyet az ENSZ általában használ, a következő:

- szabaduljunk meg a vezetőtől mint első számú felelőstől, vezessünk be szankciókat;
- érjünk el tűzszünetet (a felek megnyerésével, közvetlen beavatkozással vagy akár erővel);
- kezdeményezzünk tárgyalásokat az összes *legitim* fél között;
- érjünk el politikai megoldást az álláspontok közötti kompromisszumként.

Ahogy Galtung megjegyzi, mindez annyira logikusnak tűnik – logikus, teszi hozzá, azonban nem túl bölcs.

A kulcsfelelősként azonosított Bassár el-Aszad szíriai elnök – mint az erőszak elrendelője – a megoldás számos kulcsát tartja a kezében. Később lemondhat, vagy kiszoríthatják a hatalomból, nem célszerű azonban azonnal megszabadulni tőle. A tűzszünet lehetőséget biztosít a harcosoknak a pihenésre és az újrakezeli szervezésre, megoldást azonban nem jelent, hiszen elfogadható megoldási javaslat a tűzszünet elfogadásakor nincs az asztalon.

Mi lenne, teszi fel a kérdést Galtung, ha fordított sorrendben közelítenénk a kérdéshez? Azaz a megoldással kezdünk, majd tárgyalunk annak részleteiről. Amennyiben a megállapodás sikeres és meggyőző, létrejöhet egy fegyverszünet. Végül pedig a vezető/felelős lemondására is sor kerülhet, miután elvégezte a békéhez vezető munka rá eső részét.

Hogyan találhat bárki megoldást, merülhet fel a következő kérdés, miközben tombol az erőszak? Mikor dül az erőszak, a motiváció magas. A tűzszünet ezzel szemben csökkenti a valódi megoldás megtalálásának

sürgetését. A turizmus átmenetileg talán visszaerősödik, a fegyveres konfliktus azonban újból ki fog újulni.

A megoldást, mutat rá Galtung, nem feltétlenül a kulcsszereplőknek kell megtalálniuk, akik el vannak foglalva a harcokkal. Rendelkeznek képviselőkkel, ráadásul az ország tele van olyan emberekkel, akik már gondolkoztak a probléma lehetséges megoldásain. Olyanokkal, akik megoldás-, nem pedig győzelemorientáltak. Kezdetben „megoldásokat” kell keresni, nem pedig a „megoldást”. „Engedjük, hogy ezer párbeszéd induljon meg, minden városrészben, minden faluban, gazdagítva a nagy nemzeti ötletterméket (GNIP).”

A mediálásban segíthetnek az ENSZ által támogatott szakemberek. Galtung szerint a lényeg, hogy hagyjuk a feleket – Szírián kívül és belül egyaránt – beszélni. Hadd fogalmazzák meg a céljaikat, és hogy milyen Szíriát szeretnének. (GALTUNG 2013)

2016-os cikkében Galtung az útiterv/rendezési terv (*road map*) mint koncepció ellen szólal fel, elsősorban annak linearitása miatt. Alternatívaként egy tortaterv (*cake map*) típusú megközelítést javasol, amelyben érvényesül a szinkronitás. A torta jelképezi a konfliktust, a különböző aspektusok, vitás kérdések a tortaszeleteket. Minden vitás ügy megoldásán egy bizottság dolgozik, amely az *összes* érintett szereplő képviselőjét magába foglalja. A békefolyamat ilyen módon nem blokkolható bármely ponton, bármelyik szereplő által, akár egy út a fizikai valóságban. (GALTUNG 2016)

Galtung rámutat, hogy a konfliktusokat erőszakkal nem lehet megoldani. Akárki nyer, a többiek el fogják utasítani a győztes személyét egy olyan régióban, amely alapvetően is megosztott, ezzel csak tovább osztja magát. Helyette egy svájci típusú megoldást javasol: egy föderális Szíriát, helyi autonómiákkal, kétkamarás parlamentet koalíciós kormánnyal, mellé nemzetközi békefenntartókat, akik segítenek a kisebbségi jogok védelmében.

Felhasznált irodalom

- Berghof Foundation ed. (2012): *Berghof Glossary on Conflict Transformation. 20 notions for theory and practice*. Elérhető: www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Books/Book_Glossary_Chapters_en/glossary_2012_complete.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- COWELL-MEYERS, Kimberly – GALLAHER, Carolyn (2018): *How Brexit could kill Northern Ireland's peace accords*. Elérhető: www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fnews%2fmonkey-cage%2fwf%2f2018%2f04%2f20%2fhow-brexit-could-kill-northern-irelands-peace-accords%2f%3f&utm_term=.ac30658875e4 (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- DEVISSER, Prashan (2015): *Exploring the role of youth in reconciliation and conflict transformation*. Elérhető: www.unicef-irc.org/article/1063-exploring-the-role-of-youth-in-reconciliation-and-conflict-transformation.html (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- ETL Alex – PÉNZVÁLTÓ Nikolett (2016): *Egy rendszer foglyaként – Irak 2016-ban*. SVKK Elemzések. Elérhető: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2016-18-egy-rendszer-foglyakent-irak-2016-b.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- FRANCIS, Diana (2004): Culture, Power Assymetries and Gender in Conflict Transformation. In AUSTIN, Alex – FISCHER, Martina – ROPERS, Norbert eds.: *Transforming Ethnopolitical Conflict. The Berghof Handbook*. Wiesbaden, Springer Fachmedien. 91–107.
- FRAZER, Owen – GHETTAS, Lakhdar (2013) eds.: *Conflict Transformation in Practice. Approaches to Conflict Transformation. Lessons from Algeria, Denmark, Egypt, Kenya, Morocco, Tajikistan and Yemen*. The Cordoba Now Forum. Elérhető: www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Conflict_Transformation_in_Practice_2013.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- GALTUNG, Johan (1964): An Editorial. *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 1. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.1177/002234336400100101>
- GALTUNG, Johan (2013): *Syria*. Elérhető: www.transcend.org/tms/2013/04/syria-2/ (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- GALTUNG, Johan (2016): *Syria (Minding the Minds II)*. Elérhető: transcend.org (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)

- HUGHES, Kirra (2013): *A waiting game – Syria through the lens of conflict transformation*. Elérhető: www.transcend.org/tms/2016/01/syria-minding-the-minds-ii/ (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- LEDERACH, John Paul (1995): *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York, Syracuse University Press.
- MIALL, Hugh (1964): An Editorial. *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 1. 1–4.
- MIALL, Hugh (2004): *Conflict Transformation: A Multi-Dimensional Task*. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. Elérhető: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2013/4682/pdf/miall_handbook.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- MIALL, Hugh (2007): *Conflict Transformation Theory and European Practice*. Elérhető: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.408.8131&rep=rep1&type=pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- MIES, Maria (1999): *Patriarchy and Accumulation On a World Scale: Women in the International Division of Labour*. London, New York, Zed Books.
- RÁCZ András (2014): *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. Elérhető: www.academia.edu/8833545/Oroszorsz%C3%A1g_hibrid_h%C3%A1bor%C3%BAja_Ukrajn%C3%A1ban_Russias_Hybrid_War_in_Ukraine (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- SHARONI, Simona (2010): *Conflict Resolution: Feminist Perspectives*. Oxford Research Encyclopedias, International Studies. Elérhető: <http://internationalstudies.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-130> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- SNYDER, Anna (2009): Gender relations and conflict transformation among refugee women. In SANDOLE, Dennis J. D. – BYRNE, Sean – SANDOLE-STAROSTE, Ingrid – SENEHI, Jessica eds.: *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. Abingdon, Routledge.
- TÁLAS Péter (2014): Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf. 5. sz. 111–123. Elérhető: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_5_11_talas_peter.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 11.)
- The Global Coalition for Conflict Transformation: *Principles of Conflict Transformation*. Elérhető: <http://petition.transconflict.com/> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- USAID (2008): *Training of trainers manual. Conflict transformation and peace-building in Rwanda*. Elérhető: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADM806.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)

Tálas Péter

A többdimenziós, a többszintű és a multikauzális konfliktuselemzés

A többdimenziós (multi-dimensional), a többszintű (multi-level) és multikauzális (multi-causal) konfliktuselemzési módszerek a biztonság fogalmának kiszélesedésével, a biztonságban meghatározó szerepet játszóknak számának növekedésével és a konfliktusok komplex természetének mind mélyebb megismerésére vonatkozó növekvő igénnyel párhuzamosan váltak egyre általánosabban elfogadottá a konfliktuselemzés területén. Az említett módszerek nem képeznek önálló konfliktuselemzési iskolákat, sőt vitatható az is, hogy egyes szerzők joggal hivatkoznak-e önálló konfliktuselemzési modellre e vizsgálati eljárásokkal kapcsolatban. (MASON–RYCHARD 2005; DUDOUET 2006; NICAISE 2014; IMSD 2017)

Részben azért, mert a konfliktuselemzést a gyakorlatban alkalmazó konfliktuskezelő intézmények napjainkban már valamennyi említett módszer elemeit felhasználják munkájukban, és csupán a konfliktuselemzés oktatása kapcsán különítik el a módszereket. Részben pedig azért, mert a nemzetközi kapcsolatok nagy elméleti iskoláinak és irányzatainak képviselői úgy alkalmazzák ezeket a módszereket, még inkább egyes elemeiket, hogy megtartják a konfliktusok kialakulásának okairól és megoldásaik lehetőségeiről vallott saját alapszemléletüket. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy azt a nemzetközi kapcsolatok nagy irányzatainak szinte valamennyi jelentős képviselője elismeri, hogy a többdimenziós, a többszintű és multikauzális konfliktuselemzés jelentősen bővítette a konfliktusokról, illetve a konfliktusok kezelésének lehetőségeiről felhalmozott tudásunkat.

1. A többdimenziós konfliktuselemzés

Amikor a koppenhágai iskola képviselői 1998-ban *A biztonság új elemzési keretei* című munkájukban a katonai mellett a biztonság új szektoraiként jelölték meg a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti biztonság dimenzióit, csupán összefoglalták és elméletileg megerősítették azokat a biztonság fogalmának kiterjesztésére irányuló törekvéseket, amelyek az 1970-es évektől jelentek meg a nemzetközi biztonsági tanulmányok szakirodalmában. (BUZAN – WEVER – DE WILDE 1998, 49–162.) Fő állításuk viszonylag egyszerűen összefoglalható: a biztonság bármely szektorában kialakulhatnak olyan helyzetek és konfliktusok, amelyek politikailag artikulálódva hatnak/hathatnak az államok és régiók biztonságára, így a nemzetközi biztonságra is. Ez a felismerés megerősítette a konfliktuselemzés képviselőinek helyzetét, akiknek figyelme a hidegháború időszakában elsősorban a konfliktusok (állami) szereplőinek viselkedésére, az 1990-es években a konfliktus jellegének és okainak mélyebb feltérképezésére irányult, a 2000-es évektől pedig egyre inkább a konfliktusok dinamikájának vizsgálatára fókuszál.

A többdimenziós konfliktuselemzési módszer – a szereplők más módszerekkel való feltérképezését követően – elsősorban a *konfliktus jellegének*, tényleges *profiljának* meghatározásához segíti hozzá az elemzőket. Olyan kérdésekre igyekszik választ kapni, mint hogy milyen politikai, gazdasági vagy társadalmi-kulturális összefüggései vannak egy adott konfliktusnak – például földrajzi vagy geopolitikai helyzet, a lakosság- vagy társadalmi összetétel, politikai és gazdasági struktúra, környezeti viszonyok. Melyek a konfliktus kapcsán felmerülő politikai, gazdasági, ökológiai és társadalmi kérdések – például választások, reformok, társadalmi hálózatok felbomlása, bizalmatlanság, menekültek visszatérése, katonai és polgári halálesetek, fegyveres erők jelenléte, elaknásított területek, HIV/AIDS, klímaváltozás stb. A biztonság mely szektorának ellentmondásai vagy érdek-összeütközései húzódnak meg a konfliktus hátterében – politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti, katonai. Milyen konkrét, a konfliktustól érintett területek azonosíthatók, és melyek azok, amelyeket a későbbiekben érinthet a konfliktus hatása – például felfegyverzett csoportok által uralt területek, háborús frontvonal a természeti erőforrások, a létfontosságú infrastruktúrák vagy közlekedési útvonalak közelében, a társadalmilag kirekesztett rétegek szociális helyzetének romlása, illetve van-e történeti előzménye egy adott konfliktusnak – például voltak-e kritikus események,

tárgyalási kísérletek, külföldi beavatkozás. Vagyis a konfliktusok profiljának többdimenziós konfliktuselemzés útján történő meghatározása elsősorban az ellentétek hátterének és történetének megértésére irányul. (*Conflict Sensitivity*, 2. fejezet, 2015, 3.)

A délszláv háborúk hátteréről

A többdimenziós konfliktusok tanulságos példái voltak az 1991–1995 között zajló délszláv háborúk, amelyek formálisan a jugoszláv tagköztársaságok függetlenségéért indultak. Az etnikailag viszonylag zárt Szlovénia esetében az úgynevezett tíznapos háború lényegében amiatt az *alkotmányjogi vita* miatt robbant ki, hogy a tagköztársaságnak joga van-e egyoldalúan kilépni a föderális jugoszláv rendszerből. Az alkotmányjogi vita mögött természetesen más, erősebb motívumok is a föderációból való kilépésre és függetlenégre ösztönözték a két legfejlettebb jugoszláv tagköztársaságot – Szlovéniát és Horvátországot. Egyfelől az Európai Közösségekhez való közeledésnek az 1980-as évek végén megnyíló lehetősége, amely elsősorban az említett két köztársaság számára jelentett reális *modernizációs perspektívát*, másfelől viszont az a félelem, hogy a jugoszláv föderáció foglyaiként esetleg lemaradnak az integráció lehetőségéről, és így a fejlett centrum és a leszakadó periféria innenső oldalán rekednek. A szlovén és horvát *függetlenségi törekvések* ugyanakkor ellentétesek voltak a szerbek egyébként szintén teljesen legitim egységtörekvéseivel, vagyis Jugoszlávia fenntartásával, amelynek Szerbián kívüli három tagköztársaságában (Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Montenegró) a szerbség 40 százaléka élt. A szemükben Jugoszlávia legfőbb értelme tehát az volt, hogy biztosíthatta a szerb nemzet állami egységét. Ez a mélyebb és fundamentálisabb elmentét húzódott meg tehát az államjogi viták mögött. Mivel a nemzetközi közösség a polgárháború kezdetén még az egységes Jugoszlávia fenntartása mellett érvelt, Slobodan Milošević lényegében erre hivatkozva indította el Ljubljana elleni korlátozott katonai akcióját, amely azonban egy politikailag, katonailag és médiaszempontból egyaránt jól szervezett össznépi szlovén ellenállással találta szemben magát. A szlovén elszakadás azonban megállíthatatlanná tette a háborús lavinát, felerősítette ugyanis a többi, nem szerb etnikai csoport menekülési politikáját, mert senki nem akart egy nagyszerb dominanciájú Kis-Jugoszláviában rekedni. Horvátország, még inkább pedig Bosznia-Hercegovina esetében

azonban már nem a föderáció és tagköztársaságok közötti alkotmányjogi viták határozták meg a fegyveres küzdelem karakterét, hanem azok az éles *etnikai-nemzetiségi ellentétek* és feszültségek, amelyek már az 1980-es évek elejétől érzékelhetők voltak az egykori Jugoszláviában. Részben ennek meg nem értése vezetett oda, hogy a nyugati hatalmak által 1991 őszétől kidolgozott és a békés multietnikus együttélésre alapozott béketervek sorra megbuktak, a helyi szereplők csupán akkor fogadták el azokat, amikor fegyveres küzdelmek és etnikai tisztogatások eredményeképpen lényegében homogén etnikai tömbök alakultak ki a volt tagköztársaságok területén. (JUHÁSZ et al. 2003, 11–12.)

Az ukrajnai válsággal kapcsolatos orosz megfontolásokról

Ugyancsak a többdimenziós – *biztonsági, geopolitikai, gazdasági és nemzetiségi* – megfontolások vezették 2014-től az Oroszországi Föderáció Ukrajnával szembeni konfliktusos politikáját is. Moszkva számára a 2013 novemberétől zajló kormányellenes ukrán tüntetések, majd a Janukovics-rezsim bukása nem csupán azt üzenték, hogy Ukrajna közeledni kíván az ellenségnek tekintett NATO-hoz és a gazdasági vetélytárs Európai Unióhoz, de azt is, hogy ezzel Oroszország elvesztheti a geopolitikai határzónáját alkotó legfontosabb pufferállamot. Moszkva ugyanis – mivel Oroszországnak Európa felé közismerten nincsenek természetes geopolitikai határai – mindig politikai értelemben vett geopolitikai határzóna kialakítására törekedett. A második világháború után ezt tette Kelet-Közép-Európában a KGST és a Varsói Szerződés létrehozásával, majd a kétpólusú világrend és a Szovjetunió felbomlását követően Fehéroroszországgal. Emellett Ukrajna orosz érdekszférában való megtartása azért is fontos a moszkvai vezetésnek, mert Ukrajna nélkül jelentősen csökkennének a posztszovjet térség Eurázsiai Gazdasági Közösség keretén belüli integrációjának valódi esélyei. Mert igaz ugyan, hogy az ukrán gazdaságot 1992 óta több mély válság is sújtotta, de potenciálisan még így is a posztszovjet térség Oroszország utáni legerősebb gazdasága. Végül szerepet játszott az Ukrajnával szembeni fellépésben (a Krím félsziget annektálásában és a kelet-ukrajnai szeparatizmus támogatásában) az is, hogy Ukrajnában nagyszámú orosz nemzetiségű, illetve anyanyelvű lakos él kisebbségben, akiknek érdekvédelmét az Oroszországi Föderáció megalakulásától kezdve az egyik

legfontosabb törekvésének tartja. Lényegében jó ideig ez húzódozott meg a kelet-ukrajnai szeparatizmus támogatása mögött is abban a reményben, hogy az orosz ajkú ukrán lakosságot az új kijevi politika ellen hangolva sikerülhet egy olyan Oroszország által befolyásolt területi-politikai entitást létrehozni Ukrajnában (Novorosszija), amely egy két részből álló föderatív államszervezet létrejöttéhez vezet, ahol az orosz befolyás alatt álló államrésznek alkotmányos vétőjoga lesz a kijevi döntésekkel szemben. (TÁLAS 2014b, 114–115.)

Az afrikai szegénység okairól

Végül a többdimenziós problémák körébe sorolhatjuk a Száhel és a szudáni szavanna övezet lakosságának szegénységét is, amelynek okai az oktatás – alacsony iskolalátogatási arány és kevés elvégzett iskolai év –, az egészségügyi ellátás hiányosságaira – magas gyermekhalandóság, alultápláltság –, valamint az alacsony életszínvonalra – az elektromosság, a szennyvíztisztítás, az egészséges ivóvíz hiánya, a háztartási szemét tüzelőanyagként való használata – vezethetők vissza. (ALKIRE et al. 2016) A szegénység viszont – miként arra számos vizsgálat és tanulmány hívja fel a figyelmet – jelentősen növeli az itt élők társadalmi-gazdasági sebezhetőségét és annak valószínűségét is, hogy az itt zajló fegyveres konfliktusok, illetve az ezeket kísérő bizonytalanság tartósan elzárja a szegénységből való kiemelkedés lehetőségét a Száhel és szudáni szavanna övezet lakossága előtt. (UN ECA 2016)

2. A többszintű konfliktuselemzés

A második világháború után kialakult kétpólusú nemzetközi rendre a két világhatalom (az Egyesült Államok és a Szovjetunió), illetve szövetségi rendszereik (a NATO és a Varsói Szerződés) közötti katonai és ideológiai szembenállás, biztonságpolitikai szempontból pedig a „nagy kockázat, nagy stabilitás” volt a jellemző. A kölcsönös megsemmisítésre képes katonai paritás tudatában a globális ambíciókkal és globális képességekkel rendelkező két szuperhatalom gondosan ügyelt arra, hogy maguk és szövetségeseik is tartózkodjanak a nyílt katonai összeütközéstől, és a perifériákra

szorították a konfliktusokat, sőt ott sem léptek fel soha közvetlenül egymással szemben, inkább a helyettesekre bízta a helyi háborúk megvívását (ezek az úgynevezett „proxyháborúk”). A rendszernek ez a jellegzetessége rányomta a bélyegét a hidegháborús időszak konfliktuselemzésére is, amelynek a két világhatalom stratégiai gondolkodásának elemzése, illetve modellezése volt a leggyakoribb kiindulópontja.

A Szovjetunió és szövetségi rendszerének 1991-es felbomlása több szempontból is új helyzetet teremtett. Egyfelől kétségtelenül megszüntette a korábbi éles ideológiai szembenállást és a katonai paritást, így lényegesen csökkentette a nagyhatalmak közötti közvetlen katonai konfrontáció esélyét és lehetőségét. Másfelől viszont a kialakult hatalmi vákuum okozta geopolitikai rendetlenségben gyakoribbá váltak az kisebb államok közötti és az államokon belüli regionális hatású fegyveres konfliktusok. Emellett olyan nem állami szereplők jelentek meg a biztonságpolitika színpadán, például nemzetközi szervezetek, multinacionális vállalatok, állam nélküli nemzetek, fegyveres és terrorista csoportok, kalózkodók, akiknek tevékenysége nemcsak az államokon belül, de nemzetközi szinten is súlyos válságokat idézett elő. Vagyis a kétpólusú világrend felbomlása összességében nem egy stabilabb, hanem a korábbinál kiszámíthatatlanabb, jóval összetettebb nemzetközi biztonsági környezetet hozott létre, amelyre biztonságpolitikai szempontból az „alacsony kockázat, alacsony stabilitás” lett a jellemző. A nemzetközi rendszer megváltozott szerkezete, a többszereplős és több szinten folyó konfliktusok, illetve a globalizáció eredményeként megerősödő kölcsönös függőség az új helyzethez alkalmazkodó konfliktuselemzési módszereket igényeltek.

Az egyik ilyen válasz a többszintű konfliktuselemzés módszere lett, amelyet elsőként Kenneth Waltz vetett fel *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis* című 1959-ben megjelent munkájában, amelyben a neo-realista iskola alapítója a nemzetközi kapcsolatokban megjelenő viselkedési formák okait vizsgálva hármas látásmódot különböztetett meg: az egyénit, a nemzetállam alapút és a nemzetközi rendszer szintűt. (WALTZ 2001, I., IV. és VI. fejezet) A waltzi kezdeményezés 1990-es évekbeli továbbfejlesztése elsősorban az új helyzetben kialakuló és összetettebbé váló *konfliktusok struktúrájának*, illetve a konfliktusra hatást gyakorló, de a struktúra különböző pontjain elhelyezkedő *szereplők egymáshoz fűződő komplex viszonyának* pontosabb feltérképezésére irányult. (RAMSBOTHAM–WOODHOUSE–MIALL 2005, 95.; GALTUNG 2009, 221–224.; HERBERT 2017, 6.) Vagyis a többszintű konfliktuselemzés nem csupán a konfliktus vertikális

térbeli kiterjedését vizsgálja (például lokális, állami, államközi, regionális, globális), hanem a konfliktusra ható szereplőknek (például egyének, elitek, társadalmi csoportok, nemzetállam(ok), nemzetközi szervezetek, nemzetközi rendszer) a struktúrában belüli vagy kívüli pozícióját is. Emellett azt is feltérképezi, hogy a *konfliktus hátterében meghúzódó okok* (*background causes*) kapcsán a konfliktus belső vagy külső szereplői milyen, a konfliktussal kapcsolatos célokat fogalmaznak meg, és ezek elérése érdekében milyen *mobilizációs stratégiát* (*mobilisation strategy*) követnek. Annak érdekében pedig, hogy javaslatokat tehessenek a konfliktus további eszkalációjának megakadályozására, számba veszik a *konfliktust kiváltó tényezőket* (*triggers*), illetve azokat a *katalizáló tényezőket* (*catalysts*) is, amelyek befolyásolhatják a konfliktus intenzitását és lefolyásának időtartamát. (SMITH 2004, 8–9.) A többszintű konfliktuselemzés utóbbi négy elemét David Dessler kísérelte meg elemzési modellé fejleszteni egy 1994-es tanulmányában, meghatározva az egyes részelemek tartalmát is.

Dessler a *konfliktus hátterében meghúzódó okok* alatt, amelyeket írásában *csatornáknak* (*channel*) nevez, a konfliktusban érintett társadalmi csoportoknak a közös politikai, gazdasági és kulturális sajátosságait, illetve e sajátosságok más csoportoktól való különbségeit érti. Ezek olyan közös jellegzetességek, amelyek miatt a csoportok a konfliktus szereplőivé váltak, például hatalomból való kirekesztés, a hatalom által nyújtott kedvezmények, közös gazdasági helyzet, társadalmon belüli elkülönült közös részidentitás, közös törekvések, vágyak, célok, és amelyek körülhatárolva elkülönítik ezeket a csoportokat egymástól. Vagyis lényegében a konfliktusnak azon mélyebb, strukturális okait érti a fogalom alatt, amelyre a konfliktus egésze épül.

A *mobilizációs stratégia* (ezt „célnak” nevezi írásában) a konfliktus főbb szereplőinek azt a magatartását jelenti, amelyet céljaik elérése érdekében tanúsítanak, amilyen módon céljaikat megpróbálják megfogalmazni, bemutatni és elérni. Vagyis a mobilizációs stratégia vizsgálatakor Dessler szerint a konfliktus okait elsősorban abból a szempontból kell elemezni, hogy miért hajlandók értük harcolni az emberek.

A *konfliktus kiváltó okaihoz* (*triggers*) a szerző azokat a tényezőket sorolja, amelyek a konfliktus időzítését befolyásolják. Ezekkel magyarázható el, hogy miért adott időben, és nem korábban vagy később robbant ki konfliktus. A kiváltó okok gyakran a főszereplők által hozott olyan intézkedések vagy lépések, amelyek jelentősen leszűkítik a békés megoldás lehetőségét, és az erőszakos megoldás felé sodorják a főszereplőket.

Katalizátoroknak (catalysts) pedig Dessler azokat a tényezőket tekinti, amelyek a konfliktus intenzitására és időtartamára lehetnek döntő hatással. Ezek lehetnek belső tényezők, például erőegyensúly a szemben álló felek között, külsők, például nemzetközi beavatkozás, taktikai lépések, például a nyílt összeütközés elkerülése vagy akár természeti adottságok is, például terep, évszak, időjárás. Lehetnek materiális jellegűek, például fegyverellátottság, de kulturális vonatkozásúak is, például erőszakmentes tanok. (DESSLER 1994, 104–105.)

A többszintű konfliktuselemzésnek ez a módszertana a konfliktus háttéréről elsősorban a szereplők jellemzőinek és adottságainak vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. Bár foglalkozik a konfliktus okaival is, nem egy, az okokra koncentráló, hanem sokkal inkább a szereplők szervezetségére összpontosító módszertanról van szó. Eredményeivel elsősorban arra tud javaslatot tenni – különösen a konfliktus háttérében meghúzódó okok és a mobilizációs stratégiák elemzésével –, hogy milyen tényezőket és területeket kell tovább vizsgálni ahhoz, hogy elkerülhető legyen a konfliktus eszkalációja. A katalizátorok vizsgálata pedig a konfliktus lezárásához segítheti hozzá a válság kezelésével foglalkozókat.

Az ukrajnai válság értelmezési kereteiről és fordulópontjairól

A többszintű konfliktuselemzés módszerével vizsgálva a 2014-ben kirobbant ukrajnai válság egy olyan komplex válság, amelynek van egy *geopolitikai*, egy *regionális* és egy belső, több területen jelentkező *ukrajnai szintje*, és amely mögött számos, a *konfliktus háttérében meghúzódó okot* találhatunk.

Az ukrán válságról folyó nemzetközi vitákban meglehetősen kevés szó esik az Ukrajnán belüli válságjelenségekről, valamint arról, hogy a jelenlegi helyzet kialakulásához maguk az ukránok is hozzájárultak. Hozzájárultak *az ukrán állam strukturális válságával*, vagyis azzal, hogy 22 év alatt nem tudtak stabil államot létrehozni. Hozzájárultak azzal, hogy magánhadseregekkel, a parlamentben „magánképviselőkkel” rendelkező *oligarchák uralták az ukrán államot és társadalmat*, és ebben a rendszerben *meggyengültek az állami erőszakszervezetek* (hadsereg, rendőrség, a törvény betartását kikényszerítő államapparátus), és az állam számos területen elvesztette erőszak-monopóliumát. A válság mögött ott húzódott *az ukrajnai oligarchák közötti harc* is,

ráadásul többnyire olyan oligarchacsoportok között, amelyek mindegyike kompromittálódott az elmúlt 22 évben. A leglátványosabban a narancsosok 2005–2010 között, majd a Viktor Janukovics mellett állók 2010–2014 között. Természetesen volt a válságnak egy *Kelet-Ukrajna versus Nyugat-Ukrajna dimenziója* is (amely bizonyos értelemben a különböző és igen bonyolult ukrán politikai identitások küzdelme is). Fontossági szempontból pedig az első helyen kell említeni az ukrán válság *társadalom versus politikai elit dimenzióját*. Vagyis azt a társadalmi elégedetlenséget, amely amiatt alakult ki és állandósult (még ha nem is mindig mutatkozott meg tiltakozások formájában), hogy a függetlenség 22 évében az ukrán elít semmilyen elfogadható jövőképet, perspektívát nem tudott ajánlani az országnak, nem tudta stabilizálni és konszolidálni az ukrán államot sem politikai, sem gazdasági tekintetben.

Regionális szinten az ukrán válság egy *Ukrajna és az Oroszországi Föderáció között zajló stratégiai küzdelem* *Ukrajna kül- és széles értelemben vett biztonságpolitikai orientációjáért* – Európai Unió vagy Eurázsiai Vámunió, NATO vagy a taskenti Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (CSTO). Az elemzők egy része ebben a küzdelemben Kijevet az ukrán állam stabilizálásáért küzdő félnek, Moszkvát az ukrán állam destabilizálására törekvő szereplőnek látta. Ennek megfelelően a kelet-ukrajnai területek szeparatista fegyvereseinek támogatását, Novorosszija mesterséges identitásának felkeltését és a Krím elcsatolását vetik az orosz vezetés szemére. A másik – elsősorban az orosz – oldal ezzel szemben az ukrán nacionalizmust teszi az események fő felelőssévé, és az ukrániai orosz kisebbség védelmében alapvetően jogosnak ítéli az orosz magatartást. Az orientációs küzdelemben nem mentesül a felelősség alól az Európai Unió sem. A tapasztalatok szerint az EU is hajlamos önmagát, illetve az általa kínált lehetőségeket túlságosan rózsaszínűre festeni és a valóságnál vonzóbbá tenni, és azt az illúziót kelteni, hogy a hozzá való közeledés, majd a csatlakozás minden gondot megold. Az EU ezt a hibát az ukránokkal szemben is elkövette, amikor a társulási szerződés kapcsán nem hangsúlyozta, hogy Ukrajna még igen távol áll az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetőségétől, és a távoli tagság is csupán egy lehetőség, korántsem biztosíték a modernizációra.

Geopolitikai szinten a legtöbb elemzés – és ezek alapján a nemzetközi közvélemény egy jelentős része – olyan *érdekszféra-küzdelemként*

értelmezi a válságot, amely a nagyhatalmak között folyik, elsősorban az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció, illetve az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció között. Ebben a geopolitikai játszmában Ukrajna sokkal inkább tárgy, mint alany. Ez a küzdelem a felek között 1989–1991 óta tart, és az ukrán válság elsősorban abban különbözik a küzdelem korábbi szakaszaitól, hogy új hatalmi erőviszonyok között zajlik. Az új hatalmi viszonyok legfőbb jellemzője pedig az, hogy az Egyesült Államok globális hatalmi előnyének és ambícióinak csökkenése miatt a korábbiakhoz képest megnövekedett az olyan regionális nagyhatalmak érdekérvényesítő lehetősége saját környezetükben, mint Oroszország vagy Kína.

A válság történetében több példát találhatunk a *konfliktust kiváltó okok*, a *mobilizációs stratégia*, illetve *katalizátorok* dessleri értelmezésére is. Az ukrán válság azt követően robbant ki, hogy Mikola Azarov, a közismerten oroszbarát ukrán kormányfő – az Ausztriában tartózkodó Viktor Janukovics elnök helyett – 2013. november 21-én hivatalosan bejelentette, hogy Ukrajna az eredeti tervekkel ellentétben nem írja alá Vilniusban az Európai Unióval előkészített társulási egyezményt. Gyakorlatilag Azarov bejelentését követően vette kezdetét még aznap este a kijevi Függetlenség téren (Majdan Nezalezsznosztyi), majd később több más nyugat-ukránai városban az a tüntetés- és tiltakozássorozat, amely aztán változó intenzitással, változó főszereplőkkel és változó célokkal január végére Azarov és kormánya bukásához vezetett, február 18–21-re pedig a Janukovics-rezsimet megdöntő felkeléssé vált. Fontos aláhúzni, hogy az Európai Unióhoz való közeledés azon kevés törekvések közé tartozott, amelyeket az elmúlt években az ukrán társadalom többsége, illetve relatív többsége támogatott. Így igen alkalmas volt arra, hogy az ukrán politika színpadán újonnan megjelenő fiatal generáció – amely már a független Ukrajnában szocializálódott, tanult, és igen jól ismeri és használja céljai elérésére a modern tömegkommunikációs eszközöket – az Európa-pártiságot tegye meg mobilizációs stratégiájává. A november 21-én megkezdett tiltakozás december első felében alighanem érdektelenségbe fulladt volna (a november 24-én még 100 ezres tömeg november 26–27-re 900 főre csökkent), ha a hatalom nem ad engedélyt a tüntetők ellen speciálisan kiképzett ukrán rohamrendőrség (a Berkut) november 30-i brutális fellépésére. Ez nem csupán új lendületet adott a kijevi tiltakozásoknak (december 1-jén 300–500 ezer, december 8-án 800 ezer ember gyűlt össze a Majdanon), de egyrészt új

társadalmi csoportokat is a Majdan-mozgalom mellé állított, másrészt Európa-pártiból kormányellenes tiltakozássá alakította át a tüntetést (új mobilizációs stratégia), harmadrészt fizikailag intézményesítette a tiltakozást (a Majdanon ekkor állították fel sátortáborukat a tüntetők, illetve ekkortól került sor az állami intézmények épületeinek blokádjára).

Fontos jeleznünk azt is, hogy Majdan-mozgalom életben tartásához, kiszélesítéséhez, radikalizálódásához és kvázi intézményesítéséhez döntő mértékben járult hozzá, hogy az ukrán kormányzat – politikai szempontból érthetetlen módon – a kivárás és a tiltakozók kifárasztása helyett időről időre igen brutálisan lépett fel a tiltakozók, illetve a velük szimpatizálók ellen. Ilyen volt például a tüntetőkkel szembeni december 11-i rendőri fellépés, Tatjana Csornovol tényfeltáró újságíró december 25-i, Jurij Lucenko, az ellenzékhez tartozó volt belügyminiszter január 10-i megverése, tiltakozók megölése, illetve megsebesítése az ukrán egyesülés 2014. január 22-i ünnepén. Lényegében a békés tiltakozókkal szembeni erőszakos fellépések miatti társadalmi felháborodás lendítette tovább katalizátorként a tiltakozásokat. Olyannyira, hogy a hatalom 2014. január 19–23. közötti brutális fellépését követően jó néhány olyan kelet-ukrajnai – például a dnyipropetrovszki, harkovi, zaporizzjai, luhanszki – megyékben is tiltakozásokra került sor, amelyek egyértelműen Viktor Janukovics politikai hátszágának számítottak.

A válság hasonlóan jelentős katalizátornak bizonyult a Malaysia Airlines MH-17-es járatának 2014. július 17-i lelövése – fedélzetén 283 utassal (köztük 193 holland állampolgárral) és 15 fős személyzettel. A tragédiát követően bekövetkező európai szemléletváltásnak köszönhetően nyertek az ukrán események végérvényesen európai, illetve globális dimenziót. Ekkortól vált nyilvánvalóvá az európai közvélemény többsége előtt az is – különösen azt követően, hogy Oroszország (a „szakadár köztársaságok” bukását megelőzendő) augusztus 27-én önálló frontot nyitott olyan dél-ukrajnai területeken is, amelyeken korábban nem tevékenykedtek szeparatisták –, hogy Moszkva az ukrán válság közvetlen, markáns és lényegi főszereplője. Olyan főszereplő, amely azért támogatja és védi meg a tényleges társadalmi bázis nélküli kelet-ukrajnai szeparatistákat (immár nyíltan is felvállalva az ukrán területi integritás megsértését), hogy ily módon kísérelje meg visszaszerezni a Kijev feletti politikai befolyását. (TÁLAS 2014a; TÁLAS 2014b)

3. A multikauzális konfliktuselemzés

A konfliktusok elemzőit mindig a konfliktusok mozgatórugói érdeklik leginkább. Nem véletlen tehát, hogy a konfliktuselemzés általunk ismertett módszerei közül a konfliktusok különböző ok-okozati összefüggéseit vizsgáló multikauzális elemzés a leggyakrabban használt módszer, különösen a gyakorlati konfliktuskezelés területén. Az okok vizsgálatával már a háttérben meghúzódó okokra, a szereplők céljaira és mobilizációs stratégiákra koncentráló többszintű elemzési módszernél is találkoztunk, de a multikauzális konfliktuselemzés a különböző konfliktusok közti minőségi különbségekre, az okok között fennálló viszonyrendszerek vizsgálatára és ezen keresztül a konfliktus dinamikájára fókuszál, felhasználva ehhez a többszintű elemzés számos elemét is. Elsősorban arra helyezi a hangsúlyt, hogy elválassza a strukturális okokat a szereplők törekvéseinek okaitól, továbbá azoktól a tényezőktől, amelyek a konfliktus fejlődésének során jelennek meg sérelmi okként. Fő törekvése egyrészt az okok és okozati mechanizmusok, minták nyomon követése annak érdekében, hogy meg tudjuk különböztetni a konfliktushoz vezető tényezők szerepét és súlyát a konfliktus kialakulásában és lefolyásában. Másrészt az okok összefüggésének és különbségének vizsgálatával pontosabb képet kíván adni a konfliktus tartalmáról és dinamikájáról is annak érdekében, hogy részletesebben meg tudja határozni a konfliktuskezelés során felmerülő beavatkozások, kötelezettségvállalások időzítését és perspektíváit. A módszer gyakorlati alkalmazói azt hangsúlyozzák, hogy egy adott konfliktus környezetének pontos megismeréséhez elengedhetetlen a különböző oktípusok (a *strukturális/alapvető/gyökeres okok*, a *közeli/célok* és a *kiváltó okok*) megismerése. Továbbá annak árnyalt és részletes felmérése is, hogy ezek egyrészt miként hathatnak a konfliktus dinamikájára (eszkalációjára vagy békés megoldására), másrészt miként alakulhatnak át bizonyos *katalizátortényezők (catalysts)* hatására. (MASON–RYCHARD 2005, 8.; NICAISE 2014, 2.)

Okok alatt ez az elemzési módszer azokat a tényezőket érti, amelyek hozzájárulnak az emberek sérelemérzetének változásához, növekedéséhez vagy csökkenéséhez.

Ezek közül a *strukturális okok*, *alapvető okok* vagy *gyökeres okok* (*structural causes*, *basic causes*, *root causes*) kategóriájába azokat az átfogó tényezőket sorolja, amelyek a politika eredményeként beépülve a társadalom szövetébe és struktúrájába létrehozhatják az erőszakos

konfliktus előfeltételeit. Ezek hasonlóak azokhoz az okokhoz, amelyeket a többszintű elemzés a konfliktus háttérében meghúzódó okokként (*background causes*) definiál, de a multikauzális elemzés az okok történetiségét erőteljesebben hangsúlyozza, felhíva a figyelmet arra, hogy bár a „történelmi problémák” (traumák, igazságtalanságok) igen gyakran nem jelennek meg és nem kapcsolódnak a konfliktus szereplőinek érdekeihez és szükségleteihez, jelentősen befolyásolhatják a konfliktus tartalmát és dinamikáját egyaránt. (MASON–RYCHARD 2005, 8.; NICAISE 2014, 2.)

A *közei okok* vagy *célok* (*proximate causes, targets*) olyan tényezők, amelyek hozzájárulhatnak az erőszakos konfliktus további eszkalációja szempontjából kedvező környezet létrejöttéhez. Ezek a szereplők céljaihoz, érdekeihez és pozíciójához kapcsolódnak, vagyis lényegében azok az okok, amelyek miatt vagy amiért harcolnak. Ezek néha a mélyebb, strukturális problémák tüneti megnyilvánulásai, de korántsem feltétlenül. Hasonlóan a strukturális okokhoz, a közei célok is befolyásolják a konfliktus tartalmát. (MASON–RYCHARD 2005, 8.; NICAISE 2014, 2.)

A *kiváltó okok* (*triggers*) körébe pedig – hasonlóan a többszintű elemzéshez – olyan kulcsfontosságú cselekedeteket, eseményeket vagy ilyenekre utaló várakozásokat és előérzeteket sorol a multikauzális elemzés, amelyek az erőszakos konfliktusok elindulását, kirobbanását vagy fokozódását eredményezhetik. Ebből adódóan a kiváltó okok nem csupán a konfliktus dinamikáját határozzák meg döntő mértékben, de akár új szintre is emelhetik a konfliktust, például abban az esetben, ha alapvetően változtatják meg az egyik szereplő magatartását. A kiváltó okok abból a szempontból is különlegeseek, hogy nehezen jelezhetők előre, és nehezen befolyásolhatók a konfliktusban harmadik félként szerepet vállaló külső szereplők által. (MASON–RYCHARD 2005, 8.; NICAISE 2014, 2.)

Hasonlóan a többszintű konfliktuselemzéshez, a multikauzális elemzés is figyelemmel kíséri a *konfliktus háttérében meghúzódó okokat* (*background causes*), amelyeket egyes képviselőik David Desslerhez hasonlóan *csatornáknak* (*channel*) neveznek. A csatornák alatt a konfliktusban érintett társadalmi csoportoknak azokat a közös politikai, gazdasági és kulturális sajátosságait, illetve e sajátosságok más csoportoktól való különbségeit érti, amelyek meghatározzák egy adott társadalmi csoport identitását és magatartását a konfliktus során. A csatornák vizsgálatát azért tartják fontosnak ennek a módszernek a képviselői, mert hatással vannak a konfliktus tartalmára és dinamikájára egyaránt. Vizsgálatukat ugyanakkor megnehezíti, hogy a csatornák, vagyis a háttérben meghúzódó

okok, gyakran nem kapcsolódnak közvetlenül a konfliktus legfőbb okához. (MASON–RYCHARD 2005, 8.; NICAISE 2014, 2.)

Az úgynevezett *katalizátorokra* (*catalysts*) úgy tekintenek a multikauzális elemzés képviselői, mint amelyek a konfliktus ütemének, intenzitásának és időtartamának befolyásolásán keresztül hatással vannak a konfliktus tartalmára és dinamikájára is. A csatornák és a katalizátorok együtt a konfliktus időtartama alatt átalakíthatják a *közei okokat* és *célokat* is, mint láhattuk például alkotmányjogi viták etnikai ellentétekké történő átalakulását Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában a délszláv háború esetében. (MASON–RYCHARD 2005, 8.)

A fentiek alapján a multikauzális konfliktuselemzés alapkérdései közül a következők a legfontosabbak:

- *mi a konfliktus strukturális oka* – például illegitim kormány, a politikai részvétel hiánya, az egyenlő gazdasági és társadalmi lehetőségek hiánya, a természeti erőforrásokhoz való egyenlőtlen hozzáférés, a rossz kormányzás;
- *milyen kérdések tekinthetők a konfliktus közvetlen okának* – például az ellenőrizetlen biztonsági szektor, a könnyűfegyverek elterjedése, az emberi jogok megsértése, a szomszédos országok destabilizáló szerepe, a diaszpórák szerepe;
- *milyen kiváltó okok járulhatnak hozzá a konfliktus kitöréséhez vagy jövőbeli eskalációjához* – például a választások, a legfontosabb vezető vagy ellenzéki politikai személyiség letartóztatása/meggyilkolása, a szárazság, a helyi valuták hirtelen összeomlása, katonai puccs, a munkanélküliség gyors változása, árvíz, az árucikkek árainak hirtelen emelkedése és áruhiány, gyors tőkekiáramlás az országból;
- *milyen új tényezők járulnak hozzá a konfliktusdinamika meghosszabbodásához* – például a szemben álló szereplők radikalizálódása, a paramilitaris egységek létrejötte, rendkívüli gazdálkodási rend bevezetése, az emberi jogok megsértése, a rendelkezésre álló fegyverek számának növekedése, a félelemérzet elterjedése a társadalomban;
- *milyen tényezők járulhatnak hozzá a békéhez* – például tárgyalások megindulása a szemben álló felek között, a tiltakozások leállítás, reformprogramok, a civil társadalom béke iránti elkötelezettsége, diszkriminációellenes politika.

Az ukrajnai válság a multikauzális elemzés szemszögéből

Mivel a többdimenziós és a többszintű konfliktuselemzés módszereinek bemutatása kapcsán az ukrán válság számos olyan sajátosságáról már szóltunk, amelyek a multikauzális elemzés szemszögéből is beazonosíthatók, itt és most csupán két olyan új elemet említünk meg röviden, amely egy elemzés esetében figyelemre és említésre méltó példa.

A strukturális, alapvető és gyökeres okok: Az ukrán állam korábban említett strukturális válságának egyik igen fontos oka, az ukrán nemzeti tudat megerősítésének pedig egyik komoly akadálya a mindenkire kiterjedő közös történelmi identitás gyengesége Ukrajnában. Ez azaz magyarázható, hogy a jelenlegi Ukrajna területén csupán 1954-től létezik egységes ukrán állam. Egyrészt mert a mai Ukrajna számos területe korábban más országokhoz tartozott (Lengyelországhoz, Oroszországhoz, Magyarországhoz, Romániához), másrészt mert egy tartósan fennmaradó egységes ukrán államot Ukrajna korábbi területein sem sikerült kialakítani. Ennek következtében az ukrán társadalom nemzeti identitásának a közös történelemből eredeztethető eleme mindössze 64 éves, illetve a Krím orosz annektálása óta 80 éves múltra tekinthet vissza. Ez a tény jelentősen megnehezítette az egységes ukrán nemzeti identitás kialakulását az 1991-ben függetlenné váló országban, amit jól jeleztek az ukrajnai elnök és parlamenti választások eredményei is. A gyengének tartott ukrán nemzeti identitásnak valószínűleg komoly szerepe volt abban, hogy Moszkva 2014-ben kísérletet tett a novorosszijai mesterséges identitás felkeltésére. Ez a terv nem csupán megbukott, de a Krím annektálása, illetve a kelet-ukrajnai szeparatizmus orosz támogatása egyértelműen és soha korábban nem látott módon megerősítette az ukrán nemzeti identitást, még az orosz anyanyelvű területeken is.

A kiváltó okok: Korábban szintén említettük, hogy a Majdan-mozgalom életben tartásához, kiszélesítéséhez, radikalizálódásához és kvázi intézményesítéséhez döntő mértékben járult hozzá, hogy az ukrán kormányzat a kivárás és a tiltakozók kifárasztása helyett időről időre igen brutálisan lépett fel a tiltakozók, illetve a velük szimpatizálók ellen. A Janukovics-kormányzat erőszakos fellépésével szembeni társadalmi felháborodásban nagy szerepe volt a narancsos forradalom emlékeinek és tapasztalatainak. A 2004 novembere és 2005 januárja közötti tiltakozásoknak ugyanis úgy sikerült kikényszerítenie az új választásokat

és Viktor Jusczenko elnökké választását, hogy közben egyszer sem került sor a tüntetők elleni erőszakos fellépésre Leonyid Kucsma korabeli ukrán kormányzata részéről.

4. Zárszó

A *többdimenziós*, a *többszintű* és a *multikauzális* konfliktuselemzési módszerek – mivel a biztonság fogalmának kiszélesedésével, a biztonságban meghatározó szerepet játszókat számának növekedésével és a konfliktusok komplex természetének mind mélyebb megismerésére vonatkozó növekvő igénytel párhuzamosan váltak egyre általánosabban elfogadottá a konfliktuselemzés területén – jelentősen kiszélesítették a konfliktuselemzéssel foglalkozó szakemberek körét is. Ma már általánosan elfogadott, hogy egy-egy konfliktus hiteles megismeréséhez és megértéséhez olyan komoly, mély és szerteágazó katonai, biztonságpolitikai, történelmi, politikai, szociológiai, gazdasági, sőt társadalompszichológiai ismeretekre van szükség, amellyel igen ritkán rendelkezik egyetlen személy. Éppen ezért napjainkban mind a kormányok, mind a nemzetközi szervezetek a korábban jelzett szakterületeket jól ismerő elemző csoportokat bíznak meg konfliktuselemzési feladatokkal annak érdekében, hogy minél hitelesebb képet kapjanak a konfliktusokról.

Felhasznált irodalom

- ALKIRE, Sabina – JINDRA, Christoph – ROBLES, Gisela – VAZ, Ana (2016): *Multidimensional Poverty in Africa*. Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), University of Oxford. 1–7. Elérhető: www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/OPHIBrief40_Africa_Engl.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- BERCOVITCH, Jacob – KREMENYUK, Victor – ZARTMAN, William I. eds. (2008): *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. London, SAGE Publications.
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- Conflict Sensitivity (2015): *Conflict-sensitive approaches to development, humanitarian assistance and peace building: tools for peace and conflict impact assessment*. Conflict Sensitivity Consortium. 121. Elérhető: <http://local>.

- conflictsensitivity.org/wp-content/uploads/2015/05/Conflict-Sensitive-Approaches-to-Development-Humanitarian-Assistance-and-Peacebuilding-Resource-Pack.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- DESSLER, David (1994): How to Sort Causes in the Study of Environmental Change and Violent Conflict. In GRÆGER, Nina – SMITH, Dan eds.: *Environment, Poverty and Conflict*. PRIO Report 2/94, Oslo, International Peace Research Institute. Elérhető: prio.org (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- DUDOUET, Veronique (2006): *Transitions from Violence to Peace: Revisiting Analysis and Intervention in Conflict Transformation*. Berghof Report Nr. 15, Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. 90. Elérhető: www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=479&type=publicationfile (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- DOUCEY, Marie (2011): Understanding the Root Causes of Conflicts: Why it Matters for International Crisis Management. *International Affairs Review*, Vol. 20, No 2. 1–11.
- HAIDER, Huma (2014): *Conflict: Topic Guide*. Birmingham, GSDRC, University of Birmingham. Elérhető: <https://gsdrc.org/wp-content/uploads/2015/07/CON69.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- HERBERT, Siân (2017): *Conflict analysis: Topic guide*. GSDRC, Birmingham, University of Birmingham. Elérhető: <http://gsdrc.org/wp-content/uploads/2017/05/ConflictAnalysis.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 06.)
- IMSD – Initiative Mediation Support Deutschland (2017): *Conflict Analysis and Mediation Entry Points*. Federal Foreign Office, Peace Mediation Germany. Elérhető: www.auswaertiges-amt.de/blob/1993562/bad5b35b116a5d06a19b140e8a35cd8d/conflict-analysis-in-peace-mediation-data.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- MASON, Simon – RYCHARD, Sandra (2005): *Conflict Analysis Tools*. Swiss Agency for Development and Cooperation. 12. Elérhető: www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Conflict-Analysis-Tools.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- MITCHELL, Christopher (2014): *The Nature of Intractable Conflict: Resolution in the Twenty-First Century*. Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781137454157>
- NICAISE, Guillaume (2014): *What is conflict analysis?* Elérhető: www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2014/09/resum%C3%A9-du-cours_analyse-de-conflicts.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- OLIVA, Fabio – CHARBONNIER, Lorraine (2017): *Conflict Analysis Handbook. A field and headquarter guide to conflict assessments*. Turin, United Nations

- System Staff College. Elérhető: www.unssc.org/sites/unssc.org/files/unssc_conflict_analysis_fabio_oliva_lorraine_charbonnier.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- RAMSBOTHAM, Oliver – WOODHOUSE, Tom – MIAL, Hugh (2005): *Contemporary Conflict Resolution. The prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Cambridge, Polity Press.
- SANDOLE, Dennis J. D. – BYRNE, Sean – SANDOLE-STAROSTE, Ingrid – SENEHI, Jessica eds. (2009): *Handbook of conflict analysis and resolution*. London, Routledge.
- SMITH, Dan (2004): *Trends and Causes of Armed Conflict*. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management. Elérhető: www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/smith_handbook.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- TÁLAS Péter (2014a): *A jelenlegi ukrán válságról 2.0*. SVKK Elemzések. 1–13. Elérhető: svkk.uni-nke.hu (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- TÁLAS Péter (2014b): Az ukrán válság értelmezési kereteiről és az ukrán választásokról. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle*, 7. évf. 5. sz. 111–123. Elérhető: <https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/svkk-elemzesek-2014-8-a-jelenlegi-ukran-valsagrol-2-0-talas-p.original.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- UN ECA – United Nations Economic Commission of Africa (2016): *Conflict in the Sahel region and the developmental consequences*. 133. Elérhető: <https://repository.uneca.org/bitstream/handle/10855/23474/b11580410.pdf?sequence=3> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 10.)
- WALTZ, Kenneth N. (2001): *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. Columbia University Press.
- WEBER, Charles – GALTUNG, Johan eds. (2007): *Handbook of Peace and Conflict Studies*. London, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203089163>

Bauer Kristóf

Konfliktuselemzési eszközök

Bevezetés, kontextus

A konfliktuselemzés fontos részét képezi a konfliktusmegelőzés, a konfliktuskezelés, a konfliktustranszformáció területén létrejövő mediációs folyamat tervezése és kivitelezése. A kutatók és a mediátorok is egyetértenek abban, hogy a mediáció megíúsulásának az egyik leggyakoribb oka a hiányos vagy nem megfelelő minőségű elemzés. (Federal Foreign Office 2016, 1.)

A konfliktuselemzés számos különböző megközelítést jelenthet, és rendkívül tág értelemben használható módszertan, azonban ezek az elemzések hasonló konfliktuselemzési eszközöket használnak a konfliktusok feltérképezésére és megoldására. Ebben a fejezetben a legalapvetőbb eszközöket ismertetjük, a legegyszerűbbekkel kezdve, haladva az egyre komplexebbek felé.

1. Konfliktus-idővonal

Egy konfliktus elemzése során az egyik legalapvetőbb eszköz a konfliktus idővonalának (*conflict timeline*) vizsgálata. A konfliktus idővonaláról leolvashatók azok a fontos események időbeli sorrendben, amelyek alakították/alakítják a konfliktus kimenetelét. Ezen túl szerepel rajta a legfontosabb szereplők értelmezése az eseményekről, ami főként a résztvevők pozíciója változásának megértéséhez szükséges. (FISHER et al. 2000, 21.) Bár a fő fókuszban az összes felet leginkább érintő objektív események felrajzolása áll, sok esetben szükséges olyan események szerepeltetése egy konfliktus idővonalában, amelyek egy adott szereplő motivációinak megértésére szolgálnak, azonban nem elengedhetetlenül fontosak a többi résztvevő szempontjából.

Mint az alább részletezett elemzési eszközök esetében is, az idővonal is elkészülhet az aktorok bevonásával vagy anélkül. Mindkét módszernek van előnye és hátránya is. A konfliktuselemzési folyamat során elkészített idővonal esetében, ahol gyors és objektív információkra van szükség, a résztvevő felek bevonása és megkérdezése sokszor lehetetlen kihívást jelent, és nagyrészt máshonnan is kinyerhető a keresett információ. Azonban egy mediáció során, ahol a szubjektumnak sokkal nagyobb szerepe van, mint az objektív tényeknek, a szereplők által szubjektíven legfontosabbnak tartott (egy elemző által máshogy értékelt) kérdések megoldása nagymértékben leegyszerűsítheti a konfliktus megoldását is.

Példának egy polarizált társadalom politikai konfliktusát ismertetjük röviden. A konfliktus látszólagos eredőjét az adja, hogy a több kormányzati ciklus óta parlamenti többséget élvező „A” párt döntő vereséget szenvedett az előrehozott választásokon „B” párttal szemben. Erre reakcióul kormányellenes tüntetések kezdődnek „A” párt támogatóinak szervezésével, ami végül erőszakos összecsapásokat eredményez a „B” párt támogatói által rendezett ellentüntetésen. Az idővonalon objektív tényként a következő eseményeket tüntetjük fel:

1. ábra

Konfliktus-idővonal egy társadalmi konfliktusról

Forrás: a szerző szerkesztése FISHER et al. 2000, 21. alapján

A két párt szimpatizánsai azonban merőben eltérő szubjektív idővonalat rajzolnának fel. Az „A” párt támogatói kiemelnék, hogy pártjukat jogtalanul ítélte el a közvélemény, mivel nincs szó semmiféle korrupciós botrányról, és az elnök is a „B” párt mögött álló médiafölény hatására írt ki választásokat. A választásokon csalás történt, így nyerhetett a „B” párt, ezért ők

nem fogadják el a választás eredményét, és új választások kiírását követelik az elnök lemondásával egyetemben. Ehhez képest az alternatív idővonal: „B” párt szimpatizánsait felhőborította „A” párt korrupciós botránya, ezért egyetértettek a választás kiírásával, amelyet a nép akaratából „B” párt nyert. Erre válaszul „A” párt puccsot indított fizetett provokátorai segítségével, azonban ezt ők nem hagyják, és akár fizikai erőszak árán is megvédik a demokráciát.

Az „A” párt támogatói	Tények	A „B” párt támogatói
• A „B” párt meg akarja ragadni a hatalmat • Választási csalás • A demokrácia győzni fog! • A „B” párt demokráciaellenes	• Az elnök választást ír ki • Választáson nyer a „B” párt • Tüntetések a „B” párt ellen • Spontán erőszak kialakulása	• Az „A” párt korrump, váltás kell • A nép választott • Az „A” párt puccsot indított, a demokrácia győzni fog! • Az „A” párt demokráciaellenes

2. ábra

Objektív tények és percepciók

Forrás: a szerző szerkesztése

Mivel egy relatíve gyors kutatás eredményeként felrajzolható és jó referenciapontként szolgálhat a későbbi elemzési folyamatban, a konfliktus-idővonal elkészítését az elemzés elején, a kutatási fázisban ajánlott elvégezni. Így az elemző gyorsan átláthatóvá teszi a konfliktust mind maga, mind pedig az aktorok számára. Azonban nemcsak a konfliktuskezelés elején, hanem a későbbi fázisokban is hasznos lehet egy jól felépített és mindenki által előzetesen elfogadott idővonal, ugyanis közös nevezőként használható, ha az egyik fél nem ismer el egy eseményt. Ezen túl az idővonal később a stratégiaépítés egyik alappillérvé válhat. (MOTÉ Oo 2015, 92.)

2. Konfliktusfa

A konfliktuselemzés következő hasznos eszköze a konfliktusfa (*conflict tree*). Használatára sor kerülhet a konfliktus-idővonal elkészítése után, vagy akár az első elemzési eszköz is lehet, amennyiben a vizsgálat fő fókusza a különböző okok és következmények megértése. Az eszköz alkalmazható egy vagy több konfliktushoz kötődő probléma feltárására, azok gyökereinek és hatásainak elemzésére. A stratégiakészítési fázisban segít elkülöníteni

az okokat és a következményeket, azt a hibát elkerülendő, hogy a kiváltó okok helyett a mediátorok a hatások megoldására fektessék a hangsúlyt.

A konfliktusfa lényege, hogy a problémákat három csoportba kell elkülöníteni: megkülönböztetünk kiváltó okokat (*root causes*), fő problémákat (*core problems*) vagy megjelenő problémákat (*manifest issues*) és hatásokat (*effects*) vagy más néven dinamikus faktorokat (*dynamic factors*). (HERBERT 2017) A faanalógiában a kiváltó okokat szokták a gyökereknek jelölni, mivel azok a konfliktus legrégebben jelen lévő ellentétei, általában a legnehezebben megváltoztathatók, és a felszínről szemlélve láthatatlanok. A „fő problémák” a fa törzse, amelyek csatornát képeznek a kiváltó okok és a hatások között. Gyakran ezek a látható, konfliktust kiváltó okok, és ezek megoldására fordítják a legtöbb időt. A hatások a fa leveleiként képződnek le, mutatva ezzel, hogy egy folyamatosan és könnyen változó problémakörrel van szó.

A kiváltó okok általában háttérben maradó strukturális problémák, amelyek a konfliktusban részt vevő feleket stratégiai mélységben érintik, azonban a természetüknél fogva nem törnek felszínre. (*Knowledge Platform* 2012) Ilyen kiváltó okok közé sorolhatjuk a szabadságjogokat és egyenlőséget érintő kérdéseket, az igazságszolgáltatásbeli hiányosságokat, a gazdasági egyenlőtlenségeket. Az előző társadalmi példát továbbgondolva kiváltó ok lehetett a társadalom polarizációja, a korrupt politikai elit vagy egyéb makrogazdasági körülmények.

A megjelenő problémák azok a külső szemlélő számára látható konfliktusforrások, amelyeken keresztül manifesztálódnak a kiváltó okok. Általában konkrét, megfogható kérdések, amelyek köré a közbeszéd épül. Fő problémák közé sorolhatjuk a diplomáciai botrányokat, a fegyveres támadásokat vagy akár az ivóvíz tisztaságát. (*Center for Security Studies* 2005, 4.) Az előző példánkban a manifesztálódó problémák a választás kimenetele, illetve tisztaságának megkérdőjeleződése. A szemben álló csoportok valójában a korrupt politikusokat („B” párt támogatói) és a politikai rendszer hiányosságait („A” párt támogatói) ítélik el, azonban azok nem olyan könnyen megfogható és tematizálható jelenségek, mint a választás.

A hatások a kiváltó okok és fő problémák következtében bekövetkező események. A dinamikus faktor elnevezés utal arra, hogy miért nehéz ezeket a problémákat megoldani: rövid határidők, gyorsan változó körülmények jellemzik őket. Idesoroljuk a félelem elharapózását, a gyanúsítgatást, a fosztogatást és egyéb erőszakos cselekményeket. A választásos

példánkban a tüntetők és ellentüntetők közötti spontán erőszak kialakulását értelmezhetjük dinamikus faktornak.

3. Konfliktusperspektíva-elemzés

A konfliktusperspektíva-elemzés (*Conflict Perspective Analysis – CPA*) a német Inmedio tanácsadó- és coachingcég által kidolgozott mediátori módszertan. A vállalat mediációs technikákat bemutató dokumentumaiban nagy hangsúlyt helyez arra, hogy az érintett felek álláspontját objektív keretek között kell egymás felé kommunikálni, így elősegítve a kölcsönös megértést. A konfliktusperspektíva-elemzés olyan eszköz, amely segít a konfliktust lépcsőről lépésre elemezni, használható a lokálistól egészen a nagy kiterjedésű ellentétek értelmezéséig. (CSS 2005, 8.) A nevéből adódóan a CPA a felek eltérő perspektívájából fakadó eltérések bemutatását helyezi előtérbe. Ez elősegíti a másik fél álláspontjának elfogadását, és ezáltal előremozdíthatja a közeledést. A mediációs módszer a következő elemekből áll (CSS 2005, 8.):

- a felek azonosítása;
- tények;
- perspektívák, érdekek, motivációk;
- lehetőségek;
- valóságpróba.

A folyamat első lépése a részt vevő felek azonosítása. Összetettebb konfliktusok esetén a fő eseményformáló szereplőkre érdemes szorítkozni. Személyes konfliktusrendezés során ezt követi a prezentáció, más néven történetmesélési folyamat, amely során a felek a saját szavaikkal elmondják a konfliktus kiváltó okait, folyamatát és következményeit. Ezt követi a tények azonosítása, ami azokat az objektív eseményeket jelenti, amelyek hitelességét egyik fél sem kérdőjelezi meg. A következő lépés azoknak az érdekeknek és motivációknak az azonosítása, amelyek az előző alfolyamatban felsorolt események bekövetkezéséhez vezettek. Ezen túl itt kerül sor az egyéni perspektívák bemutatására, amelyek segítségével jobban megérthetik a felek a másik álláspontját. Ebben a lépésben kell ugyancsak azonosítani azokat a vágyakat, gondolatokat, amelyek elősegíthetik a konfliktusrendezést. Az opciók generálásának célja – azon túl, hogy

a konfliktusrendezést előkészítse – az, hogy a részt vevő felek a konfliktust egy közös megoldandó feladatnak, kihívásnak kezdjék értékelni.

A leghasznosabb eszközök az opciógenerálás során az ötletek összegyűjtése (*brainstorming*) és a vizualizáció. A brainstorming minél több lehetőség azonosítását jelenti, ebben a fázisban nem számít a megvalósíthatóság, és nem kerül sor azok értékelésére. A vizualizáció pedig az ötletek jobb elmagyarázására szolgál, illetve segít abban, hogy egy ötletet se felejtse el a különböző ülések között. Ezek után kerül sor a különböző lehetőségek azonosítására, majd mérlegelésére. (WALTER–SPLINTER–PUSCH 2014, 46.) Az opciók azonosítását végezheti a mediátor a felek bevonásával, vagy a konfliktuselemző is. A közvetlenül, az érintettek bevonásával készült értékelés számos előnnyel jár: már ebben a fázisban kiderülhetnek olyan kivitelezési nehézségek, amelyek lehetetlenné teszik az adott alternatíva megvalósítását. Az értékelési fázist segítheti szcenáriókészítés, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az opciót annak következményeivel együtt egy szerepjáték során vizsgálják. A mediátor ezt kérdések feltevésével segíti, például: Ha ezt a lehetőséget választjuk, akkor azt hogyan valósítaná meg? Milyen nehézségekbe ütközne? Hogyan oldaná meg azokat?

A végső lépés a megállapodás elkészítése és tesztelése az úgynevezett SMART-kritériumok alapján. (WALTER–SPLINTER–PUSCH 2014, 47.) A SMART a pontosan meghatározott (*specific*), mérhető (*measurable*), elérhető (*achievable*), reális (*realistic*) és időhöz kötött (*timed*) szavakból összerakott betűszó, amely a mediátorokat olyan megállapodások kötéséhez segíti hozzá, amelyek elkerülik az ilyen esetekben sokszor felmerülő félreértéseket. A megállapodások során tisztázni érdemes, hogy a felek egyértelműen tudják, hogy mi a szerződés tárgya, időbeli és térbeli hatálya, illetve az ellenőrzés módja. Ezen túl meg kell határozni azokat az ellenőrző folyamatokat, amelyek a megállapodás pontos betartását kényszerítik ki. A verifikációs folyamatoknak mérhetőnek kell lenniük, kerülni kell a pontatlan, határozatlan vagy tág időtávú kifejezéseket, mint például a „hamarosan”, a „gyakran” és az „észszerűen”.

A megállapodások betartását leginkább befolyásoló tényező, hogy elérhető és reális legyen. Amennyiben a felek mindkettőjüknek kielégítő módon állapodnak meg, azonban a felajánlásaik a lehetőségeiket meghaladják, akkor egy üres egyezmény születik, amelyet *de facto* nem fognak majd megvalósítani. Az időhöz kötöttség pedig azért kulcsfontosságú, mert a célok teljesítését az elutasításon túl a végtelen időhúzással is szabotálni

lehet. Az Inmedio szakértői a következő direkt kérdésfelvetést ajánlják: Mi a határidő az egyezmény bizonyos lépéseinek betartására? Mikor fog (az adott lépés) megtörténni? Mikorra fejeződik be?

4. Igények és félelmek elemzése

Kulcsfontosságú a megfelelő konfliktusrendezéshez a valódi szükségletek és igények felmérése. A Camp David-i megállapodást sokan az egyik legsikeresebb mediációnak tartják a közel-keleti térségben. A Sínai-félsziget 1967-es izraeli megszállását rendezni kívánó tárgyalássorozat az akkori amerikai elnök, Jimmy Carter vezette a marylandi Camp Davidben. (TELHAMI 2018, 1.) Az elnök sikeresen azonosította a fő igényeket, amelyek végül a megállapodás aláírásához vezettek, illetve több esetben kihasználta erőpozícióját. Az arab delegáció rugalmasnak bizonyult, Szadat elnök személyesen is többször konzultált Carterrel, biztosítva őt az együttműködésről. Ennek az volt az oka, hogy Egyiptom felismerte, a további háború nem tartható fenn, az egyiptomi társadalom is belefáradt a konfliktusba, illetve Szadat a Nasszer utáni időszakban próbált az Egyesült Államokhoz közeledni a Szovjetunióval szemben. (QUADT 2016) Egyiptom számára kulcsfontosságú volt, hogy az ország szuverenitását nem engedhették csorbulni.

Az izraeli fél, Menáhém Begín és csapata merevebbnek bizonyult, és a tárgyalások korai szakaszában kiderült, hogy a közvetlen megbeszélések nem vezetnek eredményre. Carter elnök ezért az első pár nap után szóvivőként szolgált Egyiptom és Izrael között. Izrael fő igénye a biztonság volt, mert egyrészt a földrajzi elhelyezkedés és határok szempontjából rendkívül kedvezőtlen helyzetben volt az állam az 1948-as függetlenség kinyilvánítása óta, másrészt a szóban forgó megállapodásig egy szomszédos arab állam sem ismerte el a létezéshez való jogát. A valódi igények (Egyiptom nem volt hajlandó területet átadni, Izraelnek kellett egy pufferezóna a biztonság megteremtéséhez) azonosítása után sikerült egy olyan megállapodást aláírni, amelyet mindkét fél el tudott fogadni jelentős arcvesztés nélkül. A kérdéses terület demilitarizált zónává nyilvánították, Izrael visszavonult a területről, mert kielégítette a biztonság iránti igényét, Egyiptom pedig ezt elfogadta, mert nem sérült a területi szuverenitása.

Az igények és félelmek elemzése egy szereplőorientált elemzési eszköz. Váza hasonló az előzőekben említett konfliktusperspektíva-

eszközhöz, azonban míg az a konfliktus dinamikájára és a szereplők közötti eltérő értelmezési keretre koncentrál, addig az igények-félelmek elemzése egy-egy szereplő különböző tulajdonságait listázza táblázatos formában (CSS 2005, 10.):

1. táblázat

Az igények és félelmek elemzésére szolgáló keretrendszer

Szereplő	Problémák	Érdekek, szükségletek	Félelmek	Eszköz- rendszer	Lehetőségek
----------	-----------	--------------------------	----------	---------------------	-------------

Forrás: a szerző szerkesztése

5. A konfliktus feltérképezése

A konfliktuselemzés egyik legfontosabb eszköze a konfliktus feltérképezése (*conflict mapping*). Távoli értelemben a konfliktus feltérképezése részét képezi a konfliktusok miértjének, a működési mechanizmusának megértése és a cselekvési változatok kidolgozása (*Department de Justícia* 2014, 19.), a gyakorlatban azonban sok esetben egy szereplőket átfogó relációs diagramként hivatkoznak rá. Paul Wehr 1979-ben dolgozta ki a konfliktus feltérképezésének alapjait *Conflict regulation* című kötetében (WEHR 1979, 19.), amely mind a konfliktust kívülről vizsgálók, mind pedig a részt vevő felek számára hasznos összefoglalóként szolgál az ellentétről. A feltérképezés segíthet a konfliktusban álló feleknek objektívabban értékelni a helyzetet, és egy egyetértés alapját képezheti. A modell részei a következők:

5.1. A konfliktus története

A konfliktus története azokat a fő eseményeket és beavatkozásokat tartalmazza, amelyek jelentős hatással voltak a konfliktus alakulására. Az ukrainai konfliktusban például kulcseseménynek tekinthető többek között a 2013. év végi kijevi forradalom kitörése, a Krím félsziget megszállása és az MH-17-es utasszállító lelővése. Ezt az eszközt a konfliktus-idővonalal foglalkozó alfejezetben ismertettük.

5.2. A konfliktus kontextusa

A konfliktusok nem vákuumban alakulnak ki, ezért a kontextusban fontos meghatározni, hogy milyen típusú, stádiumú konfliktusról beszélünk, illetve hogy melyek a határai földrajzi, politikai vagy gazdasági értelemben. A konfliktus a különböző stádiumokban eltérő intenzitással és erőszakkal folytatódik. Öt főbb konfliktusfázist különböztetünk meg (FISHER et al. 2000, 19.):

- a konfliktus előtti időszakot;
- a konfrontációt;
- a válságot;
- a kimenetelt;
- a konfliktus utáni időszakot.

A konfliktus előtti időszakban megjelennek azok az eltérő és egymással össze nem egyeztethető célok, amelyek később a nyílt konfrontáció kialakulását okozzák. Ebben a fázisban a konfliktus csak a felek számára ismert, a kívüllég nem tud róla.

A konfrontációs időszakban egyre nyíltabbá válik a konfliktus, és alacsony szinten erőszak megjelenésére is számítani lehet. A felek erőforrásokat és szövetségeseket kezdenek gyűjteni a konfliktus elkerülhetetlenségét észlelve, a szövetségek kialakulását követően megkezdődik a – későbbiekben tárgyalat – polarizáció.

A válság során a legintenzívebb az erőszak, és a legfeszültebbek a felek közötti kapcsolatok. A normális kommunikációt felváltja a hivatalos nyilatkozatok útján történő „adok-kapok”.

A kimenetel során csökken az erőszak és a feszültség szintje, mivel a válság előbb-utóbb véget ér vagy az egyik fél vereségével, vagy egy külső tényező beavatkozásával. Elkezdődnek a tárgyalások egymás között vagy akár mediátori segítséggel.

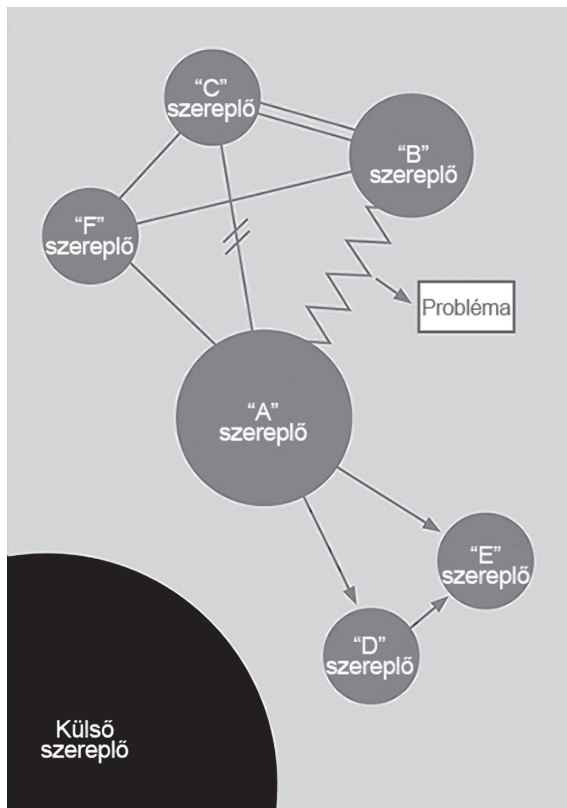
Az utolsó lépcső a konfliktus utáni időszak, amely során visszaáll a rendes ügymenet a felek viszonyában, lezárul a viszály.

5.3. A konfliktusban részt vevő felek

A részt vevő felek alatt azokat a cselekvő szereplőket értjük, akik közvetetten vagy közvetlenül részesei a konfliktusnak. Ezen belül is megkülönböztetünk

elsődleges résztvevőket, akik érdekeinek egymásnak feszülése okozza a konfliktus kialakulását, vagy tartja fent azt. A másodlatos résztvevők közvetetten érdekeltek a helyzetben, azonban ez a konfliktus elhúzódásával módosulhat, elsődleges szereplők válhatnak másodlagossá, és fordítva. Érdekelte harmadik felek közé soroljuk azokat a szervezeteket, amelyek érdekében áll a konfliktus sikeres megoldása.

A részt vevő szereplők azonosítását segíti a relációs diagram elkészítése, amelyről leolvasható, hogy milyen kapcsolatban állnak egymással. (HERBERT 2017)

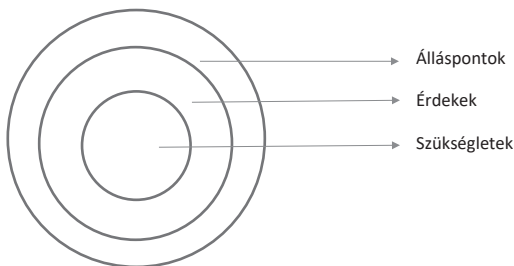
3. ábra

A konfliktus feltérképezése során használt relációs diagram

Forrás: a szerző szerkesztése (CSS 2005 alapján)

A fenti példában a szürke körök jelentik az elsődleges és másodlagos szereplőket, míg a fekete kör az érdekelt harmadik feleket szimbolizálja. A relációs diagramon a különböző átmérőméretek a szereplők a konfliktuson belül betöltött befolyásának nagyságát jelölik. Látható, hogy az „A” a legnagyobb befolyással bíró helyi szereplő, a többiek méretben eltörpülnek mellette, azonban jelen van a konfliktusban egy még nagyobb befolyással bíró külső fél (ENSZ, NATO vagy egyéb érdekelt nagyhatalom). A szereplőket összekötő nyilak a kapcsolat minőségét jelzik: az egyszerű vonal fennálló kapcsolatot, a dupla vonal szövetségi struktúrát, a cikcakkos konfliktust, az áthúzott vonal pedig megszakadt kapcsolatot jelöl.

A relációs diagramon kívül érdemes figyelembe venni az egyes szereplők állítólágos és valós érdekei közti különbséget. Ezt legegyszerűbben egy úgynevezett hagymadiagrammal ábrázolhatjuk. (FISHER et al. 2000, 27.) A diagram célja, hogy a valódi igényeket és érdekeket fel lehessen tárni, és szétválasztani azokat a retorikai elemektől. A külső héj reprezentálja a felvett hivatalos álláspontokat (amit mondanak, hogy szeretnének elérni), a középső a valódi érdekeket (amit ténylegesen el szeretnének érni), a belső pedig a szükségleteket jelöli (amit el kell érniük).

4. ábra

A hagymadiagram

Forrás: a szerző szerkesztése (FISHER et al. 2000, 27. alapján)

5.4. Problémák

A konfliktusok általában döntések eredményeképpen kialakuló problémák következményeként jönnek létre, és minden probléma egy megoldandó

nézeteltérésnek tekinthető. Attól függően, hogy mi az elsődleges kiváltó oka, megkülönböztethetünk tényalapú, értékalapú, érdekalapú és nem reális problémákat. Tényalapú problémának nevezzük azokat a nézeteltéréseket, amelyek során a felek tényszerűen megállapítható dolgokat különbözőképpen értelmeznek (észlelnek), ezek során a fő konfliktusgeneráló forrás az értékítélet különbözősége. Az értékalapú problémák esetében az egyet nem értés egy jövőre vonatkozó döntés alapján alakul ki, például az egyik fél támogat egy szakpolitikai döntést, a másik pedig ellene van. Az érdekalapú problémák szűkös erőforrások esetén alakulnak ki, általában a jobb pozíciók és a több erőforrás megszerzésének érdekében. A nem reális problémák pedig olyan érdekellentétek, amelyek nem az előző három szervezőelv alapján alakulnak ki, hanem például a különböző kommunikációs stílus vagy a kommunikáció alatt fennálló fizikai diszkomfort miatt.

5.5. Dinamika

A konfliktusok alapját a szemben álló felek közötti dinamika és kölcsönhatás képezi, megértése kritikus a konfliktus további lefolyásának előrejelzése érdekében. Az elemzők célja specifikus állapotok felismerése, amelyek alapján jobban megérthetik a várható fejleményeket. Ezek közé soroljuk az úgynevezett előidéző eseményeket (*precipitating events*), amelyek bekövetkezése általában konfliktust idéz elő. A problémák nem konstans tényezők a konfliktus fennállása alatt, előfordul új problémák megjelenése (*issue emergence*), a problémák átalakulása más értelmezési keretbe (*transformation*) vagy a problémák elszaporodása (*proliferation*). A felek kapcsolatának dinamikáját sok esetben a polarizáció, azaz a különválasztható táborokba, szövetségekbe való tömörülés határozza meg. Ennek oka, hogy a felek belső következetességre törekszenek, és ennek elérése érdekében hajlandók lemondani apróbb problémák megoldásáról a szövetségi rendszeren belül azért, hogy érdekeiket egyszerűbben szembe tudják állítani a másik táborral. A polarizáció sok esetben segítheti a konfliktus megoldását, ugyanis a közvetítőknak elég a leglényegesebb kérdések megoldására koncentrálniuk a szövetségek között.

A tömblogika másik aspektusával, a tükörképképzéssel (*mirror-imagining*) is gyakran kiegészül a polarizáció. Ennek során a saját szövetséget tisztán jó tulajdonságokkal ruházzák fel, míg a másik felet ennek anti-

téziseként démonizálják. Ennek az egyértelmű emberi jogi problémáin túl a félreértések megoldását célzó tárgyalásokkor is negatív hatása van, ugyanis a felek annyira azonosulnak a szerepükkel, hogy nehéz őket kimozdítani a pozíciójukból.

A dominóhatás (*spiraling*) egy másik aspektusa a konfliktusoknak, amelyet érdemes figyelemmel kísérni. A szembenállás során megvan az esélye, hogy az egyik fél eszkalációs lépéseire (embargó, nehéztüzérség bevetése stb.) a másik fél is növelni fogja a konfliktusos jelenlétét, ami egy eszkalációs spirált indíthat el. Azonban sor kerülhet deeszkalációs spirálra is, amennyiben a feleknek sikerült formálisan vagy informálisan megegyezni a konfliktus intenzitásának csökkentéséről.

5.6. Alternatív megoldási javaslatok

Egy adott konfliktusnak számos megoldása létezhet, és a minél optimálisabb megoldás megtalálásához elengedhetetlen, hogy a felek tudatában legyenek az összes elérhető opciónak. Ezért javasolt, hogy mind a formális, mind pedig az informális tárgyalások során a felek és a közvetítők által is javasolt megoldási javaslatokat átgondolják.

5.7. Konfliktusszabályzási potenciál

A konfliktusoknak számos szabályzási módja létezik, és ezeket a szabályzó erőket fontos feltüntetni a feltérképezési folyamatban. Az első szabályzási tényező az érintett felek közös érdekeiből fakad: gyakran egyik félnek sem áll érdekében a másik fél teljes összeroppantása vagy megsemmisítése, így egy bizonyos eszkalációs pontot nem fognak átlépni (például egy nukleáris háború elrettentő ereje). A szabályzó erő lehet a mindkét érintett félnél nagyobb befolyással vagy erőpotenciállal bíró harmadik fél, ami együttműködésre kényszeríti a feleket. Ugyancsak előfordul, hogy a szabályzás egy olyan semleges harmadik féltől ered, akit kölcsönös bizalom miatt megbíztak a közvetítés feladatával.

6. A Glasl-féle eskalációs modell

A Friedrich Glasl által kidolgozott eskalációs modell hasznos viszonyítási pontként szolgálhat a konfliktus elemzése során. A modell kilenc különböző fázist állapít meg a kapcsolatok megromlásától kezdve a teljes megsemmisítésig, mindegyiket sajátos belső logika és jól elkülönülő határvonalak jellemeznek. Glasl a 70-es években dolgozta ki a modellt a gyakorlati mediációs és konfliktuskezelési rendszerek hatékonyabbá tétele érdekében. A szerző szerint azért volt erre szükség, mert a 70-es évek teoretikusai az egyes konfliktusok esetében képesek voltak eredményesen elemezni a helyzetet, azonban a konfliktus eskalációs szintjére csupán egyedi leírásokat adtak, nem létezett a szakirodalomban egy egységes rendszer, amelyet általánosságban alkalmazni lehetett volna a konfliktusok leírásakor. (GLASL 1980, 119.)

A rendszer számos előnnyel bír az elemzők, a részt vevő felek és a mediátorok számára is. Az elemzőknek elméleti keretet és számos történelmi példát ad, amely során az adott konfliktusszakaszra (*Stufe*) adott válaszokból pontosabb előrejelzéseket lehet készíteni. A részt vevő felek hajlamosak egy konfliktus során túlságosan a problémára fókuszálni, és egyre erősebb válaszokat adni a másik fél lépéseire. A modell előzetesen rávilágít arra, hogy milyen következményekkel járhat a konfliktus folytatódása és további eskalációja. Ezek után lehetőség nyílik arra, hogy az észszerűség felé tereljék az érintetteket. A közvetítő pedig rendelkezik egy olyan eszközzel, amely alapján azonosítani tudja a konfliktus jelenlegi állapotát, és felhasználhatja a szerző által kidolgozott deeskalációs javaslatokat.

A modell kilenc különböző eskalációs lépcsőből áll (GLASL 2011, 127.):

- elhidegülés;
- viták;
- szavak helyett tettek;
- arculatok és koalíciók;
- leleplezés;
- fenyegetési stratégiák;
- korlátozott csapások;
- az ellenség megtörése;
- közös megsemmisülés.

Az első fázis az elhidegülés (*Verhärtung*), amely során nézeteltérés alakul ki a felek között, és ennek megoldása nehézségekbe ütközik. (landsiedel-seminare.de é.n.) A többszöri próbálkozások hatására a felek egyre inkább irritálva érzik magukat amiatt, hogy nincs előrelépés a helyzet megoldása felé. Az álláspontok kikristályosodnak, egyre jobban eltávolodik a „mi táborunk” az „ő táboruktól”. Már ebben a fázisban megjelenik az a dinamika, miszerint az ellenfélről kapott negatív információ fontossága felerősödik, míg a pozitív hír háttérbe szorul. Ennek ellenére a kommunikáció kétoldalú és kölcsönös elfogadáson alapul. A második fázisba akkor lépnek át a felek, amikor elveszítik a hitüket abban, hogy a nézeteltérést meg lehet oldani őszinte és tisztességes tárgyalások útján.

A második, viták elnevezésű fázist (*Debatte, Polemik*) a taktikai manipulációk és szóbeli összecsapások jellemzik. A felek egyre erősebb eszközöket keresnek az akaratuk érvényesítéséhez, és egyre merevebben képviselik az álláspontjukat. A vita túlterjed az eredeti probléma megoldásán, és a felek az általános pozíciójukat kezdik félteni az ellenfél akcióitól. Ennek eredményeképpen próbálnak erősnek és sikeresnek látszani, ami meglátszik a tárgyalások során is: az empátiát és a kölcsönösséget leváltja a győzni akarás szelleme. A viták a valódi problémák megvitatása helyett az ellenfél pozíciójának gyengítésére szolgálnak, és ez frusztrációhoz és alkalmanként kitörésekhez vezet. A harmadik fázisba akkor lép át a konfliktus, amikor az egyik fél önállóan kezd el cselekedni a másik megkérdésezése nélkül, mert úgy érzi, hogy a további konzultáció felesleges.

A harmadik fázisban (*Taten statt Worte*) a tárgyalások szerepét unilaterális cselekedetek veszik át. A szavak helyett tettek szakasz jellemzője, hogy az érintettek nem hisznek abban, hogy tárgyalások útján le lehet zárni a konfliktust, és elkezdődik a valódi konfliktusdinamika. Megmutatkoznak a felek közötti kölcsönös függőségek, amelyeket ebben a fázisban már egyoldalú függéssé próbál mindkét fél alakítani, hogy a másik pozícióját gyengítse. Az előbb említett egyoldalú cselekvés végső célja, hogy az ellenfélre rákényszerítsék a saját akaratukat, és visszavonulásra készítsék a másik csoportot, azonban sok esetben a konfliktus ekkorra már olyan mértékben eszkalálódott, hogy ezt egyik fél sem tudja megtenni elfogadható mértékű presztízavesztés nélkül. (landsiedel-seminare.de é.n.) A csoportokon belül egyre inkább feloldódnak a különböző eltérő „belső hangok”, és erőteljes igény jelenik meg az uniformizációra, amely tovább csökkenti a másik féllel való azonosulás képességét. Ennek eredményeképpen még

tovább csökken a kommunikáció mértéke, és a felek külső körülmények áldozatának kezdik látni, láttatni magukat. Egy, az adott konfliktushoz szervesen köthető esemény bekövetkezésekor a felelősséget hárítják, illetve a másik fél akciójára adott szükségszerű válaszlépésként aposztrofálják. A negyedik fázis küszöbeseménye az ellenfél általános hírneve, pozíciója és kapcsolatai ellen elkövetett leplezett támadás.

Az első három fázist még mindkét fél számára nyereséget is hozó (*win-win*) helyzetnek aposztrofálhatjuk, amennyiben sikerül megoldani a konfliktust további eszkaláció nélkül. Azonban a negyedik, képek és koalíciók (*Images und Koalitionen*) szakasz során az egyik fél már mindenképpen vesztes helyzetbe kerül. A fázisban a szemben álló csoportok megfosztják egymást egyéni tulajdonságaiktól, és az egész tömbre egységesen alkalmazható, általában negatív töltetű tulajdonságokkal, attribútumokkal ruházzák fel azt. Az ellenérdekelt félhez tartozó egyéneket automatikusan ezekkel a tulajdonságokkal (például megbízhatatlanság, gyávaság) jellemzik, és ezeken keresztül értelmezik tetteiket. Ezzel szemben a saját csoportosuláson belül egy ellentétes előjelű folyamat alakul ki, amelynek eredményeképpen a „saját” tagokat és magát a csoportot pozitív képben tüntetik fel. A sztereotipizálási folyamat eredményeképpen a csoportok gyakran azonosulnak ezekkel a képekkel a tárgyalások vagy az általános kommunikáció során. A képek és koalíciók egyik tipikus interakciója a „letagadható büntetés”, azaz olyan kétértelmű nyilatkozatok kommunikálása vagy indirekt odaszúrás, amely provokálja a másik felet a felháborodásra. Miután ez megtörtént, a büntető fél a sértés tényét letagadja, állítja, hogy nem abban az értelemben kívánták a kérdést kommunikálni, és ez végső soron a sértett felett harciasnak és túlérzékenynek állítja be. (landsiedel-seminare.de é.n.)

A fázis másik meghatározó folyamata a külső szemlélődők megnyerése a saját ügy számára, azaz a koalíciók építése. A támogatás megnyerése mutatja azt a trendet, hogy a vita fókusza áthelyeződik a különböző problémák megoldásáról a hatalom megszerzésére és a másik fél fölötti dominanciájára, ami magával hozza a konfliktus erőszakos megoldását (győztes-vesztes szerepek). Az ötödik fázis határát a felek akkor lépik át, amikor az egyik fél a másik becsületét nyilvánosan, többszörösen megsérti.

Az ötödik szakasz a leleplezés nevet viseli (*Gesichtverlust*), ennek a határvonalnak az átlépése súlyos szimbolikus eszkalációs lépés. Ebben a kontextusban az „arc” vagy „hírnév” a közösség szemében jelen lévő állapotot jelez. Ennek a reputációnak a csorbítása vagy teljes

megsemmisítése a közösség és az igazságszolgáltatás szempontjából jelentős lépés. A leleplezés gyakorlatilag azt jelenti, hogy a felek úgy érzékelik, hirtelen letépték az álarcot a másik félről, és kiderült, hogy az egy morálisan korrupt bűnöző, őrült vagy egyéb démoni alak. Ekkor a régi képet teljesen felváltja az új, démoni képződmény, minden korábbi cselekedetet ennek a fényében értékelnek át. A csoport azt véli látni, hogy az ellenfél addigi minden lépése a saját csoport ellehetetlenítésére vagy elpusztítására tett fondorlatos cselekedet volt, a konstruktív tetteket is csak a valódi érdekeik palástolása érdekében követték el. (landsiedel-seminare.de é.n.) Következésképpen az addigi „pozitív hősök küzdelme az inkompetens, gyenge, rosszakarók ellen” narratívát felváltja egy „bibliai angyalok a démonok elleni” bipolaritás. Ebben a fázisban rendkívül nehéz növelni az egymás iránt érzett bizalmat, mivel a másik minden lépését negatív próbálkozásként értelmezik, és a saját presztízsveszteségüket mindenképpen próbálják minimalizálni.

A konfliktus akkor lép a fenyegetési stratégiák szakaszba (*Drohstragetien*), amikor a felek ultimátumokat kezdenek egymásnak adni, és stratégiai fenyegetéseket kommunikálnak egymás felé. Ezek alapvetően más célt szolgálnak, mint a negyedik szakasz büntető lépései: azok főképp a frusztráció levezetésére használhatók, míg a stratégiai fenyegetések az ellenfél engedményekre kényszerítését célozzák. A fenyegető fél fel akarja hívni a figyelmet az elérendő céljaira, és az ultimátummal az ellenfelet lépésre kényszeríti. Mivel a hihető fenyegetések egyik alapvető eleme, hogy valóban bekövetkeznek, amennyiben a követeléseket nem teljesítik, ezért ebben a szakaszban a felek nagy részben elvesztik az irányítást az események felett. A fenyegetések mértéke és az időszüke miatt egyre inkább elhamarkodott és ösztönszerű döntésekre kényszerülnek a szemben álló szereplők, ami további változókat visz az amúgy is egyre nehezebben értelmezhető helyzetbe. A hatodik szakasz legsúlyosabb fenyegetése az a jelenség, amikor a tömbön belül kiválnak autonóm alcsoportok, akik a saját kezükbe veszik az ellenfél legyőzésének feladatát, ezzel egy erőszakspirált indítanak el.

A hetedik szakaszt, a korlátozott csapásokat (*Begrenzte Vernichtungsschläge*) a megsemmisüléstől való félelem jellemzi, mindkét fél szerint a saját túlélése a tét, saját olvasatukban a szemben álló fél mindenre képes. Az ellenfél többé nem rendelkezik emberi tulajdonságokkal, csupán legyőzendő akadályként jelenik meg. (landsiedel-seminare.de é.n.) A támadások célpontjai olyan gazdasági, pénzügyi, katonai központok, amelyeket

az ellenfél a támadó megroppantására tudna használni. Ezek a támadások ellencsapácsokat váltanak ki, a felek ennek hatására észlelik, hogy a konfliktus átsapott egy mindkét fél számára veszteségekkel járó szakaszba (vesztes-vesztes szerepek), azonban ez nem állítja meg az erőszak eszkalációját. Az ellenség veszteségeit a támadók saját győzelemnek élik meg, és ezekért a győzelmekért képesek komoly áldozatokat hozni egészen addig, amíg összességében pozitív végkimenetelű nem lesz a küzdelem. A korlátozott csapások lényege a túlélés biztosítása és az ellenségnek nagyobb kár okozása, mint amit a szövetségeselek elsenvednek. A kommunikáció ebben a szakaszban megszűnt, a felek már csak a saját akaratuk kinyilvánításával foglalkoznak, és etikai normák sem kötik a cselekedeteiket.

A következő lépcső, az ellenség megtörése (*Zersplitterung*) akkor következik be, amikor a támadások az ellenség létfontosságú rendszereit célozzák azért, hogy a döntéshozatali rendszereit működésképtelenné tegyék. (landsiedel-seminare.de é.n.) Ez történhet kulcsemberek likvidálásával, a belső csoportok egymásnak ugrasztásával vagy bármi egyéb cselekedettel, ami a rendszer stabilitását és legitimitását csökkenti. Természetesen ez hatalmas nyomást helyez az ellenség vezetésére, amely a belső ellenállás legyőzésének és a kohézió megtartásának érdekében még erősebb ellentámadásokat intéz a szemben álló fél ellen. A fő cél ebben a szakaszban az ellenség teljes megsemmisítése. Egy visszafogó tényező adott: a saját túlélés. Amikor a felek átlépik ezt a határt, és képesek a saját túlélésüket is feláldozni a másik fél elpusztításáért, akkor lép a konfliktus a végső fázisába, a közös megsemmisülés szakaszába (*Gemeinsam in den Abgrund*).

Ebben a fázisban a felek semmiféle visszafogottságot nem gyakorolnak, az egyetlen cél a másik fél semlegesítése, akár a saját egység elpusztulása árán is.

7. Az eszközök összefoglalója

Ebben a fejezetben áttekintettük a legfontosabb konfliktuselemzési eszközöket.

A konfliktus-idővonal az egyik legalapvetőbb elemzési eszköz, hasznos a konfliktus főbb eseményeinek és a szemben álló felek véleményének feltérképezéséhez.

Miután az idővonal segítségével azonosítottuk az objektív tényeket és hogy mi a főbb szereplők perspektívája az eseményekről, következhet a konfliktus problémáinak csoportosítása a konfliktusfa segítségével. A konfliktusfa különválasztja a felszínen és a közbeszédben megjelenő problémákat a háttérben meghúzódó és a konfliktust ténylegesen okozó stratégiai kiváltó okoktól. A fa „gyökereinek” és „törzsének” problémái a „levelekként” aposztrofált dinamikus tényezők (például erőszak) kialakulását okozzák.

A CPA, más néven konfliktusperspektíva-elemzés a felek eltérő álláspontjainak elemzésére és bemutatására szolgál. Az eszköz célja, hogy a szereplők közelebb kerüljenek egymás értelmezési keretéhez, elősegítve a konfliktus megoldását. Az elemzők számára a SMART-kritériumok alapján egy megvalósítható megállapodás létrehozását teszi lehetővé.

Az igények és félelmek elemzése egy szereplőfókuszú elemzési eszköz. Táblázatos formában teszi lehetővé a különböző szereplők főbb érdekeinek, igényeinek listázását.

A konfliktus szubjektív értelmezési keretének azonosítása után kerülhet sor a konfliktus feltérképezésére, amelynek része a konfliktus-történet rövid leírása, a konfliktus kontextusának ismertetése, a résztvevők csoportosítása, a problémák és dinamikák feltárása. Ez alatt számos szerző egy, a szereplőket és a köztük lévő kapcsolatokat bemutató relációs diagramot ért.

A Glasl-féle modell a konfliktus aktuális eszkalációs szintjének elemzésére szolgál. A modell kilenc különböző fázist különít el a kapcsolatok elhidegülésétől egészen a közös megsemmisülésig – mindegyik lépcsőnél más-más megoldási javaslatot kínálva a deeszkaláció érdekében.

Felhasznált irodalom

- 9 *Stufen der Konflikteskalation nach Friedrich Glasl*. Die projektmanager. Elérhető: <https://dieprojektmanager.com/konflikteskalation-nach-friedrich-glasl/> (A letöltés dátuma: 2018. 09. 02.)
- QUANDT, William B. (2016): *Camp David. Peacemaking and Politics. Introduction*. The Delma Institute. Elérhető: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Chapter-One-25.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 02.)
- Conflict Assessment (2015). In CLARKE, Tracy Lee – PETERSON, Tarla Rai: *Environmental Conflict Management*. SAGE. 53–70.

- Conflict Analysis Framework: Field Guidelines & Procedures* (2012). Collaborative Learning Projects. Elérhető: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-assets/68316_book_item_68316.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 11.)
- Conflict Analysis and Mediation Entry Points: Peace Mediation and Mediation Support Fact Sheet* (2016). Federal Foreign Office and Initiative Mediation, Germany. Elérhető: www.auswaertiges-amt.de/blob/1993562/9e64a1b-defbc10a140f6b8b33a72e5c4/conflict-analysis-in-peace-mediation-data.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 12.)
- Conflict Analysis Tools* (2015). Conflict Sensitivity Consortium. Elérhető: https://conflictsensitivity.org/other_publication/conflict-analysis-tools/ (A letöltés dátuma: 2018. 09. 12.)
- Conflict Mapping: Introducing to Research Methods*. eGyanKosh – Indira Gandhi National Open University. Elérhető: <http://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/20528/1/Unit-10.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 23.)
- Conflict Mapping: Theory and Methodology. Practical Application in Juvenile Justice* (2014). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia. Elérhető: http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/publicacions_per_temes/execucio_penal_i_justicia_juvenil/pg11_conflict_mapping_jj.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 13.)
- FISHER, Simon – WILLIAMS, Steve – LUDIN, Jawed – ABDI, Ibrahim Dekha – SMITH, Richard – WILLIAMS, Sue (2000): *Working With Conflict: Skills and Strategies for Action*. London, Zed Books.
- GLASL, Friedrich (2004): *Konfliktmanagement: Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater*. Stuttgart, Freies Geistesleben.
- HERBERT, Siân (2017): *Conflict analysis*. GSDRC, Applied Knowledge Service. Elérhető: <https://gsdrc.org/topic-guides/conflict-analysis/core-elements/> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 23.)
- JORDAN, Thomas (2000): *Glasl's Nine-Stage Model Of Conflict Escalation*. Elérhető: www.mediate.com/articles/jordan.cfm (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- landsiedel-seminare.de (é.n.) Eskalationsstufen von Konflikten. Elérhető: www.landsiedel-seminare.de/coaching-welt/wissen/lexikon/eskalationsstufen.html (A letöltés dátuma: 2018. 09. 01.)
- MASON, Simon – RYCHARD, Sandra (2005): *Conflict Analysis Tools*. Swiss Agency for Development and Cooperation, SDC. Elérhető: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Conflict-Analysis-Tools.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 08. 23.)

- TELHAMI, Shibley (2001): *The Camp David Accords: A Case of International Bargaining*. Columbia University Press. Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/6847/doc_6849_290_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 02.)
- The Onion*. Competendo – Tools for facilitators. Elérhető: http://competendo.net/en/The_Onion (A letöltés dátuma: 2018. 08. 23.)
- WALTER, Willibald – SPLINTER, Dirk – PUSCH, Ulrike (2014): *Basic Guide to Mediation*. Bonn, DVV International. Elérhető: www.inmedio.de/sites/default/files/Mediation_EN_LowRes.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 09. 06.)

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: kiadvanyok@ludovika.hu
A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Oláh Andrea
Korrektor: Bíró Csilla
Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00828_00

ISBN 978-963-531-252-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-253-5 (PDF)
ISBN 978-963-531-254-2 (ePub)

Tankönyvünk a napjainkra önálló szakterületté vált konfliktuselemzés módszertani alapjaival ismerteti meg az olvasót. A biztonság értelmezésének változásával az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott, átalakult és kibővült a konfliktus fogalma, ennek eredményeképpen pedig differenciálódtak a konfliktuselemzés keretei és módszertani eljárásai is. Az önálló tudomány- és szakterületeken felhalmozott elméleti és gyakorlati tapasztalatok pedig új koncepciókat, új elemzési kereteket, új módszertani eljárásokat és új eszközöket hoztak létre, sőt hoznak létre ma is a konfliktusok elemzése, megismerése és kezelése terén.

Kötetünk tanulmányai az említett folyamatokat, illetve azok elméleti és gyakorlati eredményeit foglalják össze röviden és érthetően. Szerzőinket – akik maguk is gyakorló elemzők – a konfliktuselemzés legfontosabb területeinek és módszereinek bemutatására kértük fel, remélve, hogy az olvasóink közül minél többen kapnak kedvet a konfliktuselemzés területének a jelen tankönyvön túli megismeréséhez is.

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE